

EUROPEAN UNION
DELEGATION TO MONTENEGRO

Government of Montenegro

Ministry of Justice

*Empowered lives.
Resilient nations.*

Žene u politici

Crna Gora, jun 2012.

Ova publikacija je urađena uz finansijsku pomoć Evropske unije

Sadržaj

1. Metodologija istraživanja.....	6
1.1 Desk.....	7
1.2 F-2-F anketa.....	7
1.3 Dubinski intervjui.....	8
1.4 Response metri.....	10
2. Pravni i strateški okvir.....	11
2.1 Međunarodni standardi i inicijative.....	11
2.2 Nacionalni normativni i institucionalni okvir.....	16
2.2.1. Normativni i strateški okvir	16
2.2.2. Institucionalni okvir i podsticajni programi	21
3. Politička participacija žena u praksi.....	24
3.1. Kvote i povećanje učešća žena u politici	27
3.2. Crna Gora – trenutno stanje.....	29
3.2.1. Trenutna zastupljenost žena u najvišim državnim organima Crne Gore.....	30
3.2.2. Programi političkih stranaka u Crnoj Gori	33
3.2.3. Izvještaj CEDAW Komiteta	38
3.2.4. Izveštaj o sprovođenju Milenijumskih ciljeva u Crnoj Gori.....	39
4. Participacija žena i promjene u politikama	40
5. Stavovi o politici	43
6. Zastupljenost žena u politici.....	49
6.1. Stavovi o većem učešću žena u politici	56
6.2. Položaj žena u strankama.....	61
6.3. Saradnja sa nevladinim sektorom.....	62
7. Prepreke većoj participaciji žena u politici.....	63
7.1. Percepcija žena i muškaraca u politici.....	73
7.2. Privatni i javni patrijarhat u Crnoj Gori	78
7.3. Autoritarnost i (ne)demokratski.....	82
8. Mediji i žene u politici.....	83
9. Percepcija ciljeva i potreba žena i muškaraca.....	85
10. Ženski i muški princip u politici, mit ili stvarnost.....	93
11. Poznatost i povjerenje	106
11.1 Povjerenje u izbornu poruku	109

12. Profili idealnih političarki i političara	118
13. Perspektiva žena u politici.....	126
14. Zaključci i preporuke.....	129

**VOTES
FOR
WOMEN**

1. Metodologija istraživanja

U studiji o položaju žena u politici istraživane su dvije javnosti i primjenjeni raznovrsni istraživački metodi i tehnike. Ambicija istraživanja bila je da, s jedne strane, opipa puls javnog mnjenja, odnosno da istraži stavove, mišljenja i percepcije građana Crne Gore kroz terensku anketu licem-u-lice i diskusione grupe u koje je uključeno i ocenjivanje pomoću response metara, ali i da, s druge strane, razumije viđenje položaja žena u Crnoj Gori najvažnijih aktera društvenog i političkog života (političarki, partijskih funkcionera, predstavnika nevladinih organizacija i medijskih kuća), uz pomoć dubinskih intervjua. Najvažniji detalji vezani za odabrani metodološki pristup prikazani su u tabeli:

Vrsta istraživanja	Kratak opis	Najvažniji ciljevi
DESK istraživanje	<ul style="list-style-type: none"> Procjena postojećeg zakonodavnog okvira i rodni mehanizmi koji obezbjeđuju veće učešće žena u politici Pregled iskustava iz drugih zemalja, sa osvrtom na slučajeve koji podržavaju pretpostavku da veće učešće žena može da donese pozitivne promjene 	Analiza pravnog okvira i postojećih mehanizama za učešće žena u politici, pregled, poređenje i sadašnja iskustva iz drugih zemalja u vezi sa učešćem žena u politici, relevantne promjene do kojih je došlo kao rezultat povećanog broja žena u politici i odlučivanju.
F-2-F anketa	<ul style="list-style-type: none"> Opšta populacija; Ukupno 1230 F-2-F intervjua. 1000 intervjua na nacionalno reprezentativnom uzorku; Dodatak na uzorak tzv. booster (oversample) - 200 intervjua sa pripadnicima nacionalnih manjina 	Procjena u kojoj mjeri opšta populacija razumije ulogu i položaj žena u politici ("šta žene političari mogu da promjene") i šta glasači mogu da očekuju od žena koje se bave politikom, testiranje prisustva i obima rodni stereotipa kada su u pitanju takozvana „muška“ pitanja (bezbjednost, policija, kriminal, i sl.) i "ženska" pitanja (obrazovanje, zdravlje, socijalna zaštita, i sl.), putem sprovođenja terenskog istraživanja
Dubinski intervjui	<ul style="list-style-type: none"> Žene političari i donosioci odluka u političkim strankama, savjetnici i donosioci najvažnijih odluka u političkim partijama, predstavnici NVO i institucija koje saraduju sa ženama poslanicama, kao i najuticajnijih medija Ukupno 22 intervjua 	Procjena motivacije žena koje aktivno učestvuju u politici i barijere sa kojima se suočavaju na privatnom i profesionalnom planu, razumijevanje načina na koji se vrši izbor partijskih kadrova, očekivanja vezana za položaj žena u budućnosti, stavovi o uvođenju kvota
Response-metri	<ul style="list-style-type: none"> Dvije grupe po 20 građana različitih po godinama, polu, glasačkom opredjeljenju i nacionalnosti Ukupno 40 učesnika/ca 	Procjena u kojoj mjeri iste političke poruke, predstavljene od strane muškaraca i žena mogu da utiču na potencijalne glasače i da li postoje teme koje uspješnije predstavljaju političarke

1.1 Desk

Sekundarno istraživanje (takođe poznato i kao desk istraživanje) podrazumijeva prikupljanje podataka iz postojećih resursa i rezimiranje, poređenje i/ili sintezu postojećih istraživanja. Desk istraživanje je veoma efektivno i može se sprovesti u početnoj fazi istraživanja, ali ono takođe može da se koristi i kao nezavisna istraživačka tehnika. Korišćenje desk istraživanja u početnoj fazi istraživačkog procesa nam pruža osnovne informacije o određenoj temi. Efektivnost ove vrste istraživanja je najveća ako se kombinuje sa drugim metodološkim rješenjima jer pruža opsežne i kompletne informacije o nekoj temi.

Desk analiza nam je omogućila da razumijemo širi kontekst, u prvom redu pravni okvir, postojeće mehanizme i podatke o učešću žena u politici. Pored toga, desk analiza je pomogla da razumijemo iskustva drugih zemalja (za koje postoje podaci) o tome kako se **politika mijenjala sa povećanjem učešća žena u Parlamentima i Vladama, sa ciljem da se pokaže jasna veza između učešća žena i promjena u politici.** Ovaj aspekt smatramo naročito važnim, pošto pozitivan primjer stranih zemalja koje su ekonomski i socijalno razvijenije može da bude jak argument za donosiocice odluka u političkim partijama, ali i za građane na izborima.

Kako bismo realizovali osnovne ciljeve cjelokupne studije, tri glavne teme realizovane su pomoću desk istraživanja:

- Procjena šireg socio-ekonomskog i kulturnog konteksta učešća žena u politici
- Procjena postojećeg zakonodavnog okvira i rodni mehanizmi koji osiguravaju veće učešće žena u politici
- Pregled, poređenje i predstavljanje iskustava iz drugih zemalja u pogledu učešća žena u politici kao i relevantne promjene koje su nastale kao rezultat povećanog broja žena u politici i donošenju odluka

1.2 F-2-F anketa

Anketa licem-u-lice je vjerovatno najpopularniji i najstariji metod anketnog prikupljanja podataka. Kod anketa licem-u-lice anketar je fizički prisutan u domaćinstvu ispitanika kako bi postavljao pitanja i pomagao ispitanicima da na njih odgovore. Taj metod prikupljanja podataka je još uvijek najbolji kada se želi minimizirati broj neodgovora i maksimizirati kvalitet prikupljenih podataka. Intervjui licem-u-lice se često koriste za prikupljanje podataka u studijama koje istražuju osjetljive teme. Osnovna prednost F-2-F intervjuja je prisustvo anketara, koje olakšava uspostavljanje povjerenja između anketara i ispitanika a istovremeno može olakšati ispitaniku odgovaranje na pojedina pitanja ili razjašnjenje nekih stavki u upitniku. Osim toga, kod intervjuja licem-u-lice mogu da se koriste vizuelna pomagala (npr. takozvane kartice za ili audio-vizuelni testni materijal) kako bi se pomoglo ispitaniku prilikom odgovaranja.

Dakle, anketa na opštoj populaciji u ovoj studiji sprovedena je korišćenjem metoda licem-u-lice, na reprezentativnom uzorku građana Crne Gore starih 18 i više godina. Drugim riječima, istraživanjem su pokriveni građani na cjelokupnoj teritoriji Crne Gore, kako oni koji žive u gradovima tako i

stanovništvo seoskih naselja, sa ispitanicima oba pola, različite starosne dobi i obrazovnog i materijalnog statusa, sa ciljem da struktura uzorka vjerno odražava strukturu populacije. Realizovani uzorak od 1230 ispitanika uključio je građane i građanke u srazmjeri kakva postoji u populaciji. Veličina realizovanog uzorka obezbjedila je dobijanje pouzdanih ocjena mjerenih indikatora (stavove, opažanja, navike u ponašanju) kako za mušku tako i za žensku subpopulaciju. Pored toga, realizovana veličina i struktura uzorka omogućila je dobijanje pouzdanih rezultata i na nivou nacionalnosti, budući da je broj pripadnika nacionalnih manjina čije je učešće u populaciji Crne Gore malo u uzorku povećan kroz tzv. dodatak na uzorak (engl. Oversample ili Booster).

Kvantitativno istraživanje¹ omogućilo nam je **tačna mjerenja i kvantifikovanja** relevantnih indikatora i **poređenje** rezultata na ovim indikatorima za različite ciljne grupe ili segmente populacije, kao i poređenja sa prethodno sprovedenim istraživanjima ili istraživanjima realizovanim u drugim zemljama (ako takva istraživanja postoje, i ako su sprovedena na sličan način). Pored toga, kvantitativna istraživanja realizovana na reprezentativnom uzorku u skladu sa određenim procedurama za planiranje i realizovanje uzorka omogućavaju **generalizaciju dobijenih rezultata na cjelokupnu populaciju, što je slučaj i sa ovom studiom**. Naime, možemo reći sa određenim stepenom sigurnosti da rezultati istraživanja na temu učešća žena u politici, dobijeni na slučajnom reprezentativnom uzorku, odražavaju stanje u cjelokupnoj populaciji; figurativno govoreći, dobijeni rezultati su odraz mišljenja "građana Crne Gore" a ne "ispitanika".

Što se tehničkih detalja sprovođenja terenske ankete tiče, valja naglasiti da je uzorak reprezentativan za populaciju punoljetnih građana Crne Gore, da je u njega uključeno 1230 ispitanika i da je uzorak po svojim tehničkim karakteristikama i principima uzorkovanja troetajni, stratifikovani slučajni uzorak. Uzorački okvir čine teritorije biračkih mjesta. Stratifikacija je vršena po regionu i tipu naselja, a tri etape, koje obezbjeđuju slučajnost uzorku, predstavljaju: izbor uzoračkih tačaka, odnosno teritorija biračkih mjesta uključenih u istraživanja (vjerovatnoća izbora proporcionalna veličini biračkog mjesta izražene preko broja upisanih birača), izbor domaćinstva (korišćenja tzv. Tehnika slučajnog koraka, ili engl. Random Route) i izbor ispitanika (korišćene Kišove tablice). Uzorak je činilo ukupno 157 uzoračkih tačaka, a prikupljanje podataka sprovedeno je u periodu između 02. i 11. juna 2012. godine.

1.3 Dubinski intervjui

Dubinski intervjui predstavljaju kvalitativan, ka razumijevanju orijentisan metod prikupljanja podataka od malog broja ispitanika putem individualnih intervjua o njihovom ponašanju, mišljenju, osjećanjima, i iskustvima ili opažanju određene ideje, programa ili situacije. Dubinski intervjui predstavljaju najefikasniji metod u slučajevima kada je potrebno doći do dubljeg razumijevanja nekog fenomena, otkriti stavove, mišljenja i emocije predstavnika ciljnih grupa, i rasvijetliti mehanizme pomoću kojih se odvijaju neki procesi. Drugim riječima, kvalitativne metode kojima pripadaju i dubinski intervjui efikasan su metod u istraživanjima gdje je neophodno ići dalje od prostog mjerenja i određivanja frekvencija, odnosno u istraživanjima od kojih se očekuje dublje razumijevanje i objašnjenje fenomena. Tokom intervjua, obučeni moderator razgovara sa

¹ U društvenim naukama kvantitativno istraživanje je sistematsko, empirijsko istraživanje društvenih fenomena pomoću statističkih, matematičkih ili kompjuterskih tehnika. Cilj kvantitativnog istraživanja je da se razviju i koriste matematički modeli, teorije i/ili hipoteze koji se odnose na ispitivani fenomen. Proces mjerenja je ključni za kvantitativno istraživanje jer obezbjeđuje fundamentalnu vezu između empirijskog posmatranja i matematičkog izraza kvantitativnih veza.

ispitanikom koji može da bude član ciljne grupe ili sa ključnim informatorima koji imaju posebno znanje o ciljnoj populaciji, status među članovima ciljne populacije, pristup važnim informacijama ili volju da podijeli svoje znanje i vještine.

U ovoj studiji, dubinski intervjui rađeni su sa ženama uključenim u politički proces u Crnoj Gori, donosiocima odluka u političkim strankama, njihovim savjetnicima i predstavnicima NVO i institucija koje sarađuju sa ženama poslanicama i predstavnicima najuticajnijih medijskih kuća. **Ovaj dio istraživanja dao je potpuniju sliku i omogućio dublji uvid u motive žena da učestvuju u političkom životu, prepreke sa kojima se sreću na privatnom i profesionalnom planu, kao i empirijsku građu koja je poslužila i kao osnova za kreiranje preporuka za prevazilaženje identifikovanih problema i poboljšanje položaja žena u političkom životu Crne Gore.** Veoma je važno uključivanje organizacija iz nevladinog sektora u ovaj dio istraživanja obzirom na njihovu važnu ulogu u društvenom i političkom životu Crne Gore, i uticaj koji imaju na formiranje stavova opšte populacije, ali i stavova donosilaca najvažnijih odluka u političkim strankama. Istovremeno podaci prikupljeni kroz dubinske intervjue omogućili su razumijevanje načina na koji razmišljaju funkcioneri stranaka odgovorni za donošenje kadrovske odluka i činilaca koje uzimaju u obzir kada donose te odluke.

Postoji mnogo razloga za izbor dubinskih intervjua kao istraživačke tehnike u ovoj studiji. Kao prvo, kvalitativna studija donosi nešto novo u odnosu na klasičnu terensku anketu, budući da, osim što za cilj imamo egzaktno mjerenje najvažnijih stavova, mišljenja i percepcije opšte populacije, želimo da razumijemo kako najvažniji akteri političke, NVO i medijske scene u Crnoj Gori razmišljaju, te koji su njihovi stavovi i vrijednosti, kada se govori o položaju žena u politici. Dakle, kvantitativna studija, iako omogućava ocjenu populacionih parametara, vrlo često ne može da prodre duboko u stavove, vrijednosti i emocije ispitanika, i ne može da ponudi materijal za rekonstrukciju procesa donošenja odluka, identifikaciju važnih faktora i načine na koje oni djeluju. S druge strane, do razumijevanja perspektive najvažnijih učesnika političkog i društvenog života na temu položaja žena u politici teško je doći kvantitativnim pristupom, jer su takvi uzorci, po pravilu, mali pa su i rezultati dobijeni na njima nedovoljno pouzdani.

Ono što nas je opredelilo za dubinske intervjue umjesto za neku drugu vrstu kvalitativnog istraživanja, prvenstveno diskusiju u fokus grupama, je činjenica da je veoma teško bilo doći do naših ispitanika, budući da su to su žene na istaknutim političkim položajima, predsjednici stranaka ili istaknuti partijski funkcioneri, NVO lideri, glavni urednici najuticajnijih medija. Iz tog razloga, bilo je neophodno da se zakazivanje razgovora prilagodi njihovom rasporedu, pa je praktično bilo nemoguće okupiti 6-8 osoba ovog profila za grupnu diskusiju.

Sprovedeno je ukupno 22 intervjua. Svaki dubinski intervju trajao je između 30 i 60 minuta i vodio ga je iskusen i obučeni moderator. Svi dubinski intervjui sprovedeni su između 12. i 28. juna 2012. godine.

1.4 Response metri

Response metri (ili perception meters) su kombinacija kvantitativnog (objektivnog i preciznog) mjerenja različitih sadržaja prema različitim kriterijumima, i razgovora o tim sadržajima po principima kvalitativnih istraživanja. Tokom istraživanja, ispitanici koriste uređaje pomoću kojih ocjenjuju određene sadržaje po različitim kriterijumima definisanim ciljevima istraživanja. Važno je naglasiti da se tom prilikom ocjenjivanje sprovodi sve vrijeme dok je testirani materijal izložen ispitanicima, pa se mogu dobiti agregirani ili segmentirani kvantitativni podaci o utisima za bilo koji dio ili isječak testiranog sadržaja (na primer, dobijaju se ocjene za cijeli testirani govor, od početka do kraja, gde se jasno vidi da li određene teme u govoru nailaze na odobravanje ili negodovanje ciljnih grupa). Osim toga, ocjenjivanje testiranih saržaja dopunjeno je diskusijom o njima ili pojedinim njihovim djelovima, utiscima, emocijama, razmišljanjima ispitanika o onome što su vidjeli. Time se ide 'iza brojki' i kvalitativnim tehnikama omogućava objašnjenje datih ocjena, odnosno razumijevanje razloga zbog kojih ispitanici pozitivno ili negativno reaguju na testirani materijal ili neke njegove delove.

Na osnovu terenskog istraživanja u opštoj populaciji dobijene su teme koje građani smatraju tipično „muškim“ ili tipično „ženskim“. Na osnovu tih rezultata, naš spoljni saradnik sa bogatim iskustvom u vođenju i kreiranju predizbornih kampanja kreirao je različite predizborne poruke sa različitim temama. Zatim je napravljen audio snimak ovih poruka, u formi kratkih govora i obraćanja publici, a koje su izgovarali žena i muškarac. Za tu ulogu angažovani su neki od iskusnih novinara iz Crne Gore. Na taj način, došli smo do tačnih i preciznih reakcija (na primjer dopadanje i uvjerljivost) na predizborne poruke o različitim temama koje izgovaraju i muškarac i žena i o poređenju ovih reakcija između žena i muškaraca (kvantitativni aspekt), ali i do uvida u razloge koji stoje iza takvih odluka, pozitivne i negativne djelove poruka itd. (kvalitativni aspekt).

Ukupno su urađene dvije diskusione grupe sa response metrima. U obje grupe učestvovalo je po 20 ispitanika iz Podgorice, starosti od 20 do 64 godine, koji su birani po unaprijed definisanim kriterijumima tako da su jednu grupu činili neopredjeljeni birači i oni koji u ovom trenutku izjavljuju da neće glasati, dok su u drugoj grupi bili politički opredjeljeni ispitanici različite političke orijentacije (uključeni glasači svih većih političkih partija, i iz pozicije i iz opozicije). Grupe su se sastojale od osoba različitog pola, godina starosti i obrazovanja, tako da njihova struktura grubo odgovara sutrturi punoljetnih građana Crne Gore.

Obje grupe vodio je obučeni moderator, psiholog, a u prosjeku su trajale oko 2 časa. Sprovedene su 22. juna 2012. godine

2. Pravni i strateški okvir

2.1 Međunarodni standardi i inicijative

Jedan od preduslova za učešće žena u političkom životu jedne zemlje je postojanje odgovarajućeg normativnog okvira koji omogućava ostvarivanje prava žena na političko reprezentovanje i njegovu zaštitu. Iako svaka zemlja samostalno formira sopstveno zakonodavstvo na osnovu društvenog i državnog uređenja, prilikom njegovog kreiranja dužna je da se pridržava standarda i principa koji su uspostavljeni u međunarodnom pravu. Među njima, zbog svog univerzalnog i uglavnom pravno-obavezujućeg karaktera poseban značaj imaju standardi Ujedinjenih nacija.

Jednakost muškaraca i žena u pogledu ostvarenja i zaštite ljudskih prava prvobitno je proklamovana u **Povelji UN (1945)** i **Univerzalnoj deklaraciji UN o ljudskim pravima (1948)**. Nakon osnivanja Ujedinjenih nacija, 1946. godine u okviru Ekonomskog i socijalnog savjeta UN ustanovljena je **Komisija za status žena** sa mandatom da izučava status žena i Generalnoj skupštini daje prijedloge i izvještaje iz oblasti prava žena u političkoj, ekonomskoj, građanskoj, socijalnoj i obrazovnoj sferi. Kao rezultat rada ove Komisije, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 1952. usvojila **Konvenciju o političkim pravima žena**. Imajući u vidu da je donijeta u vrijeme kada veliki broj razvijenih zemalja nije garantovao pravo glasa ženama, ova Konvencija učinila je korak naprijed u međunarodnopravnoj regulativi. Sadržinu Konvencije čine tri prava :

1. Pravo glasa žena na jednakim osnovama sa muškarcima bez diskriminacije (aktivno biračko pravo)
2. Pravo izbora žena na sve javno izabrane organe utvrđene nacionalnim zakonodavstvom pod jednakim uslovima koja važe i za muškarce, bez diskriminacije (pasivno biračko pravo)
3. Podobnost žena da obavljaju javne funkcije, ustanovljene nacionalnim pravom na jednakim osnovama sa muškarcima i bez diskriminacije

Imajući u vidu opštost odredbi ovih dokumenata i potrebu detaljnijeg regulisanja pojedinih oblasti ljudskih prava, donijeta su dva pakta : Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966).

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), pored potvrde principa jednakost muškaraca i žena sadržanih u dotadašnjim aktima UN predviđa i određene obaveze država potpisnica. Naime, ovim paktom države potpisnice su se obavezale na garanciju i poštovanje prava predviđenih ovim paktom svih lica koja se nalaze na njihovoj teritoriji ili potpadaju pod njihovu nadležnost, kao i da svoje zakonodavstvo usklade sa odredbama pakta i omoguće svim građanima korišćenje žalbe nadležnim organima u slučaju kršenja proklamovanih prava.

Usled nemogućnosti prethodno donijetih instrumenata da u potpunosti iskorijeni diskriminaciju žena, Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1979. godine donosi **Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena** (CEDAW). Danas, ova Konvencija predstavlja jedan od najšire prihvaćenih međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima. Ono što ovu Konvenciju razlikuje od prethodnih

dokumenata donijetih o oblasti ravnopravnosti muškaraca i žena je program koji države potpisnice ne obavezuje samo na inkorporaciju odredaba Konvencije u nacionalno zakonodavstvo, već i na sprovođenje mjera i aktivnosti koje će dovesti do stvarne ravnopravnosti muškaraca i žena. U oblasti političkog reprezentovanja od značaja je član 7. Konvencije koji obavezuje države da preduzimaju sve mjere za otklanjanje diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje, a posebno mjere za obezbeđenje 3 prava :

1. Pravo žena da glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da budu birane u sva tijela koja se biraju putem javnih izbora
2. Pravo žena da učestvuju u kreiranju i sprovođenju vladine politike i da zauzimaju rukovodeće položaje i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti
3. Pravo žena da učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom u zemlji.

Pored navedenog, član 8. Konvencije obavezuje države da preduzimaju sve mjere da bi obezbjedile ženama mogućnost da pod jednakim uslovima s muškarcima predstavljaju svoje vlade na međunarodnom nivou, kao i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

Ono što ovu Konvenciju razlikuje od drugih međunarodnih akata je sistem kontrole njenog sprovođenja u državi potpisnici. Naime, ova Konvencija propisuje obavezu države potpisnice na podnošenje izvještaja Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija o zakonodavnim, sudskim, upravnim ili drugim mjerama koje su usvojene radi primjene odredaba Konvencije (član 18.)². Države potpisnice podnose dvije vrste izvještaja : jedan izvještaj priprema Vlada sa svojim institucijama, dok drugi izvještaj pripremaju nevladine organizacije. Na osnovu izvještaja koje podnose države potpisnice Konvencije CEDAW komitet upućuje državama Zaključke i preporuke za dalje korake.³

Smatrajući da je u oblasti ravnopravnosti muškaraca i žena postignut napredak, ali da i pored toga postoji nejednakost između muškaraca i žena u pojedinim oblastima, države učesnice Četvrte svjetske konferencije o ženama održane 1995. godine u Pekingu donose **Pekinšku deklaraciju i platformu za akciju**. Ovaj dokument definiše nekoliko kritičnih oblasti, i poziva sve vlade, međunarodnu zajednicu, građansko društvo, nevladine organizacije i privatni sektor da preduzmu strateške akcije u tim oblastima. Kao jednu od kritičnih oblasti deklaracija određuje i nejednakost između muškaraca i žena u raspodjeli vlasti i odlučivanja na svim nivoima i u cilju rješavanja ovog pitanja postavlja više strateških ciljeva :

- **Strateški cilj G.1.:** Preduzeti mjere na osiguravanju ženama ravnopravnog pristupa i punog učešća u strukturama vlasti i odlučivanja
- **Strateški cilj G.2.:** Povećavati sposobnost žena da učestvuju u donošenju odluka i upravljanju
- **Strateški cilj H.2.:** Uključiti polne aspekte u zakonodavstvo, javnu politiku, programe i projekte
- **Strateški cilj I. 2.:** Osigurati jednakost i nediskriminaciju u zakonima i praksi

²Inicijalni CEDAW izvještaj Crne Gore je razmatran i usvojen na sjednici Vlade Crne Gore 25. februara 2010. godine, na prijedlog Ministarstva za ljudska i manjinska prava, nakon čega je prosljeđen Komitetu za CEDAW

³Najznačajnije preporuke CEDAW komiteta u oblasti političke participacije žena upućene Crnoj Gori navedene su u poglavlju 3.2.3. Izvještaj CEDAW komiteta.

Milenijumska deklaracija je rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, usvojena 2000. godine. Polazi od suštinskih vrijednosti međunarodnih odnosa u 21. vijeku: sloboda, jednakost, solidarnost, tolerancija, poštovanje prirode, podjela odgovornosti, i kao ključne ciljeve navodi:

- mir, bezbjednost i razoružanje
- razvoj i smanjenje siromaštva
- zaštita životne sredine
- ljudska prava, demokratija i dobra vladavina
- zaštita osjetljivih grupacija
- posebne potrebe Afrike
- jačanje uloge Ujedinjenih nacija

U skladu sa usvojenom Milenijumskom deklaracijom Ujedinjenih nacija definisani su **Milenijumski razvojni ciljevi (MDGs)** :

- Iskorijenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi
- Postizanje univerzalnog osnovnog obrazovanja
- Promovisanje jednakosti polova
- Smanjenje smrtnosti kod djece
- Poboljšanje zdravlja majki
- Borba protiv HIV/AIDS, malarije, i drugih oboljenja
- Obezbeđenje ekološke održivosti
- Stvaranje globalnog partnerstva za razvoj

Kao krajnji rok za dostizanje navedenih ciljeva određena je 2015. godina. Usvojenom rezolucijom, predviđeno je da Generalna skupština redovno izvještava o postignutom napretku u implementaciji odredbi Deklaracije⁴.

Ne samo na nivou Ujedinjenih nacija, već i na nivou Evropske unije donijeto je mnoštvo dokumenta o rodnoj ravnopravnosti.

Osnovni dokument EU koji se tiče oblasti ljudskih prava je **Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji**, donijeta 2000. godine u Nici. Iako ne predstavlja pravno obavezujući dokument do usvajanja Ustava za Evropu, ovaj dokument ima veliki značaj jer se smatra važnim izvorom u tumačenju prava Evropske unije od strane Evropskog suda pravde.

Kako bi definisala prioritetne oblasti i intervencije u cilju postizanja potpune jednakosti muškaraca i žena, Evropska komisija 2006. godine usvaja **Mapu puta za jednakost žena i muškaraca 2006.-2010.** Ova Mapa puta navodi šest prioritetnih područja aktivnosti EU vezanih za jednakost polova za period 2006.-2010. godine:

1. Postizanje jednake ekonomske nezavisnosti žena i muškaraca
2. Podsticanje usklađivanja poslovnog, privatnog i porodičnog života
3. Promovisanje jednakog učešća žena i muškaraca u donošenju odluka
4. Iskorjenjivanje nasilja na osnovu pola i trgovine ljudima

⁴ Pregled izveštaja CG o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori u oblasti rodne ravnopravnosti se nalazi u poglavlju 3.2.4. Izvještaj o sprovođenju Milenijumskih ciljeva u Crnoj Gori.

5. Uklanjanje rodni stereotipa u društvu
6. Promovisanje jednakosti polova van EU

Smatrajući da je nezastupljenost žena u donošenju političkih odluka demokratski deficit, Mapa puta za jednakost žena i muškaraca 2006.-2010. upućuje na dalju promociju aktivnog građanstva žena i njihovo učešće u politici i zauzimanje visokih rukovodećih pozicija u javnim službama na svim nivoima (lokalnim, regionalnim, državnim, evropskim).

Povodom Međunarodnog dana žena i u cilju obilježavanja 30 godina od donošenja Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Evropska komisija 2010. godine predstavila je **Žensku povelju**. Povelja definiše pet ključnih akcijskih područja: ravnopravnost na tržištu rada i jednaka ekonomska nezavisnost za žene i muškarce, jednake plate za jednaki rad, ravnopravnost u donošenju odluka, iskorijenjivanje rodno specifičnog nasilja i ravnopravnost izvan granica EU-a.

Strateški dokument EU koji definiše politiku aktivnog djelovanja u cilju postizanja rodne ravnopravnosti predstavlja **Strategija Evropske unije za ravnopravnost između žena i muškaraca od 2010. do 2015.** godine. Ova Strategija propisuje konkretne aktivnosti na osnovu pet prioriternih oblasti koje su definisane u Ženskoj povelji i jednoj oblasti koja se bavi pitanjima koja prožimaju sve ostale oblasti.

Značajan dokument predstavlja i **Evropska povelja o jednakosti muškaraca i žena na lokalnom nivou**, koju je Savjet evropskih opština i regiona (CEMR) kao asocijacija lokalnih i regionalnih vlasti iz preko trideset zemalja Evrope usvojio je 2006. godine. Do sada je povelju potpisalo 256 evropskih lokalnih i regionalnih uprava. Polazeći od potrebe ravnopravnog učešća i prisustva žena i muškaraca u upravi i na vodećim pozicijama Povelja utvrđuje sljedeća načela kao fundamentalna za dalje aktivnosti na polju rodne ravnopravnosti :

- Ravnopravnost žena i muškaraca je fundamentalno pravo
- Da bi rodna ravnopravnost bila zagantovana, moraju se rješavati pitanja višestruke diskriminacije i hendikepa
- Podjednako učešće žena i muškaraca u procesima odlučivanja je preduslov za demokratsko društvo
- Eliminisanje rodni stereotipa je fundamentalno za postizanje ravnopravnosti između žena i muškaraca
- Uvrščivanje rodni stavova u sve aktivnosti lokalne i regionalne uprave je neophodno u procesu poboljšanja ravnopravnosti između žena i muškaraca
- Pravilno obezbjeđivanje resursa za akcioni plan i program je neophodan alat u unaprijeđivanju rodne ravnopravnosti

Evropska povelja o jednakosti muškaraca i žena na lokalnom nivou obavezuje potpisnike na razvijanje i usvajanje Akcionog plana ravnopravnosti, kojim će definisati ciljeve i prioritete mjere planirane za sprovođenje, kao i dodijeljena sredstva za sprovođenje Povelje i propisanih ciljeva.

Interparlamentarna unija donijela je **IPU Strategiju 2012-2017 pod nazivom „Bolji parlamenti, jača demokratija“**. Interparlamentarna unija (IPU) osnovana je 1889. godine kao međunarodna organizacija skupština suverenih država. Ova organizacija ima posmatrački status pri Ujedinjenim nacijama. Trenutno IPU ima 162 članice. Crna Gora je članica ove organizacije i predstavljena je sa 3

člana, od kojih je 1 žena. Kao središnja tačka parlamentarnog dijaloga i djelovanja, IPU okuplja parlamente oko: razmatranja pitanja od međunarodnog interesa, doprinosa odbrani i unaprijeđenju poslaničkih i ljudskih prava i pomaganja konsolidovanju predstavničkih ustanova širom sveta.

IPU Strategija 2012-2017 predviđa 3 strateška cilja ove organizacije u narednom periodu:

- Bolji parlamenti, jače demokratije
- Šire međunarodno angažovanje parlamenata
- IPU kao efikasniji instrument saradnje parlamenata

Smatrajući da je rodna jednakost ključni element boljih parlamenata, u okviru strateškog cilja „Bolji parlamenti, jače demokratije“ ova Strategija kao poseban cilj predviđa “Unaprijeđenje/poboljšanje jednakosti polova”, posebno :

- Održavanje pozicije IPU kao referentne tačke za žene u politici
- Razvoj nacionalnih strategija kojim bi se ženama olakšao pristup parlamentu i podrška učešću žena poslanika u kreiranju politike
- Podrška za rodno osjetljive promjene u parlamentu
- Pomoć parlamentima u mijenjanju diskriminišućih zakona i jačanju kapaciteta za rješavanje nasilja nad ženama

Pored navedenih dokumenata postoji niz direktiva koje se odnose na rodnu ravnopravnost i koje predviđaju obavezu prilagođavanja nacionalnog zakonodavstva tokom procesa pridruživanja EU, pa tako ispunjenje ove obaveze predstavlja jedan od zahtjeva evro-integracija svih zemalja koje su u predpristupnoj ili pristupnoj fazi.

2.2 Nacionalni normativni i institucionalni okvir

2.2.1. Normativni i strateški okvir

Princip rodne ravnopravnosti kao jedan od standarda modernih demokratija uvedena je u ustavno uređenje Crne Gore **Ustavom Crne Gore** 2007. godine. Ustavom je predviđena obaveza države da jamči ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti (član 18.). Pored ravnopravnosti žena i muškaraca, član 8. Ustava predviđa zabranu svake, neposredne ili posredne diskriminacije, po bilo kom osnovu. Ipak u cjelokupnom tekstu Ustava, dominira princip nacionalne ravnopravnosti, dok je rodna ravnopravnost proklamovana u samo navedena dva člana.

Prvi antidiskriminacioni zakon i istovremeno i najznačajniji zakon u oblasti rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori je **Zakon o rodnoj ravnopravnosti** donijet 2007. godine. Najprije, rodna ravnopravnost se definiše kao *ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora, jednak položaj i jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava i sloboda i korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za razvoj društva, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada* (član 2.) Pored propisivanja načina obezbjeđivanja i ostvarivanja prava po osnovu rodne ravnopravnosti, ovaj Zakon predviđa i određene mjere za eliminisanje diskriminacije po osnovu pola i stvaranje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života. U skladu sa zabranom diskriminacije proklamovanom Ustavom Crne Gore, Zakon o rodnoj ravnopravnosti u članu 4. definiše diskriminaciju po osnovu pola *kao svako pravno ili faktičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje zasnovano na polu zbog kojeg se nekom licu otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i drugim područjima javnog života*. Istovremeno, Zakon predviđa da se diskriminacijom neće smatrati *opšte i posebne mjere, donijete ili preduzete radi otklanjanja i sprječavanja nejednakog tretmana žena i muškaraca, otklanjanja posljedica nejednakog tretmana žena i muškaraca i promovisanja rodne ravnopravnosti* (član 5.).

U okviru opštih mjera koje se preduzimaju u cilju obezbjeđenja rodne ravnopravnosti, Zakon o rodnoj ravnopravnosti predviđa :

- obavezu Skupštine i Vlade Crne Gore da, u okviru svojih nadležnosti, primjenjuje principe rodne ravnopravnosti, a naročito princip rodno balansirane zastupljenosti prilikom izbora i imenovanja na određene funkcije, obrazovanja radnih tijela i utvrđivanja sastava zvaničnih delegacija (član 10.)
- obavezu jedinica lokalne samouprave da u okviru svojih nadležnosti, podstiču i ostvaruju rodnu ravnopravnost, odnosno preduzimaju mjere i aktivnosti od značaja za ostvarivanje rodne ravnopravnosti (član 11.)
- obavezu političkih stranaka da svojim aktima, određuju način i mjere za postizanje rodno balansirane zastupljenosti žena i muškaraca u svojim organima, na kandidacionim listama za izbor poslanika i odbornika, u izabranim klubovima poslanika i odbornika i za izbor na javne funkcije na svim nivoima (član 12.)

- obavezu medija da promovišu rodnu ravnopravnost kroz programsku koncepciju (član 13.)

Pored opštih mjera, Zakon u članu 16. predviđa mogućnost i preduzimanja posebnih mjera za obezbjeđenje i unaprijeđenje rodne ravnopravnosti u oblastima društvenog života u kojima je utvrđena nejednaka zastupljenost žena i muškaraca, odnosno nejednak tretman lica jednog pola u odnosu na lica drugog pola. Ovim mjerama se otklanjaju postojeća ograničenja koja dovode ili mogu dovesti do nejednakog položaja lica jednog pola u odnosu na lica drugog pola ili se daju posebne podognosti u smislu podsticanja lica manje zastupljenog pola (član 16.). Nadležnost za pitanja rodne ravnopravnosti povereno je ministarstvu nadležnom za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, dok plan aktivnosti u ovoj oblasti i programe za sprovođenje ovog plana utvrđuje Vlada.

Korak dalje u ostvarivanju pune rodne ravnopravnosti je **Zakon o zabrani diskriminacije** (2010). Ovaj zakon daje definiciju diskriminacije, uz preciziranje šta je neposredna, a šta posredna diskriminacija, uređuje posebne oblike diskriminacije koji nisu uređeni drugim zakonima i predviđa institucionalne mehanizme zaštite.

Pored zakona koji predviđaju jednakost muškaraca i žena, od značaja je i **zakonodavstvo kojima se regulišu aktivnosti i uređenje političkih stranaka, kao i izborna zakonodavstvo.**

Način izbora odbornika i poslanika propisani su **Zakonom o izboru odbornika i poslanika** donijetom 1998. godine. Prema ovom zakonu, pravo da bira i da bude biran za poslanika ima birač koji je navršio 18 godina života, koji je poslovno sposoban i koji ima prebivalište u Crnoj Gori najmanje 2 godine pre dana održavanja izbora, dok pravo da bira i da bude biran za odbornika ima birač koji je navršio 18 godina života, koji je poslovno sposoban, koji ima prebivalište u Crnoj Gori najmanje 2 godine i koji ima prebivalište u opštini, odnosno gradskoj opštini, kao izornoj jedinici, najmanje 6 mjeseci prije dana održavanja izbora (član 11.). Ipak, sve do 2011. godine Zakon o izboru odbornika i poslanika nije sadržao odredbe koje se tiču polne strukture izbornih lista političkih partija i koalicija. Izmjenama ovog Zakona u septembru 2011. godine u izorno zakonodavstvo uvodi se `kvotni sistem` prilikom podnošenja izbornih lista za parlamentarne i lokalne izbore i istovremeno predviđaju sankcije za njegovo nepoštovanje. Član 39a. Zakona određuje da izborna lista mora sadržati najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola, a u slučaju da izborna lista koja ne ispunjava ovaj uslov ne otkloni nedostatke liste u zakonski predviđenom roku, izborna komisija odbiće proglašenje izborne liste. Istim izmjenama Zakona izvršena je izmjena člana 96. koji sada predviđa da se mandati koje je izborna lista dobila dodjeljuju kandidatima prema redosljedu na izornoj listi.

Iako je na ovaj način izvršena značajna promjena jednog od izbornih zakona koja bi trebalo da unaprijedi i poveća zastupljenost žena u najvišim državnim organima, čini se da izvjesni nedostaci i dalje postoje. Imajući u vidu pravilo da podnosilac izborne liste određuje redosljed kandidata na listi (član 39.), čini se da odredba Zakona koja obavezuje političke stranke i koalicije da u okviru izbornih lista predlože najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola ne pruža dovoljno garancija da će nakon izbora u sastavu parlamenta i lokalnih skupština biti bar priližan procenat poslanika i odbornika ženskog pola. Ono što izbornom zakonodavstvu nedostaje su određeni zahtjevi u pogledu redosljeda kandidata na listama koji bi veći procenat žena u parlamentima učinili vjerovatnijim.

Prema **Zakonu o političkim partijama** (2004), procedura utvrđivanja kandidata u postupku izbora organa vlasti utvrđuje se Statutom političke partije, kao jednim od osnovnih akata političke stranke.

Pored postupka utvrđivanja izbornih lista, Statutom se definiše i način obezbjeđenja afirmativne akcije radi ostvarenja ravnopravnosti polova u postupku izbora organa partije⁵.

Na konferenciji *Uloga žena u politici i procesima odlučivanja - Kvota za žene neophodan početni mehanizam* održanoj 2006. godine sve parlamentarne stranke u Crnoj Gori potpisale su **Deklaraciju o rodnoj ravnopravnosti**. U Deklaraciji se pozivaju svi relevantni subjekti da :

- Promovišu uravnoteženo učešće muškaraca i žena u odlučivanju kao prioritetni cilj u kontekstu evropske prakse koje se odnosi na jednake mogućnosti za muškarce i žene
- Izrade integrisanu globalnu strategiju za promovisanje uravnoteženog učešća muškaraca i žena u odlučivanju, koja obuhvata širok opseg mjera i uzima u obzir najbolje metode i opcije koje se primenjuju u državama članicama EU
- Redovno prave i objavljuju izvještaje koji sadrže podatke o učešću žena na mjestima odlučivanja u političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu kako bi se na taj način dobio precizan uvid u stvarno stanje i promovisala svijest o potrebnim promjenama
- Osmisle stimulatívne i mjere podrške za nevladine organizacije uopšte, a posebno za one koje su aktivno posvećene ovom cilju
- Institiraju na upotrebi rodno senzitivnog jezika u javnim servisima na republičkom i lokalnim nivoima
- Institiraju na uvođenju rodno senzitivne statistike
- Iniciraju i prate inicijativu za donošenje Zakona o izmjeni i dopuni zakona o izboru odbornika i poslanika u Crnoj Gori kojima će se uvesti kvote za manje zastupljeni pol i to : najmanje 30% žena na izbornim kandidatskim listama i najmanje 30% žena izabranih u predstavnička tijela na svim nivoima
- Iniciraju izmjene i dopune Zakona o političkim partijama kroz unošenje obavezujućih normi o zastupljenosti žena u organima partija najmanje 30%

Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori (2008-2012) predstavlja najznačajniji strateški dokument Crne Gore u oblasti rodne ravnopravnosti. Ovaj akt zasnovan je na nacionalnom zakonodavstvu i međunarodnim instrumentima za ljudska prava, na pravnim dokumentima Ujedinjenih nacija, Savjeta Evrope, Evropske unije i specijalizovanih međunarodnih organizacija u dijelu u kojem se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca. Nakon procjene stanja rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori utvrđena su područja djelovanja: evropske integracije, obrazovanje, zdravlje, nasilje nad ženama, ekonomija i održivi razvoj, politika i odlučivanje, mediji i kultura i institucionalni mehanizmi za kreiranje i sprovođenje politika rodne ravnopravnosti.

U okviru oblasti Politika i odlučivanje kao strateški cilj određeno je obezbjeđenje ravnopravnog učešća žena i muškaraca na svim nivoima. U okviru ovog strateškog cilja predviđeno je ostvarenje nekoliko pojedinačnih ciljeva :

- Osnaživanje manje zastupljenog pola u politici i na mjestima odlučivanja.

⁵ Pregled statuta 5 parlamentarnih stranaka Crne Gore naveden je u poglavlju 3.2.2. Programi političkih stranaka u Crnoj Gori.

- Postići uravnoteženu zastupljenost muškaraca i žena u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti na svim nivoima odlučivanja
- Povećano učešće žena u izvršnoj vlasti u mjeri u kojoj mogu imati stvarni uticaj na odlučivanje, kao i povećano učešće žena na mjestima odlučivanja koje imenuje Vlada – vođenje računa o rodnom balansu prilikom imenovanja i izbora
- Razviti strategiju za povećanje broja žena iz ruralnih oblasti i Romkinja u organima koji donose odluke na lokalnom nivou, u skladu sa čl. 14 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena Ujedinjenih nacija (CEDAW)

Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori predviđa obavezu podnošenja izvještaja Ministarstvu za zaštitu ljudskih i manjinskih prava od strane svih nosioca aktivnosti za realizaciju pojedinih mjera svakih šest mjeseci. Ovaj izvještaj uključuje i izvještaje nevladinih organizacija koje su uključene u sprovođenje pojedinih mjera. Na osnovu ovih izvještaja, Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava dostavlja Vladi Crne Gore godišnji izvještaj o ostvarivanju PAPRR⁶.

Do sada, Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava je dostavilo dva godišnja izvještaja o osvarivanju Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti : za period od avgusta 2008. do decembra 2009. i za period od decembra 2009. do juna 2011.

Izvještaj o ostvarivanju plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti za period avgust 2008. do decembra 2009. najprije konstatuje nizak stepen zastupljenosti žena u radu političkih stranaka, kao i njihovu slabu zastupljenost na visokim funkcijama koje uključuju donošenje odluka. Slična situacija je primjećena i kada se radi o zastupljenosti žena u parlamentu (11%) i na nivou lokalne samouprave (12.7%). Nešto veći procenat žena primjećen je u radu državnih organa Crne Gore (54%) i sudskoj vlasti. Od aktivnosti koje su sprovedene u periodu od avgusta 2008-decembra 2009. značajni su :

- ciklusi treninga za žene iz parlamentarnih partija u Crnoj Gori koje je sprovela Vlada u saradnji sa Fondacijama Konrad Adenauer Stiftung i Eudardo Frei
- edukacija predstavnika državne uprave i parlamentaraca u saradnji sa UNDP Kancelarijom u Podgorici
- obraćanje Ministarstva za ljudska i manjinska prava Radnoj grupi za izmjenu izbornog zakonodavstva sa inicijativom za uvođenje kvota za manje zastupljeni pol (30%) u izbornu zakonodavstvo

Izvještaj o ostvarivanju plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti za period od decembra 2009. do juna 2011. potvrđuje slabu zastupljenost žena u radu političkih stranaka, parlamentu i na nivou lokalne samouprave. U ovom periodu sprovedeno je nekoliko aktivnosti :

- ciklusi treninga za žene iz parlamentarnih partija u Crnoj Gori koje je sprovela Vlada u saradnji sa Fondacijama Konrad Ade.anuer Stiftung i Eudardo Frei
- konferencija `Žene u politici` na kojoj su objedinjeni zahtjevi svih predstavnika političkih stranaka, kao i stručnjaka i stručnjakinja iz zemlje i regiona i postignut dogovor oko

⁶ Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti

prijedloga teksta norme u Zakonu o izboru poslanika i odbornika kojom se obavezuju političke stranke da na izbornim listama kandiduju ne manje od 1/3 lica manje zastupljenog pola, pri čemu na izbornoj listi među svaka tri kandidata, kandiduje se najmanje jedno lice manje zastupljenog pola. Tekst ovog prijedloga prosljeđen je predsjedniku Skupštine, predsjednicima parlamentarnih političkih partija, poslanicima, međunarodnim organizacijama, organizacijama civilnog društva i medijima u Crnoj Gori.

- Organizacija dva okrugla stola u toku 2010. godine i u prvoj polovini 2011. godine na temu "Učešće žena u političkom i javnom životu" od strane Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti u saradnju sa Misijom OSCE, na kojima su razmijenjena iskustva iz regiona na temu rodne ravnopravnosti na izbornim funkcijama.

Važno je napomenuti da izmjene izbornog zakonodavstva koje su izvršene 2011. godine su donijele obavezu zastupljenosti minimum 1/3 žena na izbornim listama, ali ne i zahtev da se među svaka tri kandidata kandiduje najmanje jedno lice manje zastupljenog pola.

Nakon donošenja Nacionalnog plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti, veliki broj opština u Crnoj Gori je donelo **Lokalne planove aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti**. Akcije koje lokalni timovi za rodnu ravnopravnost sprovode najčešće se sastoje od :

- Formiranja baze podataka po polu koje se odnose na zastupljenost u organima opštine, u javnim službama, na rukovodećim mjestima, u upravljačkim strukturama svih organa, tijela i institucija čiji je osnivač opština
- Edukacije i kampanje žena za politički angažman
- Osnaživanje manje zastupljenog pola u politici i na mjestima odlučivanja, putem edukacija parlamentaraca, zaposlenih u lokalnoj upravi, članova političkih stranaka

2.2.2. Institucionalni okvir i podsticajni programi

U skladu sa savremenim međunarodnim dokumentima koji zahtevaju da rodna ravnopravnost bude ostvarena ne samo pravno, već i u stvarnosti, Crna Gora je razvila odgovarajući institucionalni okvir u cilju unaprijeđenja rodne ravnopravnosti. Državni institucionalni mehanizmi obuhvataju republičke organe i lokalne timove za rodnu ravnopravnost u pojedinim opštinama.

U Crnoj Gori postoje dva institucionalna mehanizma za postizanje rodne ravnopravnosti :

- Odbor za rodnu ravnopravnost – Skupština Crne Gore
- Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti – Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore osnovan je 11.jula 2001.godine odlukom Skupštine Crne Gore. Odluka o obrazovanju Odbora za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore, ovaj Odbor određuje kao stalno radno tijelo Skupštine sa zadatkom da razmatra i prati ostvarivanje Ustavom utvrđenih sloboda i prava čovjeka i građanina koja se odnose na rodnu ravnopravnost. Nadležnosti Odbora za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore su :

- razmatranje prijedloga zakona, drugih propisa i opštih akata koji se odnose na ostvarivanje načela rodne ravnopravnosti
- praćenje primjene ovih prava kroz sprovođenje zakona i unaprijeđivanje principa rodne ravnopravnosti, posebno u oblasti prava djeteta, porodičnih odnosa, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja, obrazovanja, zdravstva, socijalne politike i informisanja.
- učešće u pripremi, izradi i usaglašavanju zakona i drugih akata sa standardima evropskog zakonodavstva i programima Evropske unije koja se odnose na rodnu ravnopravnost, afirmisanje potpisivanja međunarodnih dokumenata, koji tretiraju ovo pitanje i praćenje njihove primjene, saradnja sa odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladinim organizacijama iz ove oblasti.

Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti u okviru Ministarstva za ljudska i manjinska prava formirano je reorganizacijom Ministarstva za ljudska i manjinska prava 2009. godine, čime su na ovo odjeljenje prenijeti poslovi koji su se prethodno nalazili u nadležnosti Kancelarije za rodnu ravnopravnost koja je funkcionisala u okviru Generalnog sekretarijata Vlade. Nadležnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava u oblasti rodne ravnopravnosti definiše član 22. Zakona o rodnoj ravnopravnosti:

1. koordinira aktivnosti koje imaju za cilj uspostavljanje rodne ravnopravnosti i učestvuje u pripremi i donošenju akcionih planova za uspostavljanje rodne ravnopravnosti na svim nivoima;
2. prati primjenu međunarodnih dokumenata i konvencija, kao i usvojenih međunarodnih standarda iz oblasti rodne ravnopravnosti, preduzima mjere za njihovu implementaciju u pravni sistem Crne Gore i kreira kvalitetan monitoring poštovanja tih dokumenata;
3. priprema Plan aktivnosti, predlaže njegovo usvajanje i prati njegovo sprovođenje;

4. priprema programe za sprovođenje Plana aktivnosti na osnovu izvještaja organa za oblasti iz njihove nadležnosti;
5. organizuje istraživanja i analize o stanju rodne ravnopravnosti i analize potrebne za sprovođenje Plana aktivnosti, kao i sakupljanje podataka u okviru saradnje na nacionalnom i međunarodnom nivou;
6. priprema izvještaje o ispunjavanju međunarodnih obaveza od strane Crne Gore u oblasti rodne ravnopravnosti;
7. saraduje sa lokalnom samoupravom i pruža podršku za osnivanje mehanizama za uspostavljanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou;
8. uspostavlja saradnju sa nevladinim organizacijama;
9. preduzima i podstiče aktivnosti na edukaciji o rodnoj ravnopravnosti i organizuje izdavanje prigodnih publikacija čiji je cilj promovisanje rodne ravnopravnosti;
10. postupa po predstavkama građana/ki u kojima se ukazuje na posrednu ili neposrednu diskriminaciju po osnovu pola, zauzima stavove i daje mišljenja i preporuke, a po potrebi obavještava Zaštitnika ljudskih prava i sloboda o postojanju diskriminacije po osnovu pola.

Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti je u martu mjesecu otpočelo, u saradnji sa UNDP i Delegacijom EU u Crnoj Gori implementaciju trogodišnjeg IPA 2010 Programa za rodnu ravnopravnost, koji ima za cilj poboljšanje uslova za implementaciju Nacionalnog akcionog plana za postizanje rodne ravnopravnosti (PAPRR) kroz ojačane kapacitete, poboljšane institucionalne mehanizme i unaprijeđene politike. Projekat obuhvata niz aktivnosti u tri različite oblasti: nasilje nad ženama, ekonomsko i političko osnaživanje žena. U komponenti koja se odnosi na političko osnaživanje žena, u fokusu aktivnosti će biti unaprjeđivanje rodne senzitivnosti u političkim partijama i organima državne uprave. U prethodnom periodu, u cilju povećanja svijesti javnosti o značaju većeg stepena učešća žena u politici, Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti sprovelo je veliki broj okruglih stolova i konferencija. Pored aktivnosti koje su okrenute populaciji Crne Gore i zainteresovanim stranama, Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnost održalo je i niz treninga za žene iz političkih partija sa ciljem da se doprinese unaprijeđenju političkih vještina i znanja žena iz političkih partija i njihovom brojnijem učešću u političkom životu Crne Gore.

Program rada Ministarstva za ljudska i manjinska prava za 2012. godinu, pored aktivnosti koje su već sprovedene u ovoj godini, predviđa sprovođenje dvije važne aktivnosti :

- sprovođenje kampanja za podršku ženama u politici - u susret predstojećim parlamentarnim izborima organizovaće se kampanje za veće učešće žena u politici i praktične primjene kvota za manje zastupljeni pol. Imajući u vidu da se radi o prvim izborima koji se sprovode nakon usvajanja izmena izbornog zakona, upoznavanje žena u politici sa ovim promjenama i njihovim posljedicama može značajno uticati na stepen zastupljenosti žena u radu političkih stranaka
- Izrada Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti za period 2013-2017.

Iako ostvarenje rodne ravnopravnosti nije moguće bez odgovarajućih zakonskih rješenja, nevladine organizacije pružaju značajnu podršku ženama putem različitih programa i obuka kojima se podstiče i poboljšava politička aktivnost žena kao i putem inicijativa za unaprijeđenje nacionalne politike u ovoj oblasti. Neke od nevladinih organizacija koje su angažovane u oblasti povećanja političke participacije žena u politici su : Ženska akcija, Crnogorski ženski lobi, Forum žena Crne Gore, Centar za demokratsku tranziciju.

3. Politička participacija žena u praksi

Rodne nejednakosti u političkoj participaciji su među prvima proučavali švedski politikolog Herbert Tingsten (1937) i francuski sociolog Moris Diverže (Duverger 1955).⁷

Međutim, tek je ekspanzija feminističke teorije tokom osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog vijeka presudno uticala na razvoj interdisciplinarnog pristupa u proučavanju pretpostavki o političkim kapacitetima žena. Povezivanje političkih nauka, sociologije, psihologije i feminističke teorije postaje provjeren ključ za proučavanje političke socijalizacije i participacije žena.

Želja i mogućnost žena da se više uključe u politički život zemlje zavisi od velikog broja faktora, prvenstveno od obrazovnog, profesionalnog i socijalnog statusa, razvijenosti demokratskih institucija, uticaja ženskih organizacija i procjene mogućnosti u ostvarivanju podrške u izbornoj kampanji. Na odluku žena da se kandiduju i njihovo okruženje da prihvate kandidaturu žene veliki uticaj imaju tradicionalna shvatanja, predrasuda prema ženi, što utiče na samopouzdanje žene i želju za učešćem u političkom životu.

Na prisustvo žena u parlamentarnom životu utiču i politički faktori, kao što su vrsta i struktura izbornog sistema, broj stranaka u predstavničkim tijelima, broj kandidata po izbornim mjestima. Iako partije povećavaju šanse žena da uđu u parlament, koliki procenat žena će se naći u Skupštini zavisi od tipa političke stranke, stepena centralizovanosti procesa izbora kandidata za poslanike i način njihovog izbora. Praksa pokazuje da su lijevo i socijalistički orijentisane tranke više sklone da podrže kandidaturu žena za političku funkciju nego desne i konzervativne.

Razlika između autoritarnih i birokratizovanih sistema upravljanja takođe značajno utiče na izbor žena kandidata. Birokratizovani sistemi upravljanja podrazumijevaju postojanje detaljnih i standardizovanih pravila izbora kandidata. Sa druge strane, u autoritarnim sistemima upravljanja pravila nisu precizno određena i ne poštuju se dosljedno. U liderskim strankama koje su pod kontrolom svojih vođa, kandidati su obično sami lideri ili neko koga oni izaberu, i mogućnost da žena bude kandidat je veoma mala. Što je izborna lista kraća, teže je uključiti sve društvene grupe, pa samim tim i žene. Ponovno kandidovanje istih ljudi i oduzimanje mogućnosti novim kandidatima da uđu u izbornu utakmicu takođe umanjuje šanse ženama da se uključe u političku borbu.

Poslednji korak za zauzimanje mjesta odlučivanja je izbor kandidata od strane glasača. U razvijenim demokratijama i proporcionalnim sistemima sa zatvorenim listama većina glasa za kandidata određene partije, a ne za pojedinca. U takvim slučajevima glasači vode računa o partijskim, a ne rodnim interesima. Podaci pokazuju da su žene uvijek imale prednost u proporcionalnim sistemima.

⁷ Termin rodna neravnoteža ili jaz (gender gap) prvi put je uvela u literaturu Pamela Džonston Konover (Pamela Johnston Conover) 1980. godine, uoči predsjedničkih izbora, kada je ustanovljeno da je Ronald Regan imao znatno veću podršku među muškarcima. Taj koncept je objedinio četiri aspekta: rodne razlike u participaciji, u stavovima, u partijskoj identifikaciji i glasanju. Potom je Elinor Smil (Eleanor Smeal), deseta predsjednica Nacionalne organizacije žena u Americi, počela da upotrebljava termin u svakodnevnoj praksi.

Dvostruko više žena je birano u parlamente posredstvom proporcionalnog izbornog sistema, nego putem većinskog, dok je kod kombinovanih taj procenat oko 14% (Tabela 3.1.).

Tabela 3.1. Procenat žena u parlamentima 24 zemlje od 1945-1998. godine

Izborni Sistem/Godina	1945	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Većinski (Australija, Kanada, Francuska, Japan, V. Britanija, SAD...)	3,05	2,13	2,51	2,23	3,37	8,16	11,64
Proporcionalni (Austrija, Danska, Grčka, Irska, Italija, Holandija, Nemačka, Španija ...)	2,93	4,73	5,47	5,86	11,89	18,13	23,03

Izvor: International IDEA: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2000.

Broj poslanica u većini parlamenata ne odražava procenat ženske populacije u izbornom tijelu. Najviše žena u parlamentu je prisutno u nordijskim zemljama (42%), dok je taj procenat značajno niži u Americi (oko 23%) i Evropskoj uniji (oko 21%). Žene su najmanje zastupljene u parlamentima Pacifičkih (oko 15%) i Arapskih zemalja (oko 13%) (Tabela 3.2.).

Tabela 3.2. Žene u nacionalnim parlamentima –31. Maj 2012. godine

Zemlje	Jednodomna Skupština/Donji dom	Gornji dom / Senat	Oba doma kombinovano
Nordijske zemlje	42.0%	/	/
Obje Amerike	22.8%	23.2%	22.8%
EU sa nordijskim zemljama	23.0%	21.1%	22.6%
EU bez nordijskih zemalja	21.2%	21.1%	21.1%
Azija	18.4%	14.0%	17.9%
Podsaharska Afrika	19.8%	19.0%	19.7%
Pacifičke zemlje	12.4%	34.8%	14.9%
Arapske zemlje	14.7%	6.4%	13.0%

Izvor: Interparliamentary Union : <http://www.ipu.org/>

Globalno posmatrano, 1995. godine samo 10% žena je učestvovalo u radu parlamenata širom svijeta, dok se 2007. taj procenat uvećao na 17%. Unutar Evropske unije 1997. godine je bilo 16% žena parlamentarki, dok je 2007. zabeleženo 24%. Vlade Norveške (53%), Švedske, Finske (60%), Holandije, Danske, Španije (41%), Belgije, Nemačke i Austrije su dostigle kritičnu masu od 30%, dok Slovačka, Grčka i Turska imaju samo jednu ženu na ministarskoj funkciji, a Rumunija čak nijednu. Češka, Kipar, Irska, Slovenija, Mađarska i Malta imaju manje od 15% žena u parlamentima (Izvor : *Equality in Politics: Survey on Women and Men in Parliaments, 2008*).

2007. godine žene zauzimaju manje od desetine ministarskih i jedne petine podministarskih mjesta. U 39 zemalja je žena izabrana za predsjednika države ili vlade. U vladama zemalja EU ima tri puta više muškaraca (76% muškaraca i 24% žena). Centralnim bankama svih 27 država EU rukovode muškarci. U Evropskoj centralnoj banci, Evropskoj investicionoj banci i Evropskom investicionom fondu svega 16% žena je na značajnim položajima. U vodećim kompanijama oko 90% članova upravnih odbora su muškarci. Jedino u Norveškoj, zahvaljujući vladinoj pozitivnoj akciji, u odborima privatnih i javnih kompanija je angažovano oko 40% žena. U administraciji EU 33% žena je zapošljeno na vodećim položajima. Svega 18% sudija su žene, dok je u Bugarskoj i Rumuniji, novopridruženim članicama, zbog potcjenjenosti funkcije, neadekvatnog nagrađivanja i korupcije, preko 70% žena obavlja funkciju sudija. Razlika u platama između muškaraca i žena iznosi oko 15% (*Women and Men in Decision-Making: Analysis of the Situation and Trends, 2007*).

U posljednje vrijeme broj žena izabranih u parlament veći je u nekim manje razvijenim zemljama (Južna Afrika (30%), Mozambik, Venecuela) nego u Americi, Francuskoj ili Japanu, gdje je broj žena na univerzitetima, na upravljačkim funkcijama u privatnim firmama i u tradicionalno muškim profesijama rapidno povećan. Indeks razvijenosti društva i nivo demokratizacije institucija jesu u direktnoj vezi sa brojem žena u parlamentarnom životu, ali primeri Kine i Kube, gdje je broj žena političarki značajan, ukazuju i na uticaj drugih parametara, prije svega vrijednosno –normativnog okvira društva i obrazaca kulturnog života.

3.1. Kvote i povećanje učešća žena u politici

Pored opštih pravila po kojima se odvija izbor poslanika i odlučuje o raspodeli mandata na osnovu broja osvojenih glasova, na sastav parlamenta utiču i posebna pravila koja se nazivaju još i posebnim mjerama ili mjerama afirmativne akcije. Dosadašnja praksa pokazuje da su u velikom broj zemalja žene manje zastupljene od muškaraca. Iako ustavi garantuju biračko pravo bez diskriminacije na osnovu pola žene efektivno koriste samo aktivno biračko pravo, ali ne mogu da ostvare u punoj meri i svoje pasivno biračko pravo.

Afirmativne kvote su privremene stimulatívne mjere kojima se određuje minimalan udio ili broj manje zastupljenog pola na izbornim listama ili u političkim tijelima. Zbog sporosti kojom se povećava broj žena u politici, žene širom svijeta su u stalnoj potrazi za djelotvornijim metodama povećanja svoje zastupljenosti. Često se kao jedan od najuspješnijih mehanizama spominju kvote-ženske ili rodno neutralne kvote. Prema međunarodnoj bazi podataka IDEA, takve se mjere sprovode u 81 državi. Ipak, ne može se smetnuti sa uma da su ženske kvote osmišljene kao privremene mjere, pa i pored njihovog uticaja na procenat žena u politici, političke stranke se moraju više uključiti u ovaj proces. Kvote izborni sistem se ne smatra mjerom diskriminacije muškaraca već predstavlja kompenzaciju za istorijski naslijeđene društvene prepreke koje sprečavaju žene da zauzmu mjesta koja zaslužuju.

U većinskim izbornim sistemima problem manje zastupljenosti žena se teže rješava nego u državama sa proporcijalnim izbornim sistemima i izbornim jedinicama sa više mandata. U većinskom izbornom sistemu prednost nad zakonskim kvotama mogu imati unutarpartijske kvote predviđene aktima političkih stranaka. One unutar političkih stranaka podstiču kandidovanje žena i tako doprinose zastupljenosti žena u predstavničkim telima.

Proporcionalni izborni sistem karakteriše kandidovanje po listama i izbor većeg broja poslanika u jednoj izornoj jedinici. Ovakav sistem povećanje žena u parlamentima putem mjera afirmativne akcije čini vjerovatnijim. Najefikasnije mjere su određene kvote za manje zastupljeni pol na listi kandidata (kvote na listi) i kvota u mandatima koji su pripali listi (tzv. dvostruke kvote).

Kvote na listi predstavljaju mjeru kojom se političke stranke ili koalicije obavezuju da se na listi kandidata za poslanika nalazi određen procenat žena (ne manje od 30%). Ukoliko su u izbornom sistemu primjenjene samo ove kvote, ovakav sistem ne daje realne izgledе ženama da pod jednakim uslovima konkurišu za mjesta u parlamentu. Kvote na listama neće dovesti do veće zastupljenosti žena u parlamentu, ukoliko se imena kandidatkinja nalaze na dnu liste, jer u proporcionalnim izbornim sistemima jednoj kandidatskoj listi nikada neće pripasti svi raspoloživi mandati.

Veće izgledе da se obezbjede jednake mogućnosti za kandidate manje zastupljenog pola pružaju zatvorene i strogo strukturirane kandidatske liste, pod uslovom da je na njima rezervisano određeno mjesto (treće mesto i potom svako naredno treće mjesto u slučaju ako je kvota utvrđena na najmanje 30%) za kandidate manje zastupljenog pola (dvostruka kvota na listi). Ove mjere (kvota na listi i rezervisano mjesto na listi) imaju veće izgledе da i u praksi efektivno obezbjede ravnomjernu zastupljenost žena i muškaraca u predstavničkom tijelu, ali pod dva uslova. Prvo uslov se tiče vrste liste, jer će ova mjera doprinijeti većoj zastupljenosti žena samo ukoliko se radi o

zatvorenim listama, odnosno ukoliko se mandati dodjeljuju kandidatima prema njihovom rasporedu na listi. Drugi uslov podrazumijeva da se prilikom zamjene poslanika kome je, iz različitih razloga prestao mandat, mandat ne dodjeljuje samo poštujući pravilo redosljeda kandidata na listi, već i uz istovremeno poštovanje korektivnog pravila (posebna mjera). U slučaju kada je prestao mandat kandidata koji predstavlja manje zastupljeni pol, mandat se dodjeljuje takođe kandidatu manje zastupljenog pola (trostruka kvota).

Kao što se može primjetiti iz navedenog, stepen uspješnosti kvotnog sistema zavisi od nekoliko faktora. U većini zemalja se mehanizam kvota pokazao kao efikasan, pogotovo kada se primjenjuje u masovnim birokratizovanim strankama gde se poštuju pravila (primjeri skandinavskih zemalja, Velike Britanije, Belgije, Argentine). Međutim, u nekim zemljama kvote nisu donijele značajne pomake u broju žena u nacionalnim parlamentima (Meksiko - kombinovani, Francuska- većinski) (Tabela 3.1.1.).

Tabela 3.1.1. Rodne kvote u donjem domu nacionalnih parlamenata –primeri

Zemlja	Godina uvođenja kvota	Rodne kvote %	Izborni sistem	% žena prije uvođenja kvota	% žena poslije uvođenja kvota
Francuska	1999	50	Većinski	11	12
Belgija	1994	33	Proporcionalni	18	23
Argentina	1991	30	Proporcionalni	6	27
Meksiko	1996	30	Kombinovani	17	16

Izvor: International IDEA: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2002.

Da odgovarajuće ženske kvote predstavljaju siguran način obezbjeđenja većeg procenta žena u parlamentu pokazuju i rezultati posljednjih parlamentarnih izbora u Srbiji i pokrajinskih izbora u Vojvodini.

Srbija je izvršila odgovarajuće promjene izbornog zakonodavstva, predviđevši da se na izbornoj listi među svaka tri kandidata po redosljedu na listi (prva tri mjesta, druga tri mjesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedan kandidat - pripadnik onog pola koji je manje zastupljen na listi. Mandati koje je osvojila jedna stranka raspoređuju se kandidatima prema njihovom redosljedu na listi. Ovakva promjena izbornog sistema je dovela do povećanja žena u parlamentu – dok su u prethodnom sazivu žene činile 22%, sada se u Skupštini Srbije nalazi 32.4% žena.

Izborni sistem Vojvodine pokazuje prednosti proporcionalnog sistema u odnosu na većinski. U Skupštinu Autonomne Pokrajine Vojvodine bira se 120 poslanika po proporcionalnom i većinskom izbornom sistemu. Po proporcionalnom izbornom sistemu u Pokrajini, kao jednoj izbornoj jedinici, bira se 60 poslanika na osnovu liste političke stranke (stranačka izborna lista), koalicije političkih stranaka ili koalicije političke stranke i grupe građana (koaliciona izborna lista) ili grupe građana (izborna lista grupe građana). Na izbornoj listi od svaka tri kandidata po redosljedu na listi (prva tri mjesto, druga tri mjesto i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedan kandidat koji je

pripadnik manje zastupljenog pola na listi. Po većinskom izbornom sistemu u kojem je Pokrajina podijeljena u 60 izbornih jedinica bira se 60 poslanika sa liste kandidata u 45 opština u AP Vojvodini, a za poslanika je izabran kandidat koji je dobio većinu glasova birača koji su glasali u izornoj jedinici. U novom sazivu Skupštine Vojvodine ima samo 18 % žena, odnosno od 120 poslaničkih mandata ženama su pripala samo 22. Prema proporcionalnom sistemu izabrano je 19 poslanica (31%), dok su po većinskom sistemu izabrane samo 3 (5%).

3.2. Crna Gora – trenutno stanje

Pošto su se u postkomunističkim zemljama paralelno odvijali procesi tranzicije i globalizacije, razvoj političke participacije u tim zemljama je imao specifičan tok. Na smanjenje učešća žena u javnom životu, uticalo je pogoršanje položaja žena na tržištu rada, povećanje nezaposlenosti, smanjen pristup izvorima finansiranja, resursima, i novom znanju, smanjenje socijalne uloge države, rast siromaštva i povećanje diskriminacije. Žene su prepoznate kao gubitnice u tranziciji, imajući u vidu feminizaciju siromaštva, deprofesionalizaciju, porast nasilja i opšte nesigurnosti. Redukcija budžeta i smanjenje socijalne uloge države vratili su žene u zabran privatnosti i porodičnog okruženja, udaljivši ih iz politike i javnog života. Žene napuštaju oficijelnu maskuliniziranu političku scenu i češće participiraju u nevladinim organizacijama i civilnom sektoru.

Isključivo kao dio socijalističkog nasleđa, osamdesetih godina prošlog vijeka, oko 27% žena ulazi u parlamente istočnoevropskih zemalja, što je bilo znatno više od broja u nacionalnim parlamentima EU (12,5%). Nakon promjena 1989. udio žena drastično pada (8,4%) i taj period je opisan u feminističkoj literaturi kao „demokratija muškaraca“. Tokom devedesetih godina reprezentacija žena se u parlamentima i vladama održavala na izuzetno niskom nivou, posebno u bivšim sovjetskim republikama, zemljama kavkaskog regiona i istočne Evrope (Women in Transition, 1999).

Nakon 2000. godine procenat žena u predstavničkim tijelima novih demokratija raste na 17%, što je i dalje manje od evropskog proseka (22%).

Nakon izbora 1992. u crnogorski parlament je ušlo 8.2% žena. Nakon izbora 1996. zastupljenost žena u Skupštini Crne Gore neznatno se povećala, da bi nakon izbora 1998. godine pala na 5.1%. Izbori održani 2001. godine donose više nego stoprocentno povećanje, iako se procenat žena od 10.4% može okarakterisati kao izuzetno nizak. Saziv Skupštine iz 2002. godine pamti povećanje zastupljenosti žena na 13.3% , da bi se već u sljedećem sazivu od 2006. godine taj procenat smanjio na 11.1%. Trenutni saziv Skupštine, bilježi rekord kad je riječ o zastupljenosti žena u posljednjih 20 godina, iako se sam po sebi može okarakterisati kao jako nizak.

Tabela 3.2.1. Zastupljenost žena u sazivima Skupštine Crne Gore, 1992-2009.

SAZIV	Žene %
Saziv 1992-96.	8.2
Saziv 1996-98.	8.4
Saziv 1998-2001	5.1
Saziv 2001-02.	10.4
Saziv 2002-06.	13.3
Saziv 2006-09.	11.1
Saziv 2009.	13.6

Prema procentualnoj zastupljenosti žena u Skupštini Crna Gora se nalazi na 99. mjestu među zemljama svijeta. U poređenju sa svjetskim prosjekom procentualne zastupljenosti žena u parlamentima (19.6%) Crna Gora sa 13.6% poslanica u parlamentu se nalazi ispod svjetskog prosjeka. Među zemljama koje su nastale raspadom bivše zajedničke države Crna Gora se nalazi na posljednjem mjestu iza Bosne i Hercegovine (21.4%), Hrvatske (23.8%), Makedonije (30.9%), Slovenije (32.2%) i Srbije (32.4%).

Iako je povećan procenat žena u parlamentu, on je i dalje značajno manji ispod svjetskog prosjeka i onoga sto je obaveza Crne Gore do 2015. Godine.

3.2.1. Trenutna zastupljenost žena u najvišim državnim organima Crne Gore

Posljednji parlamentarni i lokalni izbori u Crnoj Gori su održani 2009. Imajući u vidu da je do značajnijeg angažovanja vladinog i nevladinog sektora u povećanju učešća žena u političkom životu Crne Gore došlo nakon završetka poslednjih izbora, ishod svih ovih inicijativa će se vrijednovati tek nakon narednog izbornog ciklusa. Stoga, pregled trenutnog stanja u ovoj oblasti može poslužiti kao osnov za kreiranje budućih politika i strategija.

Sadašnja **Vlada Crne Gore** ima 86 članova. Čine je Predsjednik i potpredsjednici Vlade, ministri i pomoćnici ministra i Generalni sekretarijat. Funkciju predsjednika i potpredsjednika Vlade Crne Gore obavljaju muškarci. Od ukupno 17 ministarstava funkciju ministarke obavljaju samo dvije žene (Ministarstvo odbrane i Ministarstvo nauke). Nešto veća zastupljenost žena je na mjestu pomoćnica ministra : 41%. Najveća zastupljenost žena je u Generalnom sekretarijatu : 60% - od 5 članova ovog tijela, žene zauzimaju 3 mjesta. Ukoliko se posmatra sastav Vlade u cjelini, **žene čine 34.9% sastava Vlade**, i to prvenstveno zbog broja žena koje se nalaze na mjestu pomoćnice ministra (Tabela 3.2.1.1. Struktura Vlade Crne Gore).

Tabela 3.2.1.1. Struktura Vlade Crne Gore

	Ukupno	Žene	Muškarci	Žene %	Muškarci %
Predsjednik/ca Vlade	1	0	1	0	100
Potpredsjednici/e Vlade	2	0	2	0	100
Ministri/ministarke	17	2	15	11.8	88.2
Pomoćnici/e ministra	61	25	36	41	59
Generalni sekretarijat	5	3	2	60	40
UKUPNO	86	30	56	34.9	65.1

Zakonodavno tijelo Crne Gore u svom sastavu ima 81 poslanika. Kao i u slučaju Vlade funkciju predsjednika i podpredsjednika vrše muškarci. Broj poslanica u novom sazivu parlamenta je dosta niži od onoga što zahtjevaju međunarodni standardi: od ukupno 81 poslanika 11 su žene, što čini 13.6% (Tabela 3.2.1.2. Struktura Skupštine Crne Gore). Ovaj procenat predstavlja promjenu polne strukture Skupštine Crne Gore u odnosu na njen sastav nakon izbora, jer je prvobitni procenat od 11% žena u Parlamentu sada povećan.

Tabela 3.2.1.2. Struktura Skupštine Crne Gore

	Ukupno	Žene	Muškarci	Žene %	Muškarci %
Predsjednik/ca	1	0	1	0	100
Potpredsjednici/e	2	0	2	0	100
Sastav Skupštine	81	11	70	13,6	86,4

Polna raspodjela poslaničkih mjesta po parlamentarnim strankama pokazuje približno istu sliku. Najveći procenat žena je u redovima vladajuće Demokratske partije socijalista (19.4%). Za njima slijede Socijalistička narodna partija (SNP) sa 18.8% žena među poslanicima i Socijaldemokratska partija (SDP) sa 11% poslanica. Ostale stranke nemaju žene među svojim predstavnicima u Skupštini Crne Gore (Tabela 3.2.1.3.).

Trend povećanja poslanica je primjećen u Demokratskoj partiji socijalista, koja je najprije bila predstavljena sa 4 poslanice (11.1%), dok se sada 7 poslanica ove stranke nalazi u Skupštini. Nasuprot tome, poslanička grupa Pokreta za promjene (PzP) koja sada nema nijednog predstavnika ženskog pola je imala 1 ženu u svom sastavu.

Tabela 3.2.1.3. Struktura Skupštine Crne Gore– političke stranke

	Ukupno	Žene	Muškarci	Žene %	Muškarci %
Demokratska partija socijalista (DPS)	36	7	29	19.4	80.6
Socijaldemokratska partija (SDP)	9	1	8	11.1	88.9
Socijalistička narodna partija (SNP)	16	3	13	18.8	81.3
Nova srpska demokratija (NOVA)	8	/	8	0.0	100.0
Pokret za promjene (PzP)	5	/	5	0.0	100.0
Bošnjačka stranka (BS)	3	/	3	0.0	100.0
DUA, Forca, DSCG– Albanska alternativa i Perspektiva	4	/	4	0.0	100.0

U parlamentarnim radnim telima ima svega 15.4% žena. Žene čine većinu u Odboru za rodnu ravnopravnost (63.6%), dok su u ostalim radnim tijelima žene zastupljene u značajno manjem procentu (između 12.5% i 20%). Dominantno `muški` su Odbor za bezbjednosti i odbranu, Odbor za ekonomiju, finansije i budžet i Administrativni odbor parlamenta u kojima od 13 članova nema nijedne žene (Tabela 3.2.1.4.).

Tabela 3.2.1.4. Radna tela u Skupštini Crne Gore

	Ukupno	Žene	Muškarci	Žene %	Muškarci %
Odbor za ustavna pitanja i zakonodavstvo	13	2	11	15.4	84.6
Odbor za politički sistem, pravosuđe i upravu	13	2	11	15.4	84.6
Odbor za bezbjednost i odbranu	13	0	13	0.0	100.0
Odbor za međunarodne odnose i evropske integracije	15	2	13	13.3	86.7
Odbor za ekonomiju, finansije i budžet	13	0	13	0.0	100.0
Odbor za ljudska prava i slobode	11	2	9	18.2	81.8
Odbor za rodnu ravnopravnost	11	7	4	63.6	36.4
Odbor za turizam, poljoprivredu, ekologiju i prostorno planiranje	13	2	11	15.4	84.6
Odbor za prosvjetu, kulturu, nauku i sport	10	2	8	20.0	80.0
Odbor za zdravstvo, rad i socijalno staranje	10	2	8	20.0	80.0
Administrativni odbor Parlamenta	13	0	13	0.0	100.0
Komisija za praćenje i kontrolu postupka privatizacije	8	1	7	12.5	87.5
UKUPNO	143	22	121	15.4	84.6

Podaci pokazuju i nizak stepen zastupljenosti žena u **skupštinama opština**. Na nivou Crne Gore, žene čine 12.7% odbornika u skupštinama opština. Najveći procenat odbornica je u opštinama Tivat i Budva (21.8%), dok u opštini Andrijevica žene čine 3.2% ukupnog broja odbornika (Tabela 3.2.1.5.). Slična situacija je i kada se posmatraju odlučujući položaji u jedinicama lokalne samouprave : od 21 opštine samo u Kotoru žena obavlja funkciju predsednice opštine, dok funkciju potpredsednice opštine obavljaju žene u opštinama Herceg Novi i Cetinje.

Tabela 3.2.1.5. Lokalne samouprave u Crnoj Gori

	Ukupno	Žene	Muškarci	Žene %	Muškarci %
Tivat	32	7	25	21,8	78,1
Mojkovac	31	4	27	12,9	87,0
Plužine	31	4	27	12,9	87,0
Ulcinj	33	2	31	6,0	93,9
Plav	32	3	29	9,3	90,6
Herceg Novi	35	7	28	20,0	80,0
Cetinje	33	4	29	12,1	87,8
Pljevlja	35	2	33	5,7	94,2
Andrijevica	31	1	30	3,2	96,7
Žabljak	31	6	25	19,3	80,6
Nikšić	41	4	37	9,7	90,2
Berane	35	2	33	5,7	94,2
Danilovgrad	33	6	27	18,1	81,1
Rožaje	33	3	30	9,0	90,9
Bijelo Polje	38	4	34	10,5	89,4
Kolašin	31	6	25	19,3	80,6
Bar	36	5	31	13,8	86,1
Budva	32	7	25	21,8	78,1
Kotor	33	7	26	21,2	78,7
Podgorica	55	8	47	14,5	85,4
UKUPNO	724	92	632	12,7	87,2

3.2.2. Programi političkih stranaka u Crnoj Gori

Kao što je već navedeno, sa ciljem povećanja zastupljenosti žena u predstavničkim organima izvršene su odgovarajuće izmjene izbornog zakonodavstva Crne Gore 2011. godine. Zakonom o izboru odbornika i poslanika je predviđeno da svaka izborna lista mora sadržati najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola, dok nijesu predviđeni neki dodatni uslovi koji se tiču redosljeda kandidata na izbornoj listi. Kako se raspodjela mandata vrši prema njihovom redosljedu na izbornoj listi, a redosljed određuje podnosilac izborne liste, pitanje zastupljenosti žena u najvišim državnim organima i organima lokalne samouprave najvećim dijelom zavisi od procedure utvrđivanja izbornih lista u okviru političkih stranaka i posvećenosti političkih stranaka rodnoj ravnopravnosti. U cilju utvrđivanja stavova stranaka u Crnoj Gori prema pitanjima rodne ravnopravnosti izvršena je analiza statuta 5 parlamentarnih političkih stranaka u Crnoj Gori. Iako se radi o stranaka različitog političkog programa, u pogledu odnosa prema rodnoj ravnopravnosti imaju nekoliko zajedničkih osobina :

- sve parlamentarne stranke su potpisnice Deklaracije o rodnoj ravnopravnosti 2006. godine (sa izuzetkom Nove srpske demokratije koja je osnovana kasnije)
- pored zalaganja za veće učešće žena u političkom životu zemlje, nijedna stranka nema više od 19% ženskih predstavnika u parlamentu
- veliku većinu članova najviših stranačkih organa čine muškarci

Demokratska partija socijalista (DPS)

Statut Demokratske partije socijalista usvojen u maju 2011. kao jedan od osnovnih principa partije navodi afirmaciju rodne ravnopravnosti. Pored toga, pisan je rodno osjetljivim jezikom. Afirmisanje rodne ravnopravnosti kao jedan od principa djelovanja partije potvrđeno je i članom 26. Statuta koji predviđa adekvatnu rodnu zastupljenost u organima Partije, kao i obavezu nadležnog organa Partije da odlukom o kandidovanju i izboru članova organa partije obezbjedi mehanizme za ostvarivanje adekvatne rodne zastupljenosti, na način da u njima bude najmanje 30% manje zastupljenog pola.

Način i postupak izbora organa partije nije propisan Statutom, već je predviđeno da kriterijume i postupak izbora članova organa partije određuje Glavni odbor (član 25. Statuta). Glavni odbor ima i nadležnost za utvrđivanje poslaničke liste, ali sam Statut ne predviđa nikakve kvote prilikom kreiranja izbornih lista.

Član 56. Statuta predviđa da partija ima organizaciju žena, dok sam naziv ove organizacije, način i oblike organizovanja žena utvrđuje Glavni odbor posebnom odlukom. U decembru 2011, Glavni odbor DPS-a je donio odluku o formiranju organizacije žena DPS Crne Gore. Naziv organizacije je Ženska alijansa Demokratske partije socijalista (ŽAD).

U sadašnjem sazivu parlamenta Crne Gore Demokratska partija socijalista ima 36 poslanika . Nakon formiranja parlamenta 2009. godine, u sastavu poslaničke grupe DPS-a bile su 4 žene (11%). Vremenom, broj poslanica ove stranke je povećan, pa se sada 7 poslanica ove stranke nalazi u Skupštini (19.4%).

Posmatrano po stranačkim organima, najveći procenat žena se nalazi u Glavnom odboru DPS-a : 27% sastava Glavnog odbora čine žene (od 201 člana, 55 je žena). Predsjedništvo DPS-a ima 16 članova, od toga 3 žene u svom sastavu (19%). Nešto je manji procenat žena u Izvršnom odboru : od 14 članova, dvije su žene (14%). Žene nisu članovi Nadzornog odbora stranke : čine ga 3 muškarca.

Socijaldemokratska partija (SDP)

Posljednji Statut Socijaldemokratske partije, usvojen u junu 2011. godine, pisan je rodno senzitivnim jezikom. Iako Statut ne naglašava ostvarenje potpune ravnopravnosti polova kao jedan od svojih ciljeva, zalaganje za rodnu ravnopravnost proizilazi iz odredaba Programa SDP-a. U odjeljku Programa koji se tiče ljudskih prava, ističe se da je položaj žena u društvu i dalje neravnan i mnogim oblastima života i rada zbog čega se SDP mora *“još snažnije angažovati na unaprijeđenju svijesti o značaju rodne ravnopravnosti, naročito na stvaranju realnih uslova za puno uključenje žena u političke i procese odlučivanja”*.

Statut SDP-a kao stalni oblik posebnog organizovanja SDP-a predviđa Forum žena. Član 84. Statuta predviđa da Forum žena *„uvažavajući temeljne ciljeve i principe SDP-a, bori se za prava žena i zaštitu tih prava, a naročito za: ravnopravnost polova, veće učešće žena u političkom i javnom životu, poboljšanje položaja žena u društvu i porodici, pružanje pomoći ženi i porodici.“*

Proces utvrđivanja izborne liste za parlamentarne izbore je u nadležnosti predsjedništva i Glavnog odbora stranke. Prema Statutu SDP-a, od prijavljenih kandidatura, Glavni odbor na predlog predsjedništva utvrđuje listu kandidata za poslanike, članove Vlade i druge državne organe. Iako prema Statutu konačnu odluku o poslanicima, Glavni odbor donosi nakon parlamentarnih izbora, treba imati u vidu da je posljednjim izmjenama Zakona o izboru odbornika i poslanika ukinuo mogućnost slobodnog izbora poslanika, predviđajući da se poslanički mandati raspoređuju prema njihovom rasporedu na izbornoj listi. Glavni odbor utvrđuje i propozicije i kriterijume za izbor delegata za Kongres i članova Glavnog odbora.

I pored postojanja Foruma žena koji treba da podstiče učešće žena u političkom životu, od 9 poslanika SDP-u u Parlamentu svega je jedna žena (11%). Nešto je veći procenat žena u organima stranke : od 79 članova Glavnog odbora 13 je žena (16%), dok Predsjedništvo stranke ima 16 članova, od čega su 3 žene (18.7%).

Socijalistička narodna partija (SNP)

Program Socijalističke narodne partije u dijelu pod nazivom `Rodna ravnopravnost, društvena sigurnost` ističe da se SNP zalaže za *ravnomjerno učešće žena na najvažnijim mjestima donošenja važnih političkih i ekonomskih odluka, nikada ne zanemarujući činjenicu da su žene većinska populacija u Crnoj Gori*. Ovakvo opredjeljenje partije potvrđuje i član 3. Statuta koji kao jedan od osnovnih principa SNP-a navodi zaštitu i unaprijeđenje uloge porodice u društvu i afirmaciju rodne ravnopravnosti. Statut je pisan rodno senzitivnim jezikom.

Član 67. Statuta Socijalističke narodne partije predviđa postojanje Organizacije žena SNP-a. Ova organizacija definisana je kao dobrovoljna organizacija žena, koju čine žene članice partije i koja se bavi položajem i pravima žena u društvu, kao i ostvarivanjem prava žena u skladu sa evropskim standardima i konvencijom.

Način kreiranja izborne liste za parlamentarne izbore je sličan procedurama koje postoje i kod drugih stranaka. Predsjednik partije predlaže listu kandidata stranke za Skupštinu Crne Gore, dok Glavni odbor utvrđuje listu kandidata stranke za poslanike, na prijedlog predsjednika stranke. Član 24. Statuta propisuje da se u organe Partije na svim nivoima organizovanja bira se najmanje 30 % manje zastupljenog pola, dok je nadležni organ Partije odlukom o kandidovanju i izboru članova organa Partije obezbjeđuje mehanizme za poštovanje kriterijuma iz prethodnog stava.

Socijalistička narodna partija ima 16 poslanika u sadašnjem sazivu Skupštine Crne Gore među kojima su 3 žene (18.8%). Nešto je veći procenat žena u Glavnom odboru (24%), dok je najveći procenat članica stranke u Izvršnom odboru Glavnog odbora (32%). U Nadzornom odboru i Statutarnoj komisiji nema pripadnica ženske populacije.

Nova srpska demokratija (NOVA)

Statut Nove srpske demokratije donijet je 2009. godine. Iako izričito ne navodi afirmaciju žena kao jedan od svojih ciljeva, zalaganje za rodnu ravnopravnost proizilazi iz Programa stranke, koji u dijelu `Porodica` navodi borbu NOVE za *potpunu emancipaciju žena, zaštitu i dostojanstvo majke, protiv nasilja u porodici i suzbijanje maloljetničke delikvencije*.

Statut predviđa i postojanje posebne organizacije žena – Forum žena. Forum žena definisan je kao dobrovoljna organizacija članica koja aktivno učestvuje u političkom životu NOVE, ima za cilj stvaranje ambijenta za što značajnije učešće žena u politici i promovise načela rodne ravnopravnosti.

Kreiranje izbornih lista za poslanika je u nadležnosti Predsjedništva i Predsjednika stranke. Predsjednik NOVE predlaže poslaničku listu, formira kadrovske liste za republičke organe vlasti, sa kadrovske liste predlaže Predsjedništvu listu pojedinaca za organe vlasti, dok Predsjedništvo potvrđuje predloženu listu kandidata za republičke organe vlasti.

Statut Nove srpske demokratije ne sadrži odredbe o minimalnoj zastupljenosti žena u organima stranke i listama kandidata za parlamentarne i lokalne izbore. Akti stranke nisu pisani rodno senzitivnim jezikom.

Sadašnja poslanička grupa Nove srpske demokratije u parlamentu nema nijednu ženu u svom sastavu, kao ni u Predsjedništvu i Izvršnom odboru stranke. Oko 11% žena se nalazi u sastavu Predsjedništva u proširenom sastavu i Glavnom odboru.

Pokret za promjene (PzP)

Iako donijet prije 6 godina, Statut Pokreta za promjene pisan je rodno senzitivnim jezikom. Osnovni principi djelovanja stranke definisani su Programom stranke, koji je donijet 2006. godine. U okviru Temeljnih principa naglašeno je *“Ravnopravnost je jedno od temeljnih civilizacijskih dobara. Kao jedno od osnovnih ljudskih prava, očuvanje i naglašavanje ravnopravnosti polova predstavlja stalni politički zadatak PzP-a. PzP se zalaže da se ovo pravo i princip poštuju i manifestuju svakodnevno, i na različitim nivoima: u porodici, na radnom mjestu, u javnom i društvenom životu”*.

Kao poseban oblik organizovanja član 57. predviđa postojanje Mreže žena. Ova organizacija se bavi položajem i pravima žena u društvu, ostvarivanjem prava žena u skladu sa evropskim standardima i zalaže se za aktivno učešće žena na svim nivoima i u svim aktivnostima stranke.

Izbor članova organa stranke je u nadležnosti Glavnog odbora i Predsjedništva. Glavni odbor utvrđuje broj članova za Skupštinu i na prijedlog Predsjedništva PzP-a utvrđuje kriterijume izbora kandidata za sve organe PzP-a. Predsjednik predlaže kandidate za potpredsjednike stranke i članice/ove Predsjedništva. Statutom nisu predviđene bilo kakve kvote ili slične mjere koje bi osiguravala veći procenat žena u stranačkim organima i listama kandidata za parlamentarne i lokalne izbore.

Poslanička grupa Pokreta za promjene ima 5 predstavnika u republičkom Parlamentu. Među njima nema nijedne žene. U okviru glavnih stranačkih organa nešto je veća zastupljenost žena: u Predsjedništvu žene čine 12.5%, dok je procenat žena u Glavnom odboru 20%.

Osnovne karakteristike 5 parlamentarnih stranaka u pogledu odnosa prema rodnoj ravnopravnosti prikazane su na tabeli 3.2.2.1.

Tabela 3.2.2.1.

	Demokratska partija socijalista (DPS)	Socijaldemokratska partija (SDP)	Socijalistička narodna partija (SNP)	Nova srpska demokratija (NOVA)	Pokret za promjene (PzP)
Rodna ravnopravnost u aktima stranke	Statut stranke kao jedan od osnovnih principa partije navodi afirmaciju rodne ravnopravnosti i predviđa adekvatnu rodnu zastupljenost u organima stranke	U odjeljku Programa koji se tiče ljudskih prava, ističe se da je položaj žena u društvu i dalje neravnopravan u mnogim oblastima života i rada zbog čega se SDP mora još snažnije angažovati na unaprijeđenju svijesti o značaju rodne ravnopravnosti, naročito na stvaranju realnih uslova za puno uključenje žena u političke i procese odlučivanja`.	Statut stranke kao jedan od osnovnih principa SNP-a navodi zaštitu i unaprijeđenje uloge porodice u društvu i afirmaciju rodne ravnopravnosti. Program u delu `Rodna ravnopravnost, društvena sigurnost` ističe da se SNP zalaže za ravnomjerno učešće žena na najvažnijim mjestima donošenja važnih političkih i ekonomskih odluka.	Program stranke, u dijelu `Porodica` navodi borbu NOVE za potpunu emancipaciju žena, zaštitu i dostojanstvo majke, protiv nasilja u porodici i suzbijanje maloljetničke delikvencije.	Program stranke navodi da očuvanje i naglašavanje ravnopravnosti polova predstavlja stalni politički zadatak PzP-a. PzP se zalaže da se ovo pravo i princip poštuju i manifestuju svakodnevno, i na različitim nivoima: u porodici, na radnom mjestu, u javnom i društvenom životu.
Struktura najviših organa stranke	Glavni odbor : 27% žena Predsjedništvo : 19% žena Izvršni odbor : 14% žena	Glavni odbor : 16% Predsjedništvo : 18.7%	Glavni odbor : 24% Izvršni odbor Glavnog odbora : 32%.	Predsjedništvo u proširenom sastavu : 11% Glavni odbor : 11%	Predsjedništvo : 12.5% Glavni odbor : 20%.
Procenat žena u Parlamentu CG	19% žena	11% žena	19% žena	Nema žena	Nema žena
Ženske grupe u okviru stranke	Ženska alijansa Demokratske partije socijalista (ŽAD)	Forum žena	Organizacija žena	Forum žena	Mreža žena
Kvote prilikom kreiranja izbornih lista	Samo u pogledu strukture organa stranke, ali ne i za izborne liste	Ne postoje	Samo u pogledu strukture organa stranke, ali ne i za izborne liste	Ne postoje	Ne postoje
Korišćenje rodno senditivnog jezika u aktima stranke	Statut stranke je pisan rodno senzitivnim jezikom	Statut stranke je pisan rodno senzitivnim jezikom	Statut stranke je pisan rodno senzitivnim jezikom	Akti stranke nijesu pisani rodno senzitivnim jezikom	Statut stranke je pisan rodno senzitivnim jezikom

3.2.3. Izvještaj CEDAW Komiteta

U skladu za obavezom predviđenom Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, u februaru 2010. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, dostavilo Izvještaj o sprovođenju Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena CEDAW komitetu, u kom je ukazano na zakonodavne i druge mjere koje je Crna Gora preduzela i koje preduzima u cilju realizacije obaveza utvrđenih Konvencijom, i koji se odnosi na period od 2006. do 2009. godine. Nakon dostavljanja Izvještaja o sprovođenju Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) CEDAW komitetu, i odgovora na dodatna pitanja koja su uslijedila nakon inicijalnog izvještaja, Komitet za eliminaciju diskriminacije žena je 21. oktobra 2011. godine donio `Zaključne stavove Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena`. Iako Komitet načelno pozdravlja usvajanje više propisa usmjerenih ka eliminaciji diskriminacije nad ženama, u pojedinim oblastima izražava zabrinutost i daje preporuke za dalje djelovanje. Poseban osvrt je učinjen u oblasti učešća žena u političkom i društvenom životu. Najprije, Komitet izražava žaljenje što izmjene Zakona o izboru odbornika i poslanika ne predviđaju i da svako treće mjesto na izbornim listama pripada ženi kandidatkinji, i sa zabrinutošću primjećuje da su žene značajno manje zastupljene u Skupštini, Skupštinskim odborima, ministarstvima, rukovodećim strukturama opština, rukovodećim pozicijama i organizacionim tijelima političkih partija, i na višim pozicijama u pravosuđu i javnim službama, uključujući sektore u kojem su žene većinski zapošljene kao što je obrazovanje. U cilju otklanjanja ovih nedostataka CEDAW Komitet preporučuje da Crna Gora :

- Razmotri kvotu od 30 % u Izbornom zakonu osiguravajući da u svakoj grupi od tri kandidata na izbornim listama političkih partija bude najmanje jedna žena
- Uvede zakonske mjere i procedure za primjenu člana 10 Zakona o rodnoj ravnopravnosti, uključujući odredbe o odbijanju prijedloga za imenovanje koji nisu u skladu sa principom rodno uravnotežene zastupljenosti, ukoliko ne postoje opravdani razlozi za izuzeće ovog principa
- Usvoji privremene specijalne mjere, kao što je paritetni rodni sistem u imenovanjima i ubrzanom zapošljavanju žena u javnim službama, posebno na hijerarhijski višim pozicijama;
- Otkloni diskriminatornu praksu i radi na otklanjanju kulturnih barijera koje sprečavaju žene da se zaposle na pozicijama donosioca odluka i rukovodećim pozicijama u sektoru obrazovanja, i da osigura proporcionalnu zastupljenost žena i muškaraca na pozicijama direktora škola.
- Podstakne političke partije da u ravnopravnom broju nominuju žene i muškarce kao svoje kandidate i usklade svoje statute sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, na primjer, kroz finansiranje partije i kroz podsticanje elektronskih medija da izdvoje dodatno vrijeme za ove partije u toku izborne kampanje
- Kreira povoljno okruženje za političku participaciju žena, uključujući žene iz populacije Roma, Aškalija i Egipćana, na primjer, putem adekvatnog finansiranja kampanje žene kandidatkinje, obrazovanjem mladih žena na liderskim pozicijama, i osnaživanjem ženskog dijela političkih partija.

3.2.4. Izveštaj o sprovođenju Milenijumskih ciljeva u Crnoj Gori

Prvi godišnji izveštaj o sprovođenju Milenijumskih ciljeva razvoja u Crnoj Gori Vlada Crne Gore je podnijela krajem 2011. godine. U okviru Cilja 3. Unaprijediti rodnu ravnopravnost i poboljšati položaj žena, kao zadatak 2, predviđeno je povećanje učešće žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou na 30%. Iako je kao rok određena 2015. godina, u izvještaju koji je Crna Gora podnijela navodi se da je izvjesno da zacrtani cilj do krajnjeg roka neće biti dostignut, ali se istovremeno izražava očekivanje da će procenat žena u izabranim organima vlasti biti povećan kao posljedica posljednjih izmjena Zakona o izboru odbornika i poslanika kojim se po prvi put uvodi kvota na izbornim listama na nivou od 30% za pripadnice/ke manje zastupljenog pola. Pored toga, smatra se da je za približavanje vrijednostima koje su predviđene za 2015. godinu, potrebno da Crna Gora obezbijedi:

- nastavak programa za unaprijeđenje položaja žena u društvenom i političkom životu
- podsticaj da žene koje su bile na izbornim listama saglasno Zakonu o izboru poslanika i odbornika ostanu na pozicijama u lokalnim ili državnim parlamentima, odnosno da se prilikom eventualne zamjene poslanica ili odbornica na njihovom mjestu ponovo nađe žena
- nastavak izgradnje kapaciteta institucionalnih mehanizama
- uvođenje rodno senzitivnih budžeta.

U izvještaju se navodi i uvjerenje da će povećanjem učešća žena na mjestima odlučivanja doći će i do promjene shvatanja uloge i mjesta žene u društvu i promjena u svim navedenim oblastima u kojima je vidljiv neravno pravan položaj žena u Crnoj Gori.

4. Participacija žena i promjene u politikama

Učešće žena, tačnije veće učešće žena u politici, značajno je uticalo na promene u javnim politikama. Ove promene mogu se posmatrati kroz nekoliko ravni: direktan uticaj na zakone i politike koje su donošene, uvođenje novih tema u javne politike, promjenu javnog diskursa, promjene u procedurama i pravilima rada zakonodavnih tijela, uvođenje u političkih život novih aktera (npr. nevladinih organizacija i sl.), promjena kursa političkih stranaka. Takođe, postoje evidencije⁸ koje ukazuju na uticaj žena u parlamentima ili lokalnim predstavničkim tijelima koje su dovele do direktnih promjena u životima žena i djevojaka, značajno uticale na programe i politike za ostvarenje dječijih prava, socijalnu zaštitu, političku participaciju i sl.

Iskustvo je pokazalo da *uticaj žena u parlamentu u mnogome zavisi od broja žena* (iako je bilo situacija u kojima je i jedna žena pravila značajne promjene, i samo prisustvo žena mijenjalo je ambijent zato što se muškarci drugačije ponašaju u prisustvu žena⁹), te se jednom od najznačajnijih promjena koje su žene uspjele da postignu smatra činjenica da su *uspjele da uvedu kvote za manje zastupljen pol* (ključni faktor za povećanje uticaja žena na javne politike), kao i druge mehanizme koji obezbjeđuju reprezentativnost žena.

Promjena u broju žena omogućila je stoga da se učešće žena u politici ne vezuje isključivo za napor da se žene izaberu u parlament, već i za *veliku aktivnost žena unutar parlamenta*: njihovo organizovanje, motivaciju, spremnost da rade na mobilizaciji drugih žena, povezivanju sa ženskim NVO i drugim inicijativama, da zastupaju ženske interese i interese manjinskih grupa generalno. Ovakva ženska aktivnost unutar zakonodavnih i lokalnih reprezentativnih tijela napravila je značajne promjene.

Tako je veći broj žena¹⁰ u parlamentima i njihova saradnja sa civilnim ženskim sektorom, dovela do uvođenja novog diskursa i tema u javne politike¹¹, prije svega tema koje se odnose na ravnopravnost, smanjenje diskriminacije i jednake šanse. Takođe, veće prisustvo žena u parlamentima, ali i međunarodnim i lokalnim predstavničkim tijelima uvelo je u javne debate i politike teme specifično vezane za položaj žena: nasilje nad ženama, reproduktivna prava, razlike u platama, političku zastupljenost i sl. Nova legislativa vezana npr. za smanjenje rodno zasnovanog nasilja, direktna je posledica učešća žena u politici („uostalom, mnogo je teže političarima da glasaju protiv prijedloga vezanih za prava žena jednom kada su već na agendi, nego da ih spriječe da uopšte stignu na agendu¹²“).

⁸ Ovih je evidencija jos uvek nedovoljno, pa Komisija za status žena i dalje poziva na izvestavanje o tome „kako žene u politici prave razliku“, IDEA, 2002

⁹ „Women in parliament: Making a Difference“, Joni Lovenduski and Azza Karam, Interanational IDEA, 2002

¹⁰ Važno je napomenuti da ne učestvuju sve žene u zastupanju ženskih interesa, već da se među ženama takođe nalaze veliki oponenti tzv. feminističkih tema i interesa, IDEA 2002

¹¹ Drude Dahlerupe u svojoj knjizi „Od male ka velikoj manjini: Teorija kritične mase“, 1988 primjera radi navodi kako prije značajnog ulaska žena u skandinavski parlament, političari nijesu imali rječnik da govore o diskriminaciji, ravnopravnosti, seksualnom uznemiravanju, zlostavljanju i sl. Čak se i riječ žena, mijenjala neutralnim terminima

¹² Women in parliament: Making a Difference, Joni Lovenduski and Azza Karam, Interanational IDEA, 2002

Veći broj žena u zastupničkim tijelima značajno je uticao i na procedure i načine rada unutar tih tijela (odbori za rodnu ravnopravnost, ženski kokusi, upotreba rodno senzitivnog jezika, radno vrijeme prilagođeno raspustu¹³ i sl.). Jedna od najznačajnijih promjena koje su donijele žene je i međupartijsko povezivanje žena u zastupanju ženskih interesa¹⁴

Značajno je napomenuti da broj žena u parlamentu takođe utiče na njegovu efikasnost, imajući u vidu da npr. studija Stanford Univerziteta (Univerzitet Čikaga) pokazuje da su žene efikasniji zakonodavci nego muškarci. Ova studija pratila je aktivnosti članica i članova Kongresa od 1994. do 2004. godine i zaključila da su žene predstavile više prijedloga zakona, privukle više sponzora i donijele više novca svojim distriktima nego muškarci¹⁵.

Danas se međutim argumentacija okreće ka mnogo konkretnijim primjerima direktnog uticaja učešća žena u predstavničkim tijelima na živote građanki i građana.

Tako je najnovija studija o ženskom vođstvu u Indiji¹⁶ pokazala kako su zagantovana mjesta za žene u seoskim savjetima i lokalnim tijelima dovela do većeg obrazovanja djevojaka i smanjenja njihovih kućnih obaveza (razlika u mjestima gdje su žene bile zastupljene i gdje nije bilo žena je čak 32 % procenata za adolenscentkinje i 25% za njihove roditelje!) . Studija je pokazala da je snaga „role modela“ napravila značajnu razliku u željama i stavovima djevojaka, kao i kod njihovih roditelja.

S druge strane, kada je u Velikoj Britaniji, poslije izbora 1997. godine, udvostručen broj žena u parlamentu, sa 9,2% na 18,2%, to je bio pravi test za teoriju kritične mase i za promjenu političkog kursa u Vestminsteru. Ulazak većeg broja žena u parlament je promijenio klimu i doveo do ravnopravnijih rodni odnosa na tržištu radne snage, poboljšanja položaja žena u uslužnom sektoru, profesionalnom i menadžerskom radu, u visokom obrazovanju i u sindikalnom pokretu.¹⁷

Ova promena uticala je i na rad stranke. Laburistička partija je proširila svoju biračku bazu ženskim biračima. Modernizovala se i uvela pozitivnu rodnu diskriminaciju kroz rodne kvote za izbor parlamentarnih kandidata i interna partijska pravila. Žene su bile visoko pozicionirane na izbornim listama i doprinijele su prodoru lijevo orijentisanih i feminističkih vrijednosti u politiku. Uticale su na opšti smjer partijske politike, na povratak povjerenja u izborni sistem i predstavničku demokratiju, na

¹³ Parlament Južnoafričke republike uskladio je svoj rad sa školskim raspustom, kako bi omogućio porodični balans članicama i članovima parlamenta „The Role of Parliamentary Committees in Mainstreaming Gender and Promoting the Status of Women“, Seminar za članice i članove parlamentarnih tela za promociju rodne ravnopravnosti , Inter-Parlyamentary Union, 2007

¹⁴ Britanski parlament je imao mnoštvo primera takve saradnje kada su u pitanju teme nasilja nad ženama, abortusa, silovanja, razlike u platama i sl. Takođe u parlamentu Republike Srbije jedna grupa političarki snažno je sarađivala u procesu uvođenja kvota za žena u izborni zakon, a Zakon o rodnoj ravnopravnosti sadrži član o uvođenju mehanizama za rodnu ravnopravnost zahvaljujući amandmanima i inicijativama parlamentarki koje su tri puta resornom Ministru vratile isti predlog dok se nije složio.

¹⁵ U studiji se dalje kao jedno od objašnjenja nudi i činjenica da žene čine manjinu, da im je teže da se kandiduju i učestvuju u politici nego muškarcima, i da zato ulažu daleko više napora.

¹⁶ 1993. godine uvedena su zagantovana mesta za žene u nasumice odabranim selima. Studijom je obuhvaćeno 8.453 adolescenata u 453 sela , a podaci su prikupljeni tokom 2006 i 2007 godine.

„ *Female Leadership Raises Aspiration and Educational Attainment for Girls: A Policy Experiment in India*“, Lori Beaman, Nortwest University Evanston; Esther Duflo , Departement of Economics, Massachusetts Institute of Tehnology, Cambridge; Rohini Pande, Harvard Kennedy School, Harvard University ; Petia Topalova , Internatioanl Monetary Fond, Washington

¹⁷ Čičkarić, L. 2009. Institut društvenih nauka, Žene u političkoj areni – insajderke ili autsajderke?

promjene u zakonodavstvu i u javnom diskursu. Slična situacija se dogodila i u Španiji, posle izbora 2008. godine, kada nova administracija postaje balansirajuća politička grupa sa čak devet žena na čelu resora, od ukupno 17 ministarskih pozicija.

U ovom trenutku, jedan od najznačajnijih primjera dobre prakse predstavlja francuska vlada u kojoj nakon pobeđe Fransoa Olanda, žene čine polovinu ministarki. Uvođenje žena na polovinu ministarskih pozicija, smatra se držanjem predizbornih obećanja o većim šansama i ravnopravnosti za sve.

Osim toga, prva većinska ženska vlada je izglasana nakon izbora 2012. u Finskoj. Od 20 ministara u Vladi 12 su bile žene.

Uvođenje rodne perspektive u javne politike¹⁸, rodna analiza i rodno budžetiranje kao alatke ove politike, takođe su posljedice većeg učešća žena u politici (prije svega na međunarodnom nivou) i njihove kontinuirane saradnje sa civilnim sektorom i ekspertima/kinjama. Uvođenje rodne perspektive danas je treća globalna strategija (pored jednakosti u zakonu i politika jednakih mogućnosti) za postizanje rodne ravnopravnosti.

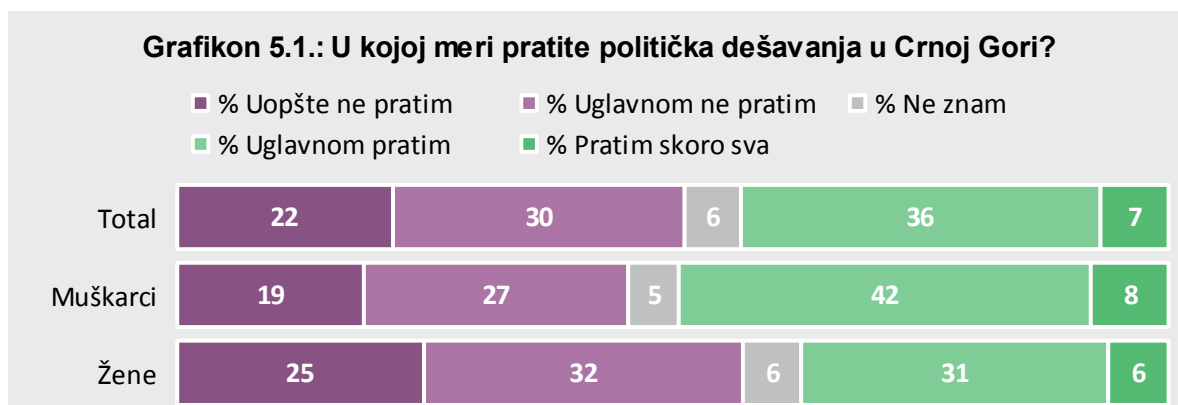
¹⁸ „Što se tiče prodora i promovisanja strategije gender mainstreaming u zvaničnu politiku Evropske unije, može se sa sigurnošću oceniti da je ulazak skandinavskih zemalja (Švedska i Finska) u Evropsku uniju 1995. godine presudno uticao na povoljne političke mogućnosti, kao i usvajanje ugovora u Mاستrihtu dve godine ranije.

Ipak, povoljne političke mogućnosti nisu dovoljne, ukoliko društveni pokreti nisu sposobni da ih iskoriste i utiču na politike institucija. Iskoristljivost političkih mogućnosti zavisi od drugog važnog faktora, a to su mobilizujuće strukture. One su u stvari grupe ili mreže za pritisak koje već postoje, a koje su zainteresovane za sprovođenje određene promene, u ovom slučaju rodne ravnopravnosti. To su najčešće različite lobističke grupe ženskog pokreta, specijalizovane agencije ili kancelarije koje se bave rodnom ravnopravnošću, i naravno akademske strukture. U slučaju Evropske unije, telo za jednake mogućnosti pri Evropskoj komisiji, kao supranacionalni akter, i Komitet za ženska prava pri Evropskom parlamentu, su zajedno činili mrežu eksperata i aktivista iz oblasti jednakih mogućnosti, koji su uspeli da stave na dnevni red ona pitanja koja su do tada bila van domašaja politika Evropske unije, i time utiču na prihvatljivost gender mainstreaming kao zvanične strategije“, Dragana Todorović, „Gender Mainstreaming i Evropska Unija“, 2007.

5. Stavovi o politici

Manje od polovine građana Crne Gore prati politička dešavanja u zemlji i muškarci se više bave istim. Zanimljivo, iako više od polovine stanovništva smatra da politika nema uticaja na njihov svakodnevni život i iako se ona na deklarativnom nivou ne ubraja među njihove lične prioritete, navodi se da politika ima najveći uticaj na životni standard i mogućnost zapošljenja. Kao najvažnija stvar u životu građana Crne Gore navodi se porodica, koja je i najčešća tema razgovora sa prijateljima. Skoro 10% stanovnika sa svojim prijateljima diskutuje o politici.

U Crnoj Gori manje od polovine stanovništva izjavljuje da prati politička dešavanja (43%), dok se nešto više od 50% izjašnjava da ne prate politiku (52%). Više od jedne petine stanovništva uopšte ne prati zbivanja na političkoj sceni, dok svega 7% pomno prati političke događaje. Primjetna je razlika između muškaraca i žena što se stepena praćenja politike tiče - muškarci se više od žena bave političkim dešavanjima.

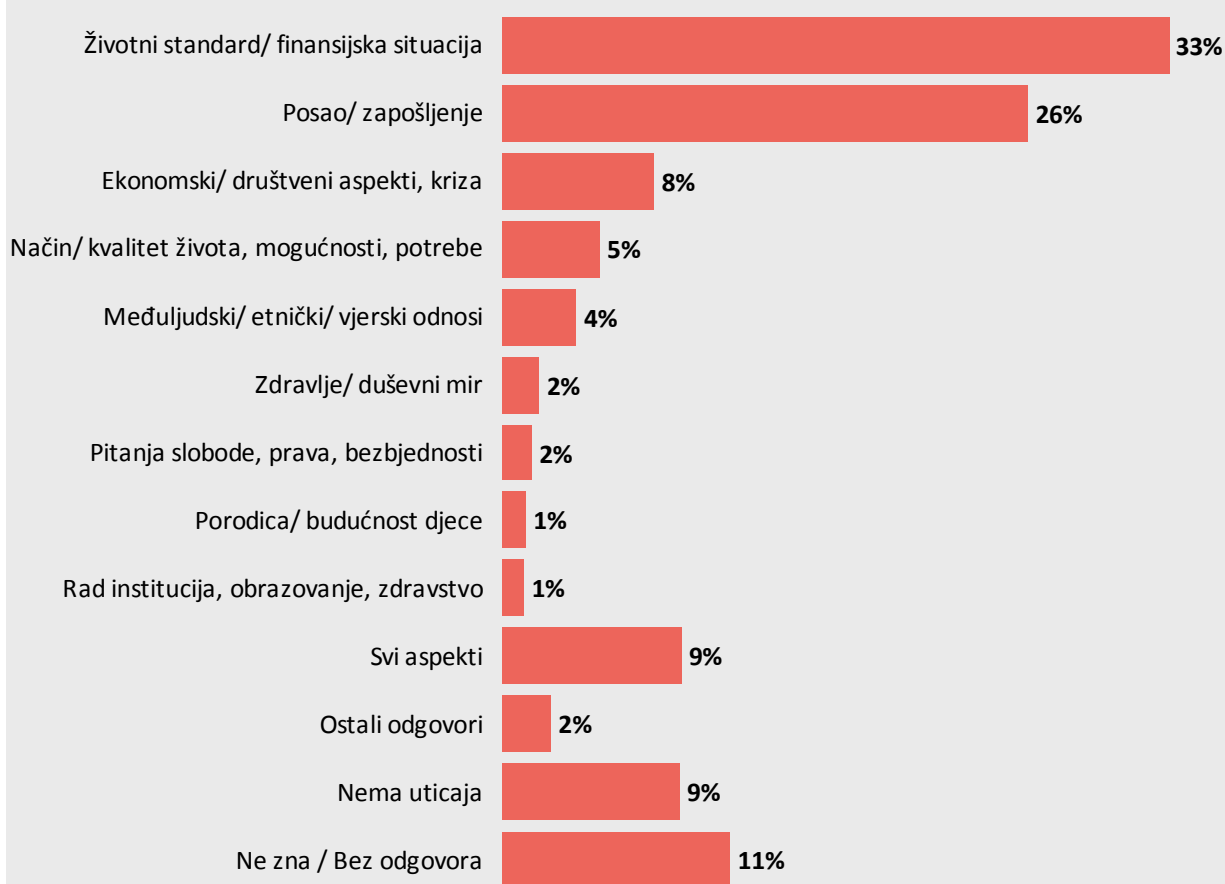
Takođe, uočava se da mlađi manje prate politiku u poređenju sa starijima; očigledno je da sa godinama raste interesovanje pojedinaca za politička dešavanja. Kada je riječ o nacionalnosti, Srbi u Crnoj Gori učestalije od prosjeka prate politička dešavanja.

Interesantno je da građani Crne Gore u najvećem broju smatraju da politika uopšte ne utiče na njihov svakodnevni život (60%), a pored toga još 17% njih stava je da je uticaj politike mali. Manje od četvrtine stanovništva mišljenja je da politička zbivanja imaju implikacije na njihov svakodnevni život.

Uočava se da Srbi u većem vjeruju da politika direktno utiče na njihov svakodnevni život.

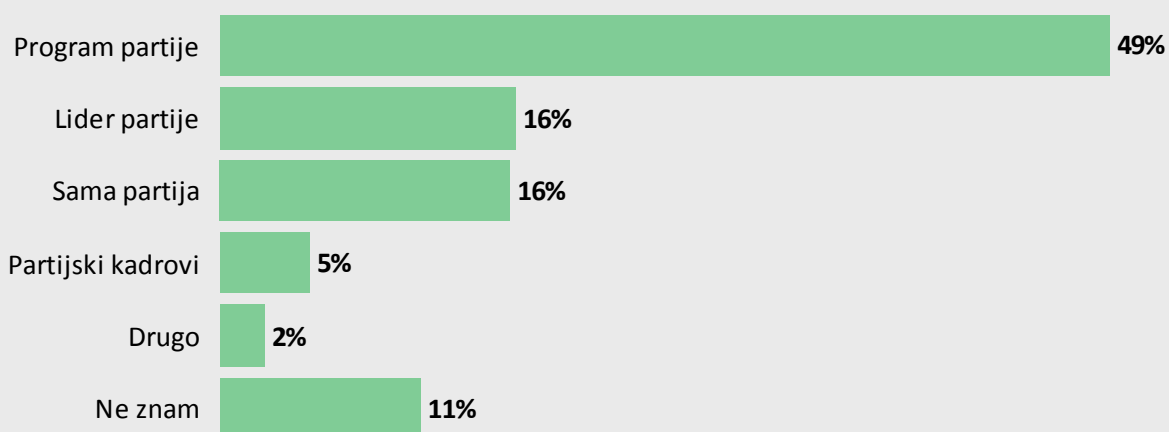
Kada se govori o oblastima na koje politika ima najveći uticaj, stanovnici Crne Gore daleko najčešće navode životni standard, odnosno finansijsku situaciju (33%) a zatim posao, odnosno mogućnost zapošljenja (26%). Daleko rjeđe navode se raznorazni društveni i ekonomski faktori (8%), zatim način i kvalitet života, odnosno mogućnosti koje građani imaju (5%), međuljudski, etnički i verski odnosi (4%) itd. Zanimljivo je da približno 10% smatra da politika utiče na sve aspekte života, a isti procenat tvrdi da politika nema nikakvog uticaja. Interesantna je kontradiktornost u odgovorima građana Crne Gore; oni navode uticaj politike na ekonomske uslove života (standard i mogućnost zapošljenja), dok većina njih negira uticaj politike na njihov život iako je iz ranijih ali i ovog istraživanja poznato da su upravo ekonomski uslovi života ono što ih najviše muči.

Grafikon 5.2.: Na koje aspekte (oblasti) Vašeg života politika ima najveći uticaj?

Kada se govori o činiocima koji su bitni pri opredjeljivanju stanovnika Crne Gore za koju političku partiju će glasati, najčešće se navodi program partije (49%), zatim lider partije (16%), pa sama partija (16%), dok samo 5% građana ističe partijske kadrove. Ovo je važan nalaz, jer otkriva da građani Crne Gore jako malo pažnje obraćaju na kadrove, a kvalitet ljudi u partijama osnovni je preduslov sprovođenja politike. Dalje, ovo bi mogao biti indikator opšteg stava prema politici i razumijevanja načina na koji politika funkcioniše u Crnoj Gori – partijski kadrovi nisu važni, jer njih svakako ne delegiraju građani, već partijski vrh ili sam lider, a s obzirom na to da ne postoji direktan izbor, pa ni poziv na odgovornost tako izabраниh političara, kadrovi postaju manje važni.

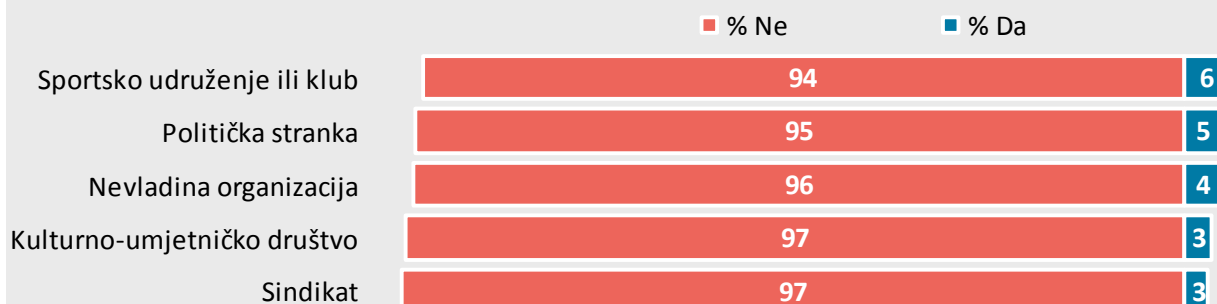
Grafikon 5.3.: Kada se odlučujete za stranku za koju ćete glasati, koji od sljedećih elemenata je Vama lično najvažniji?

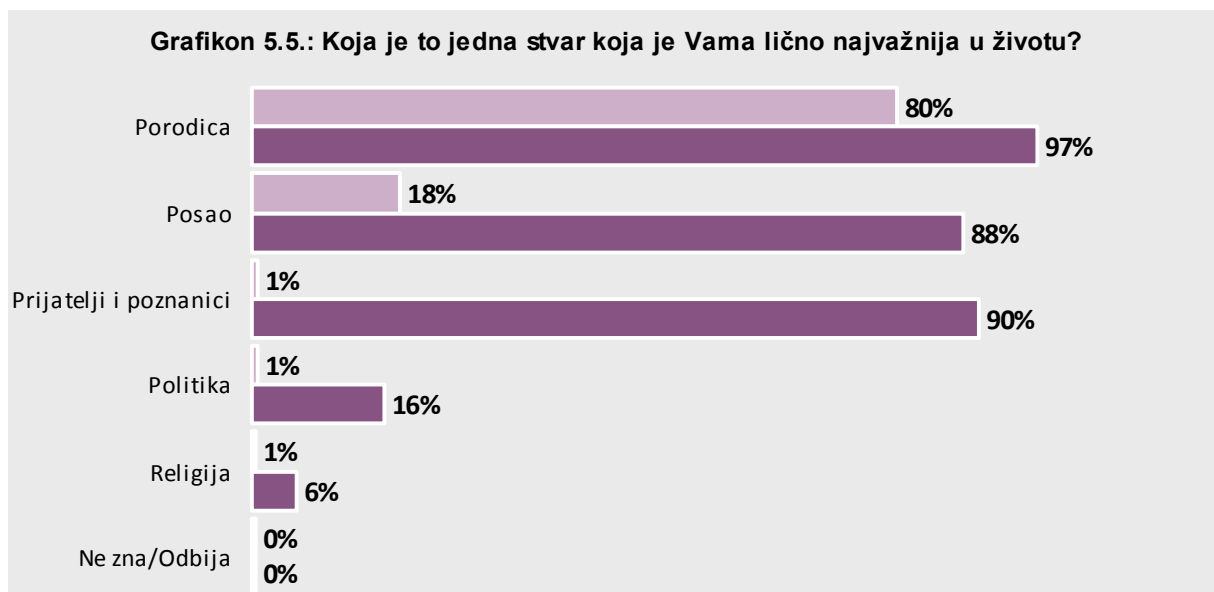
Stanovnici Crne Gore u najvećem broju nisu aktivni članovi bilo kakvih organizacija. Najveći broj aktivnih pojedinaca je član nekog sportskog udruženja (6%), zatim političke stranke (5%), nevladine organizacije (4%), kulturno-umjetničkog društva (3%) i sindikata (3%). Zanimljivo je i da ne postoji razlika između muškaraca i žena po pitanju uključenosti u političke stranke.

Generalno je više mladih koji su aktivni članovi nekog udruženja. Među članovima političkih stranaka više je visoko obrazovanih ljudi. Logično, osobe koje više prate politička dešavanja u Crnoj Gori i koje smatraju da politika utiče na njihov svakodnevni život, češće su i aktivni članovi političkih stranaka.

Grafikon 5.4.: Da li ste aktivan član u nekoj od sljedećih organizacija?

Kada je u pitanju stvar koju stanovnici Crne Gore izdvajaju kao najvažniju, oni su u principu jednoglasni i dominantno navode porodicu (80%), posle koje slijedi posao (18%).

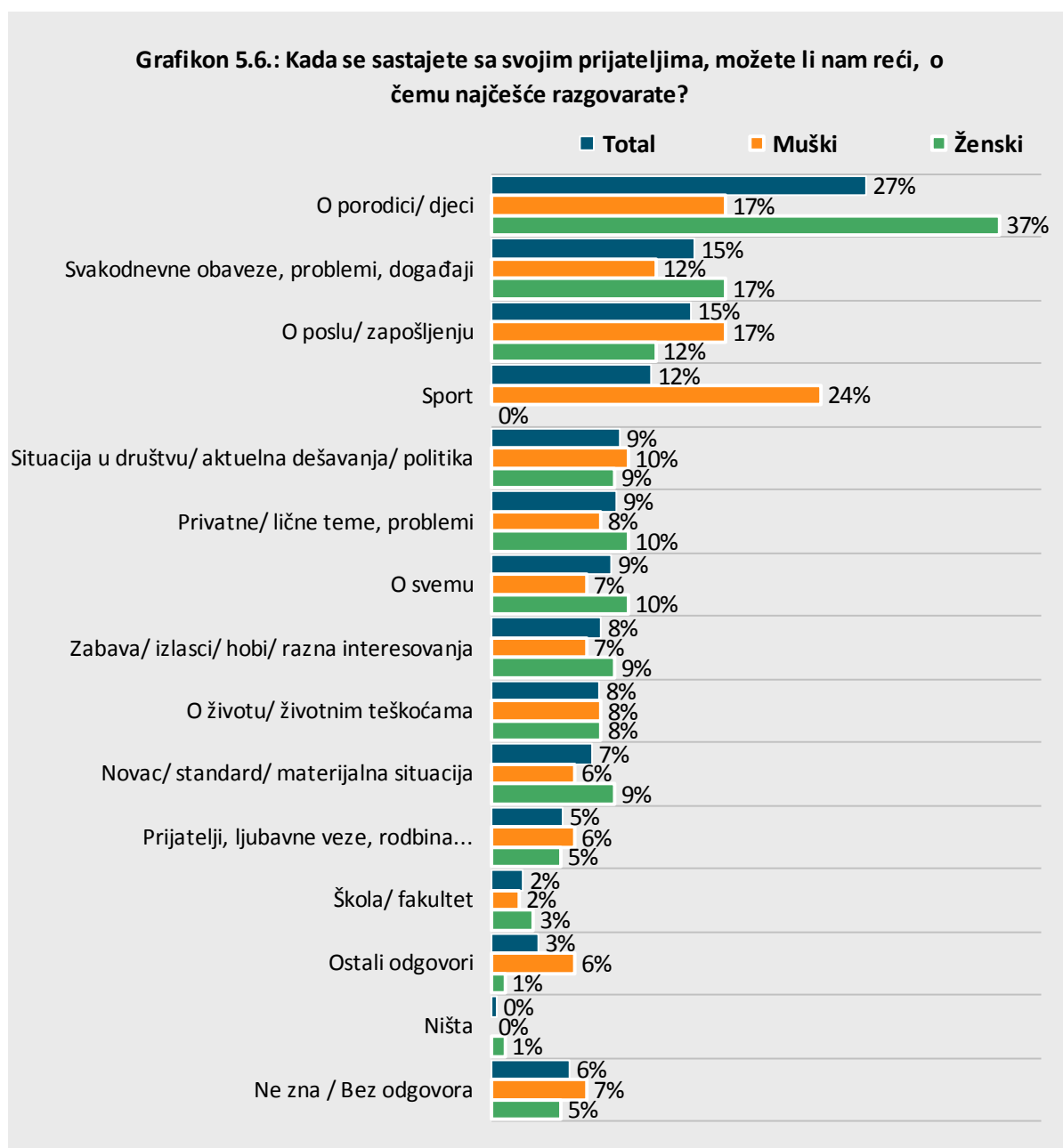

Kada se uzmu u obzir tri najvažnije izdvojene stvari, porodica ostaje na prvom mjestu (97%), zatim slijede prijatelji i poznanici (90%), posao (88%), religija (16%) i na kraju politika (6%). Dakle, na deklarativnom nivou, politika se ne ubraja među lične prioritete građana Crne Gore.

Ono što je zanimljivo, patrijarhalne, nedemokratske i autoritarne osobe češće navode politiku kao jednu od njima najbitnijih stvari.

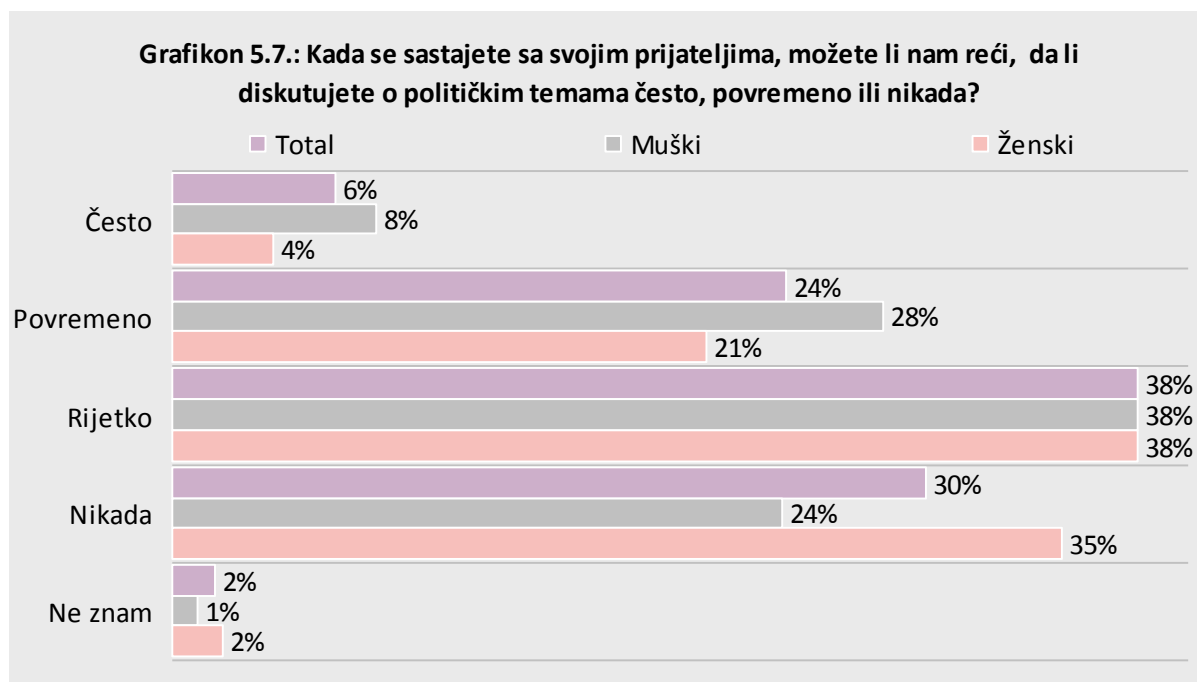
U skladu sa prioritetima građana Crne Gore su i teme o kojima oni najčešće razgovaraju sa svojim prijateljima; najčešće su to razgovori o porodici (27%), svakodnevnim obavezama (15%), poslu (15%), sportu (12%). Interesantno je da skoro 10% građana sa svojim prijateljima diskutuje i o aktuelnoj društvenoj i političkoj situaciji u zemlji.

Očekivano, osobe koje prate politička dešavanja u Crnoj Gori i koje izveštavaju da politika utiče na njihov život, češće i razgovaraju sa svojim prijateljima o političkim temama.

Što se učestalosti diskusije sa prijateljima o političkim temama tiče, trećina stanovnika kaže da im politika nikada nije tema razgovora, a još gotovo 40% kaže da su politički i društveni problemi rijetko u fokusu razgovora sa prijateljima. Četvrtina građana barem povremeno razgovara o politici, a tek nešto više od 5% često diskutuje o politici.

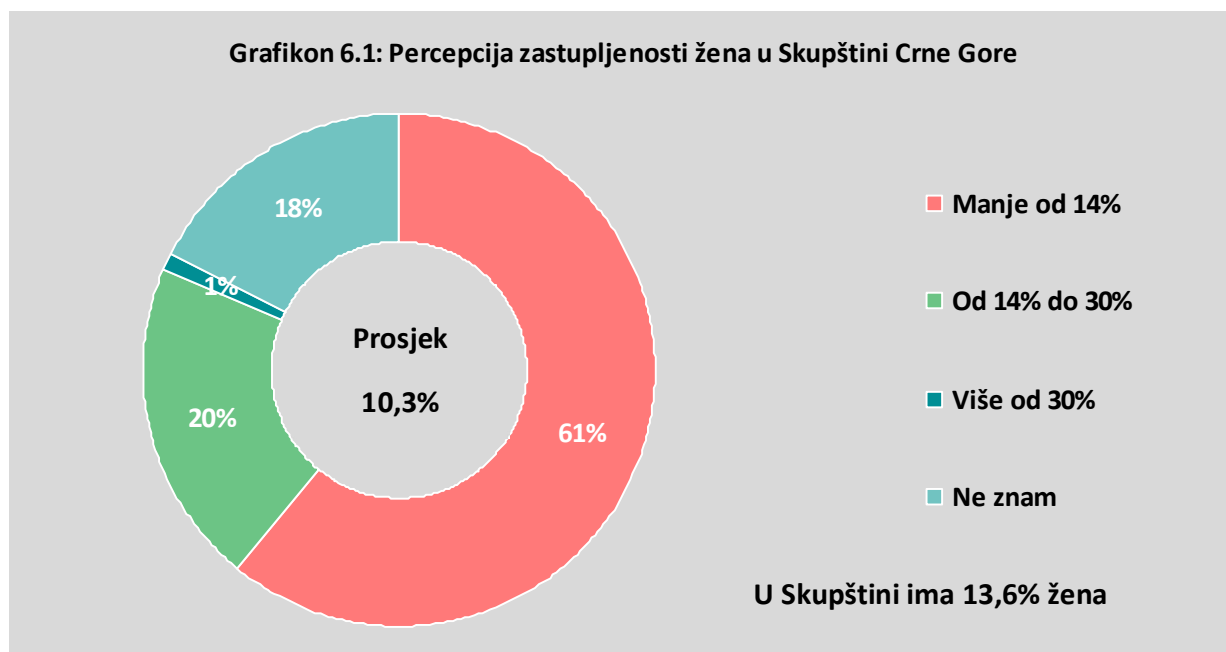
Rjeđe o politici diskutuju žene i mlađi, dok je politika češće tema razgovora visoko obrazovanih.

6. Zastupljenost žena u politici

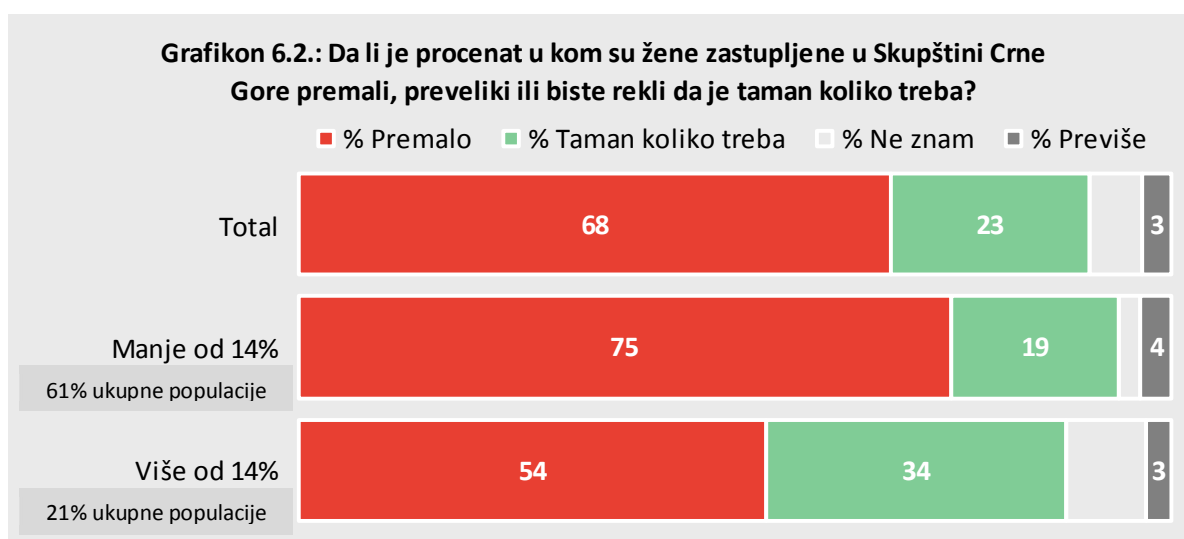
Više od polovine građana Crne Gore nije zadovoljno zastupljenošću žena u Skupštini Crne Gore i više je nezadovoljnih žena nego muškaraca. Situacija je slična i što se zastupljenosti žena u Vladi Crne Gore tiče. Iako najveći procenat stanovništva smatra da ne postoje razlike između muškaraca i žena što se obavljanja poslaničkog i ministarskog posla tiče, češće su muškarci ti koji će reći da žene lošije obavljaju svoje dužnosti na poslaničkim i ministarskim mjestima. Patrijarhalni, nedemokratični i autoritarni pojedinci se u većem broju slažu sa muškarcima po pitanju adekvatne i pretjerane zastupljenosti žena u Skupštini i Vladi Crne Gore i njihovog lošijeg obavljanja poslaničkog i ministarskog posla. Građani Crne Gore koji se izjašnjavaju kao Srbi češće od građana drugih nacionalnosti iskazuju konzervativan stav po pitanju učešća žena u politici. Nezanemarljiv broj građana smatra da postoji loš tretman političarki od strane političara u javnim nastupima.

Kada je u pitanju percepcija zastupljenosti žena u Skupštini Crne Gore, više od 60% građana smatra da je u Skupštini manje od 14% žena, 20% navodi da ih je između 14% i 30%, dok samo 1% smatra da žene čine više od 30% poslanika.

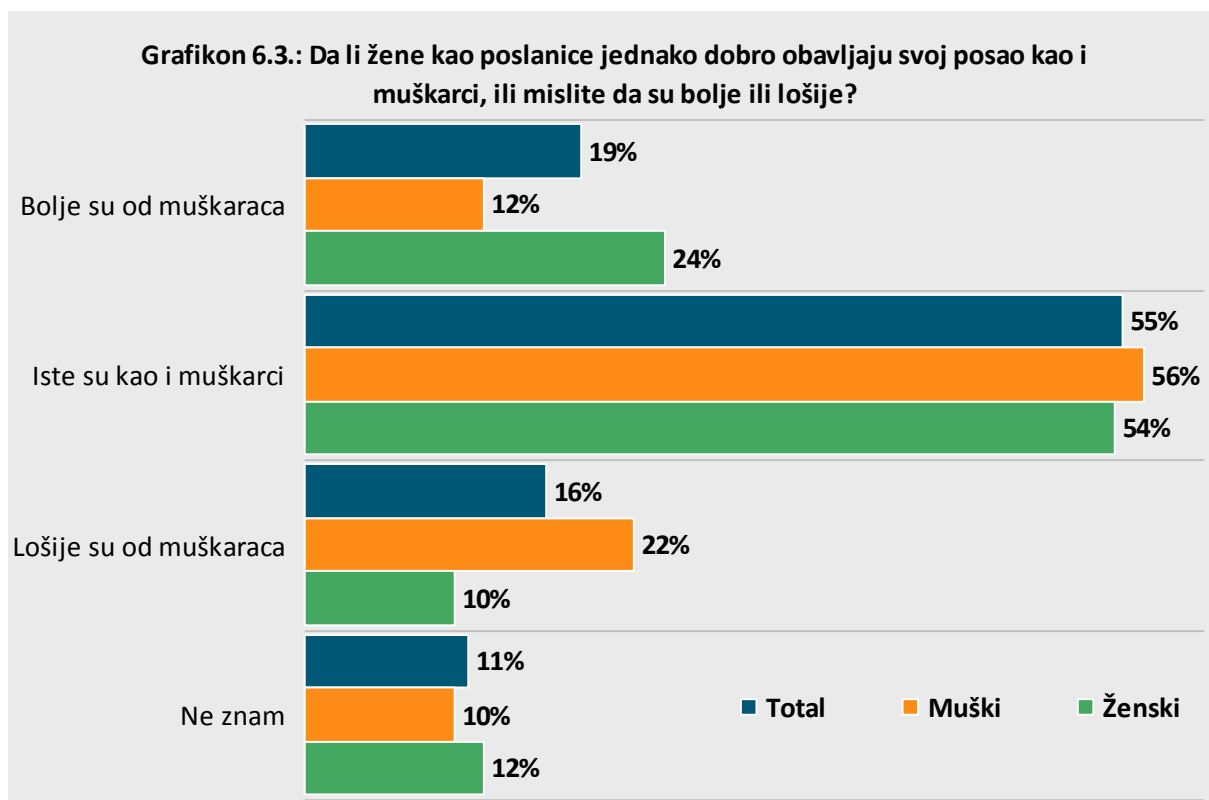
Skoro 70% građana smatra da je premalo žena u Skupštini, nešto manje od četvrtine je zadovoljno njihovom zastupljenošću, dok 3% njih navodi da ima previše žena u Skupštini.

Preko 70% građana koji smatraju da ima manje od 14% žena u Skupštini Crne Gore ističe da su žene nedovoljno zastupljene, odnosno da ih ima premalo u Parlamentu. Manje od 20% će reći da je takva zastupljenost žena adekvatna, dok će tek 4% reći da ima previše žena u Skupštini. Ukoliko građani percipiraju da u Skupštini ima više od 14% žena i dalje će više od polovine reći da su one nedovoljno zastupljene (54%), trećina da ih ima taman koliko treba, a samo 3% da ih ima previše. Ovaj sklop rezultata se mijenja ukoliko građani percipiraju da ima preko 30% žena u Skupštini; u tom slučaju 85% njih smatra da su one zastupljene u adekvatnom broju, a 15% da ih ima premalo.

Uočava se da građanke smatraju da su žene nedovoljno zastupljene u Skupštini, dok su muškarci mišljenja da je zastupljenost žena adekvatna; oni će čak češće reći da ima previše žena u Parlamentu. Ovaj podatak direktno ukazuje na to da muškarci ne prepoznaju položaj žena u politici kao neravnopravan sa muškarcima i ne uviđaju da je njihova daleko manja zastupljenost problematična. Očekivano, pojedinci koji smatraju da žene obavljaju svoj poslanički posao bolje od muškaraca nisu zadovoljni uključenošću žena u rad Skupštine, dok oni koji smatraju da su žene lošije naglašavaju da ih je čak i previše.

Što se tiče kvaliteta obavljanja poslaničkog posla, više od polovine stanovništva Crne Gore smatra da ne postoje razlike između žena i muškaraca, nešto manje od 20% smatra da žene bolje obavljaju ovaj posao, dok je 16% mišljenja da su žene lošije. Građani Crne Gore u poređenju sa građankama češće navode da su muškarci bolji u obavljanju svog posla, dok obrnuto važi za građanke - one žene smatraju boljim.

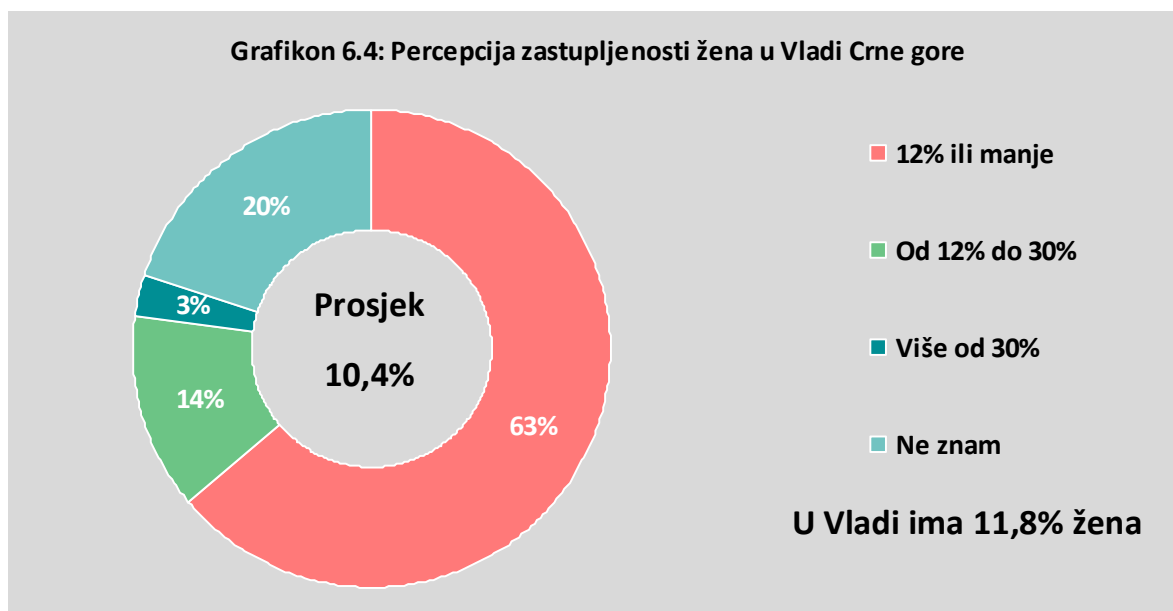

Sagovornici u dubinskim intervjuima iz svih oblasti, politike, medija, nevladinog sektora slažu se u ocjeni da nema dovoljno poslanica u Parlamentu. Trenutna situacija je po njihovom mišljenju odraz generalnog položaja žena na političkoj sceni Crne Gore koji je gotovo marginalan. Slaba uključenost žena se dovodi u vezu sa istorijskim kontekstom i tradicionalnošću, iako se situacija polako mijenja.

Predsjednik stranke: „Mislim da njih i nema dovoljno u politici, u smislu da ih nema dovoljno u organima odlučivanja i političkim partijama, u državnim organima, tamo negde gdje se kreira politika ili donose odluke. Možda je to splet okolnosti u crnogorskom društvu. Mislim da smo mi sada, uslovno rečeno, na nekoj prekretnici u društvu, žene koja se ovde doživljavaju kao majke i sestre i žene za koje mnoge generacije ovdje sumnjaju da se mogu uspješno baviti javnim poslom a one znaju i mogu biti mnogo uspješnije od njihovih muževa.“

I među malobrojnim poslanicama oni primećuju razlike u radu i uključenosti. Sa jedne strane postoje one koje su aktivno i kvalitetno angažovane kako u skupštinskoj sali tako i u odborima, dok i dalje postoje političarke koje u skupštinskoj sali obezbjeđuju kvorum i glasove i gotovo da se ne javljaju za riječ, čak i kada je tema njihova usko stručna oblast.

Kada se govori o percepciji zastupljenosti žena ministarki u Vladi Crne Gore, preko 60% građana smatra da žene čine do 12% Vlade, 14% njih smatra da taj procenat nije veći od 30%, dok manje od 5% građana smatra da žene čine preko 30% Vlade. To znači da građani Crne Gore sasvim ispravno percipiraju situaciju na političkoj sceni i svjesni su da su žene nedovoljno zastupljene u Vladi.

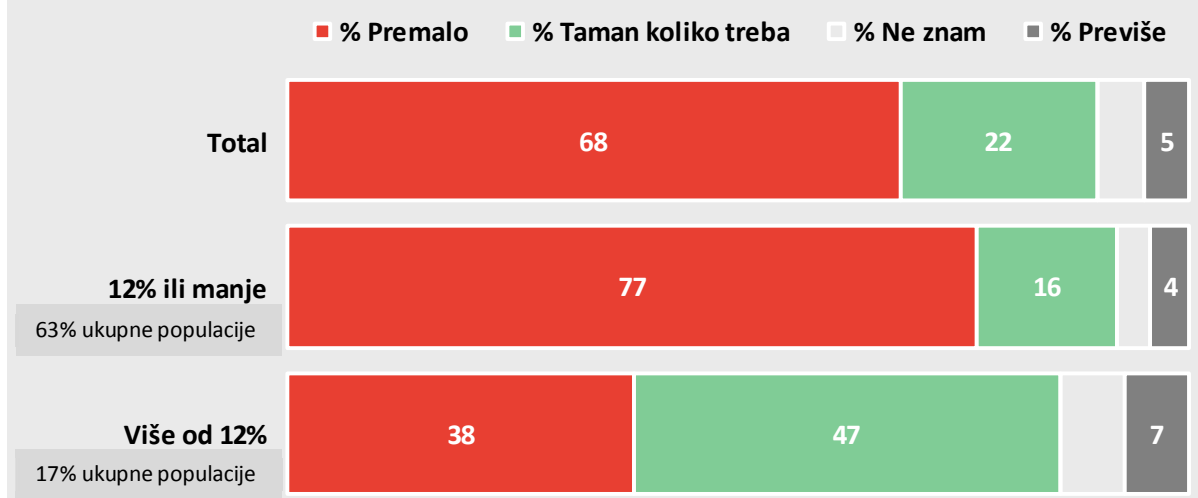

U skladu sa prethodnim zaključkom je i nalaz da skoro 70% stanovništva smatra da je zastupljenost žena nedovoljna. Ipak, i pored toga što je situacija za političarke u Crnoj Gori u ovom momentu izrazito nepovoljna nešto više od petine misli da je adekvatna, dok njih 5% smatra da je previše žena ministarki u Vladi. Muškarci su, kao i po pitanju zastupljenosti žena u Skupštini, mišljenja da su žene adekvatno zastupljene u Vladi, dok se žene ne slažu sa njima smatrajući da je premalo žena poslanica pa i ministarki.

Osobe koje dijele mišljenje muškaraca da su žene adekvatno zastupljene u Vladi su češće starije i neobrazovanije.

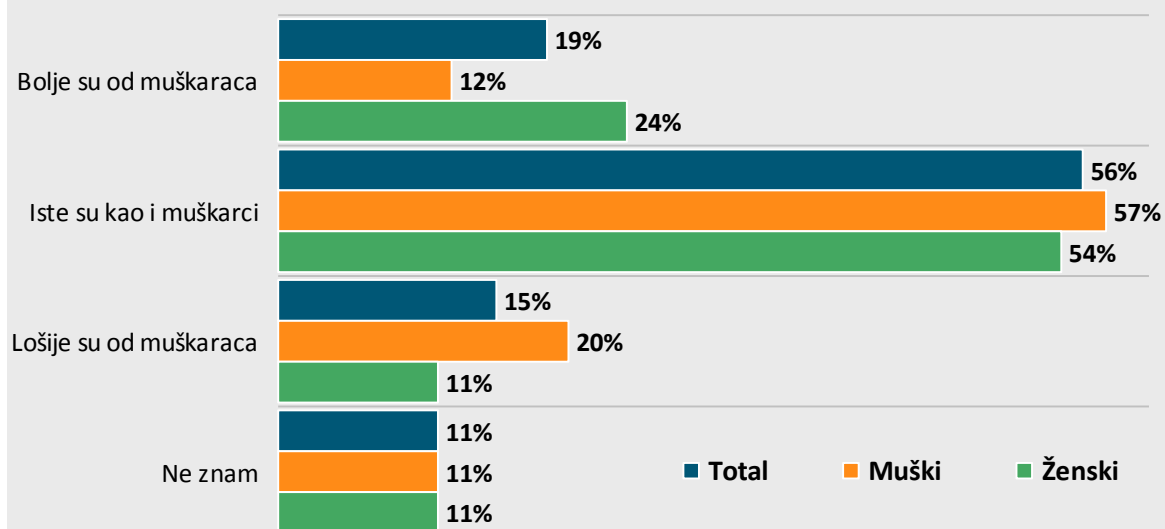
Građani Crne Gore koji su mišljenja da žene čine manje od 12% Vlade Crne Gore će u najvećem broju (77%) reći da je premalo žena u Vladi, nešto više od 15% njih će reći da su adekvatno zastupljene, a manje od 5% da ih ima previše. Ukoliko građani percipiraju da je više od 12% žena u Vladi, 38% njih smatra da je to nedovoljno žena, odnosno 47% da su žene zastupljene u pravom broju, a 7% da ima previše žena.

Grafikon 6.5.: Da li je procenat u kom su žene kao ministarke zastupljene u Vladi Crne Gore premali, preveliki ili biste rekli da je taman koliko treba?

Kada je u pitanju kvalitet obavljanja posla u Vladi, više od polovine stanovništva smatra da nema razlika između žena i muškaraca, gotovo petina je mišljenja da žene bolje obavljaju posao ministarki, dok 15% smatra da su žene lošije od muškaraca. Kao i po pitanju kvaliteta obavljanja posla u Skupštini, muškarci će češće reći da ministri obavljaju svoj posao bolje od ministarki, dok se žene ne slažu sa ovakvim stavom.

Grafikon 6.6.: Da li žene kao ministarke jednako dobre obavljaju svoj posao kao i muškarci, ili mislite da su bolje ili lošije

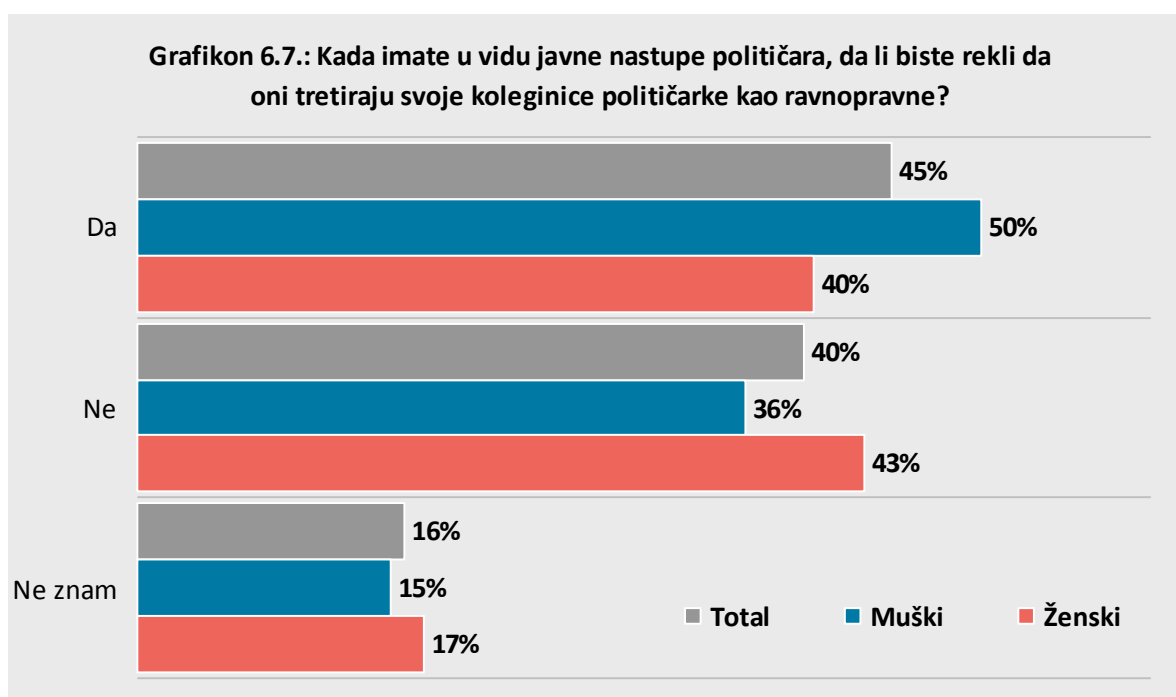
Podaci dobijeni u intervjuima ukazuju da se zastupljenost žena na visokim pozicijama uključujući ministarska evaluira kao izuzetno slaba, dok sa druge strane na savjetničkim pozicijama u ministarstvima dominiraju žene. Rado biranje žena za savjetnike ukazuje da one imaju potrebno znanje i iskustvo, te se stoga postavlja pitanje iz kog razloga njih nema na višim pozicijama. Kao jedan od faktora navođena je nespremnost žena za preuzimanje istaknutih funkcija i radije djelovanje iz sjenke, ali se ipak kao značajniji vidi nedovoljna politička volja lidera stranaka da uključe žene. Većina smatra da za žene u politici i dalje postoji stakleni plafon.

Političarka: „Postoji deklarativno da se žena ne koči da napreduje, ali tamo gde se baš donose odluke i gde se potpisuje i gde su pare tu ih nema.“

Svi sagovornici pozitivno su ocjenili rad žena na mjestima ministara i vjeruju da one podjednako dobro kao i muškarci ili čak uspješnije mogu voditi svako ministarstvo. Posebno je pozitivno ocjenjen skorašnji odabir žene za tradicionalno mušku poziciju-mjesto ministra odbrane.

Srbi, u poređenju sa drugim etničkim zajednicama, češće navode da ima previše žena u Skupštini i Vladi, kao i da žene lošije od muškaraca obavljaju poslanički i ministarski posao. Među pojedincima koji češće od prosjeka navode da poslanice, odnosno ministarke lošije obavljaju svoj posao od poslanika, odnosno ministara ima nešto više neobrazovanih i osoba sa ispodprosječnim mjesečnim prihodom. Uz visok patrijarhat, autoritarnost i nedemokratski stav da su žene adekvatno ili čak i prezastupljene u Parlamentu i Vladi Crne Gore, kao i da one lošije obavljaju svoje dužnosti na mjestu poslanica i ministarki.

Kada se radi o javnim nastupima političara i političarki u Crnoj Gori, 40% građana smatra da političari ne tretiraju svoje kolegice političarke kao ravnopravne, dok skoro polovina građana smatra da postoji ravnopravnost između političara i političarki. Dakle, treba uočiti da veliki broj građana uočava inferiornost političarki po pitanju tretmana od strane političara u javnim nastupima.

I razgovori sa predstavnicima političkih stranaka, posebno sa poslanicama su pokazali da je upravo **komunikacija u Parlamentu i repliciranje političkim neistomišljenicima još jedan segment u kom se može primjetiti patrijarhalnost** crnogorskog društva i političara. Naime, predsjednici poslaničkih klubova praktikuju da na argument koji je iznijela poslanica druge stranke replicira neka od njihovih koleginja iz kluba jer „ne stoji da se muškarac prepire sa ženom“. S druge strane, za same poslanice diskusija sa muškim kolegom ne predstavlja problem ili nelagodu jer političku diskusiju žene doživljavaju kao sukob mišljenja i suočavanje argumenata, a ne kao sukob ličnosti ili polova.

Političarka: „I mene je ljutilo u državnom Parlamentu kada ja nešto kažem muškarci neće da mi odgovore zato što sam ja žensko. Ja sam njima rekla da nema veze šta sam ja žena. Ja sam poslanik isto kao i oni, tako da potencijalno to sigurno postoji kod mnogih... Pa nije vam sve jedno, jer osećate kao da vas smatraju nižim i da ne zavrijeđujete pažnju. Oni to neće priznati, ali to je suština i vi ste tu prosto nemoćni.“

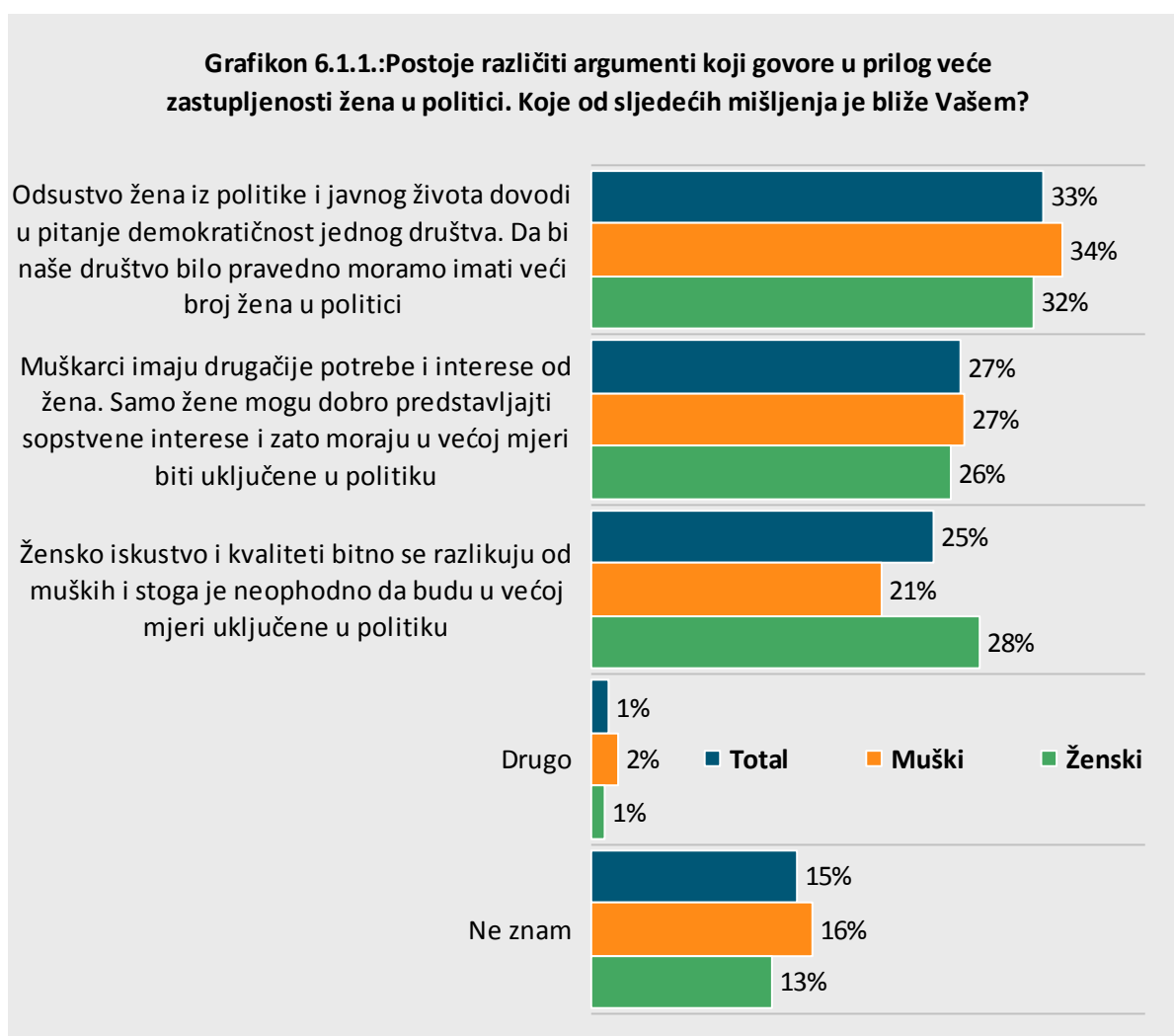
Žene koje se bave politikom na različite načine ocjenjuju saradnju i odnose sa svojim muškim kolegama. Uglavnom ne postoje veći problemi u komunikaciji ili bar ne otvoreni sukobi, ali one koje su duže u politici na svojim počecima susretale su se sa predrasudama i stereotipima. To se po njihovim riječima vremenom mijenjalo, ali je tome svakako doprinijeo ugled i autoritet koji su one vremenom kroz rad izgradile. Druge su, pak, na probleme naišle tek kada su napredovale jer do tada nijesu opažane kao prijetnja. Po njihovim riječima muškarci sve više žene gledaju kao konkurenciju budući da bi poštovanje kvote od 30% rezultiralo manjim brojem muškaraca u Parlamentu.

Poslanica: „Nijesam imala probleme kad sam ulazila nego kad sam počela da napredujem. Svi dijele entuzijazam dok neko ne prepozna da to što sam ja tu znači da neko drugi više nije na tom mjestu.“

Poslanica: „30% žena znači da automatski 10 sadašnjih poslanika iz jedne stranke ide kući jer za njih više nema mjesta u parlamentu.“

6.1. Stavovi o većem učešću žena u politici

Kada se govori o podjednako reprezentaciji žena u politici, najčešće se navode tri argumenta. Osnovno pitanje od koga polaze različite koncepcije glasi zašto žene treba da budu predstavljene u politici. Prvi argument zastupa **načelo pravednosti i odnosi se na tezu da odsustvo žena iz politike i javnog života dovodi u pitanje demokratičnost jednog društva**. Drugi je pragmatične prirode jer implicira da **žene mogu najbolje predstavljati sopstvene interese**. Treći staje u odbranu različitosti, jer se **žensko iskustvo i kvaliteti bitno razlikuju od muških**.

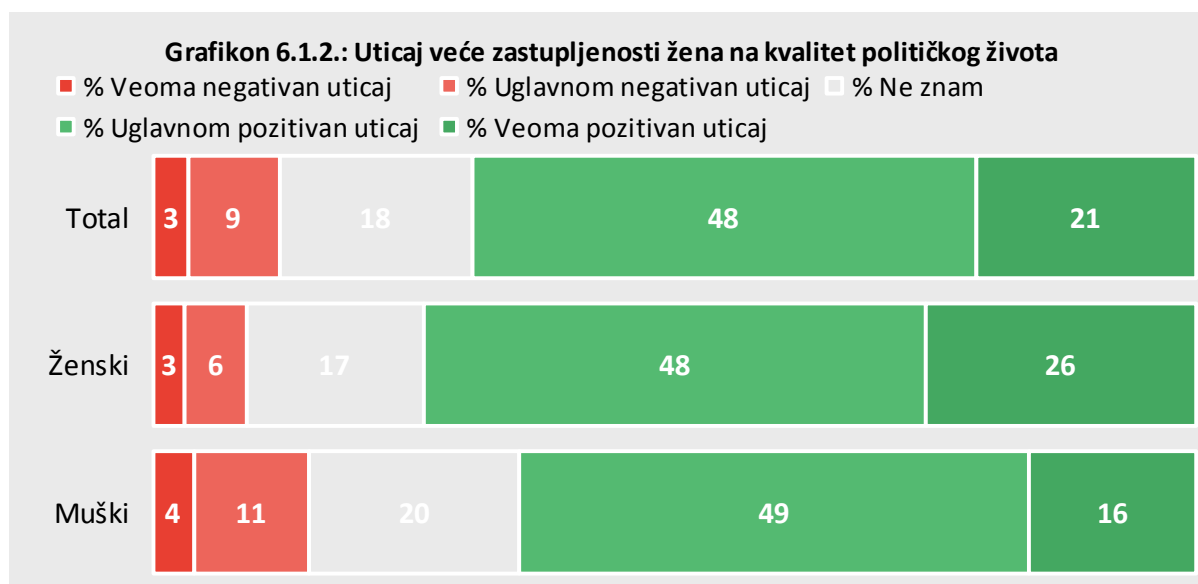

Prvi argument koji zastupa načelo pravednosti najbliži je opštoj populaciji (33%). Za taj argument se nešto češće opredjeljuju muškarci (34%), ali i onaj dio populacije koji smatra da je sadašnji procenat zastupljenosti žena u Skupštini Crne Gore previše mali (38%). Takođe, za ovaj argument se češće opredjeljuju i oni kojima pol nije bitan prilikom izbora idealnog političara/političarke u Crnoj Gori (48%) ali i oni birači koji će sigurno glasati na sledećim izborima za Skupštinu Crne Gore (36%).

Interesantno je da je treći argument koji govori u prilog različitosti ženskog i muškog iskustva i kvaliteta od sva tri ispitivana argumenta u najmanjoj mjeri blizak opštoj populaciji (25%) i muškarcima (21%). S druge strane žene daju prednost tom argumentu (28%) u odnosu na argument koji govori u prilog teze da žene i muškarci imaju različite potrebe i da samim tim samo žene mogu dobro zastupati vlastite interese i potrebe (26%).

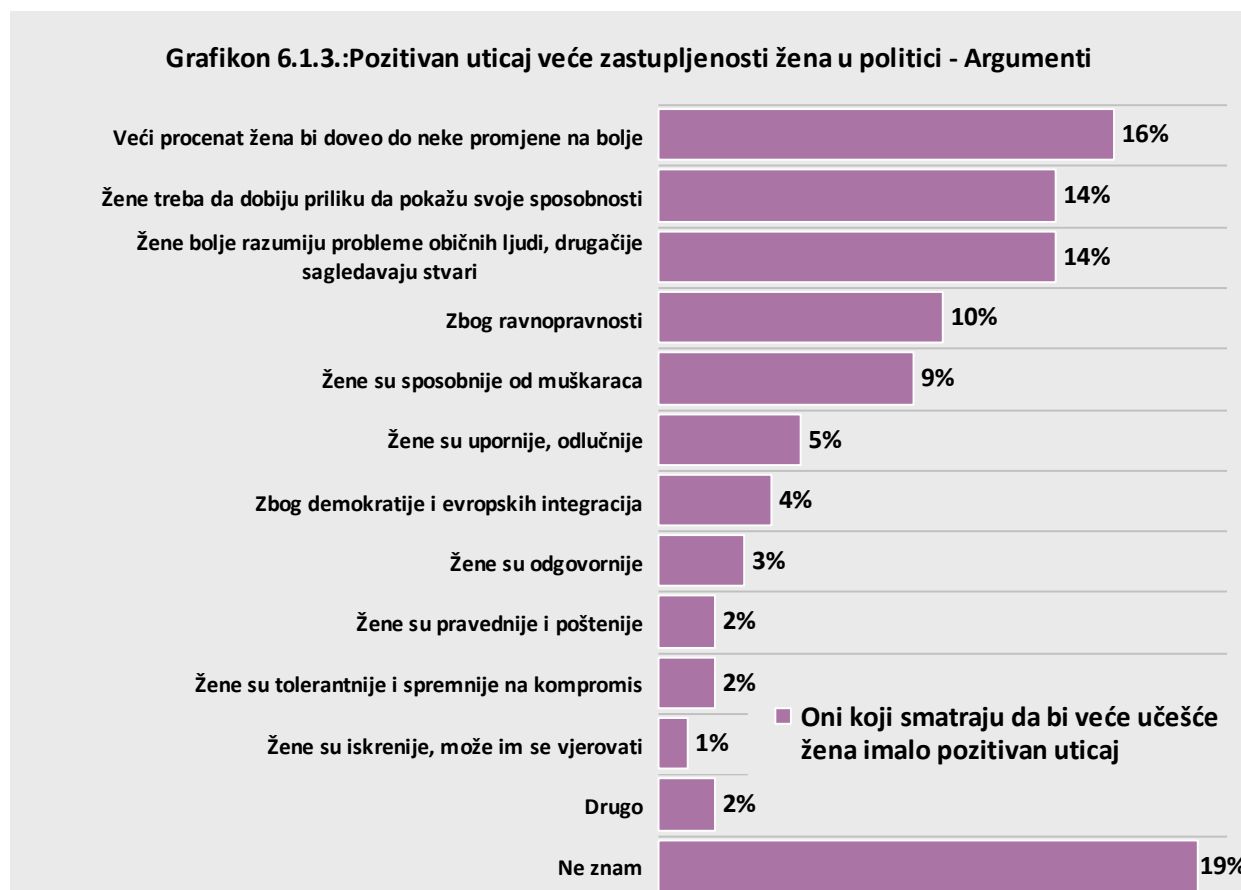
Ovdje je neophodno insistirati na razlici između suštinskog predstavljanja ženskih interesa i procesa konstrukcije rodnih odnosa kroz predstavnički proces. Dok prvi tip govori o ženskim interesima, drugi to čini za njih i u njihovo ime. S tim u vezi, centralno pitanje nije kako predstaviti ženske interese već **kako konstituisati rodne odnose unutar predstavničke demokratije**.

Veća zastupljenost žena (iznad 30% u Skupštini i Vladi Crne Gore), po mišljenju većine u opštoj populaciji, rezultirala bi povećanjem kvaliteta u političkom životu Crne Gore (69%). Muškarci su nešto skeptičniji prema pozitivnom uticaju veće zastupljenosti žena (65%), dok žene na veću prisutnost u politici gledaju značajno afirmativnije od muškaraca (74%), kao i visokoobrazovani (80%) građani/ke koji žive u Podgorici (80%).

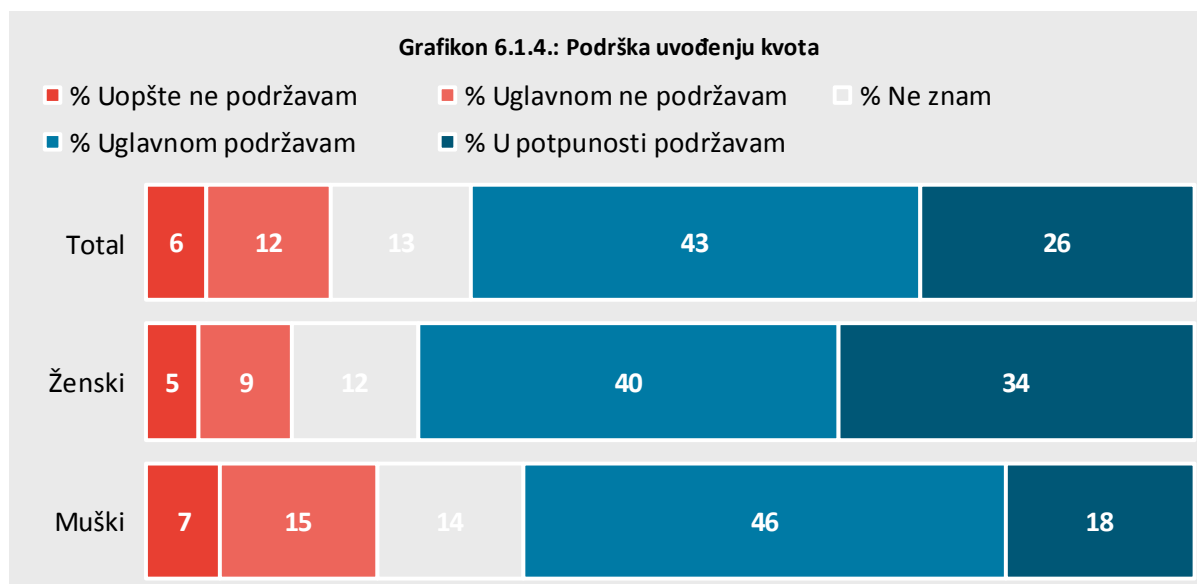
12% opšte populacije (od čega je 60% muškaraca i 40% žena) smatra da bi zastupljenost žena iznad 30% u Skupštini i Vladi Crne Gore imala negativan uticaj na kvalitet političkog života. Kao razloge za takav stav navode sledeće: uvjerenje da politika nije za žene 33% (odnosno 4% opšte populacije); žene su slabe i previše meke da bi bile dobre u politici 13% (2% opšte populacije); muškarci su jači i bolji su političari 13% (2% opšte populacije); dovoljno je 10% žena, 30% je previše 8% (1% opšte populacije); ženama je mjesto u kući 5% (manje od 1% opšte populacije); žene bi donosile pogrešne odluke, propali bismo sa njima 5% (manje od 1% opšte populacije); sa većim procentom žena bilo bi samo još više svađe 4% (manje od 1% opšte populacije).

S druge strane većina opšte populacije (69%) koja od većeg učešća žena očekuje pozitivan uticaj kao argumente, osim pozitivnih atributa žena, navodi i opštu dobit društva kroz doprinos evropskim integracijama Crne Gore, povećanju demokratičnosti.

Iako značajna većina opšte populacije od većeg učešća žena u Vladi i Skupštini Crne Gore očekuje pozitivan uticaj na crnogorsku politiku po pitanju realizacije tog cilja u bliskoj budućnosti građani/ke Crne Gore su prilično pesimistični. Tako, tek 29% opšte populacije očekuje da će učešće žena u Vladi i Skupštini Crne Gore preći 30% do 2020. godine, 15% očekuje da će se to desiti kasnije, a čak 30% smatra da se to neće desiti nikada. Po ovom pitanju nešto malo optimističniji su građani/ke Podgorice, oni koji češće prate politička dešavanja u Crnoj gori kao i oni koji su na prethodnim izborima glasali za vladajuću koaliciju.

Kvota po kojima na izbornim listama mora biti najmanje 30% žena podržava 69% opšte populacije (18% je protiv). Kvota značajno češće podržavaju žene, visokoobrazovani građani/ke Crne Gore, građani/ke koji žive u Podgorici, potencijalni birači novoformiranih stranaka u Crnoj Gori ali i onaj dio populacije koji nije glasao na prethodnim izborima za Skupštinu Crne Gore.

Novi zakon o izboru poslanika kao i cjelokupan proces njegovog donošenja provocira spontane i oprečne reakcije sagovornika u dubinskim intervjuima. Najviše polemike izazvale su odrednice koje obavezuju stranke da na izbornoj listi 30% kandidata bude ženskog pola, ali i neusvajanje amandmana kojim bi pored rasporeda na listi koji podrazumijeva da svaka treća osoba bude žena bila definisana i zamjena kandidata osobom istog pola. Posljedično, ovaj zakon ne osigurava da u Parlamentu 30% poslanika/ca budu žene, već ostaje na strankama da odluče koliki će biti udio žena u njihovom poslaničkom klubu. Iz tog razloga od ovako definisanog zakona se ne očekuje da značajno unaprijedi položaj žena mada se vjeruje da će u sljedećem sazivu biti nešto zastupljenije. Ipak, očekuje se da taj procenat bude manji od 30%.

Uvođenje kvota je prvenstveno odgovor na zahtjev zapada koji insistira na rodnoj ravnopravnosti i u tome se slažu svi sagovornici u dubinskim intervjuima. Takođe svi oni podržavaju veći angažman žena u politici, ali ne vide svi kvote kao efikasan način da se to postigne. Postojanje kvota za ulazak žena u parlament nije idealno rješenje, ali pobornici ove odredbe, između ostalih i sadašnje poslanice u Parlamentu, vjeruju da je to trenutno najbolji način za unaprijeđenje položaja žena u politici.

Jedan dio sagovornika smatra da su stranke dosadašnjim radom pokazale da ne postoji stvarna politička volja da se unaprijedi položaj žena i da samoinicijativno ništa neće uraditi po tom pitanju, dok će ih zakon na to ipak na neki način primorati.

Lider/ka NVO: „Zakon je potreban privremeni mehanizam zato što je jasno da u postojećim okvirima same stranke neće uraditi ništa osim ono što zakon od njih traži da bi unaprijedili položaj žena“ .

Opšte prihvaćeni stav je da žene, između ostalog, u politiku ne ulaze jer su svjesne da za njih tu ima malo prostora i da njihov eventualni angažman u stranci, bez obzira na rezultate, ne bi bio adekvatno valorizovan pozicijom u parlamentu. S te strane kvote koje bi garantovale mjesto ženama bi za njih predstavljale dodatni motiv. Istovremeno brojnije prisustvo u parlamentu bi vremenom dovelo i do veće zastupljenosti žena na višim pozicijama i pružilo im priliku da se zalažu za potrebe ženske populacije i rade na jačanju svijesti o rodnoj ravnopravnosti.

Potencijalna opasnost koje kvotni princip nosi je neselektivni ulazak žena sa ciljem ispunjenja norme. Pojedini naši sagovornici u dubinskim intervjuima čak sumnjaju da u ovom trenutku u Crnoj Gori ima dovoljno kvalitetnih žena u politici koje bi zauzele 30% poslaničkih mjesta, što bi podrazumijevalo da bi u parlament ušle i žene koje po svojim kvalitetima to ne zaslužuju. Sagovornice političarke su nekoliko puta spontano pomenule da je svaka žena koja se bavi politikom pod lupom javnosti i da se svaki njen uspjeh, a posebno neuspjeh generalizuje na sve njih i na poziciju žena u politici generalno. Neuspjeh je uvijek dokaz „da ženama tu nije mjesto“. S druge strane, kada su muškraci u pitanju kvalitet se često ni ne analizira i svakako ne dovodi u vezu sa svim muškarcima u politici.

Poslanica u Parlamentu: „Bilo je i polemike kada se donosio taj zakon gdje ćete naći 30 % žena, dok niko nije ulazio u polemiku o muškarcima koji su sada u politici a od kojih polovinu možeš da škartiraš jer nisu kvalitetni“

Drugačiji, ali rjeđe zastupljeni pogled na postojanje kvota je onaj koji pomenuti princip ocjenjuje kao ponižavajući jer upravo ukazuje na položaj žena i njihovu nemogućnost da se samostalno aktivnije uključe u politički život.

Predstavnik medija: „U parlamentu smo još daleko od idealne kvote od 30% koja je na žalost potrebna sto je ponižavajuće, na taj način se priznaje trenutno mjesto žene i žene smiještaju u neki okvir koji njima ne pripada.“

6.2. Položaj žena u strankama

Ženska organizacija u nekom obliku postoji u svim parlamentarnim strankama. Ipak, većina sagovornika iz drugih oblasti (mediji, NVO) ocjenjuje da ove organizacije postoje samo formalno, bez aktivnog djelovanja i samim tim bez uticaja na rad stranke. U skladu sa djelovanjem je i njihova poznatost široj javnosti, Naime, one su medijski gotovo neprimjetne.

Lider/ka NVO: „Te organizacije su medijski potpuno nevidljive, eventualno se oglašavaju povodom 8. Marta“ .

Rukovodeći funkcioneri u strankama i političarke imaju nešto drugačiju perspektivu i ženske forume ne percipiraju kao fiktivne, ali priznaju da je potrebno unaprjeđenje položaja žena i samih ženskih organizacija. Iz tog razloga većina stranaka trenutno radi na reorganizaciji ove organizacije u svojoj stranci i po potrebi izmjeni statuta kako bi se administrativno poboljšao njihov značaj.

Plan rukovodioca partija uglavnom predviđa da se organizacija osnaži od opštinskog nivoa kako bi se povećala baza članica koje bi bile uključivane u više strukture. Pretpostavka koja leži iza ovakvog sistema je da će rad na kvantitetu posljedično povećati i kvalitet, te da će stranke imati na raspolaganju veći broj kvalitetnog ženskog kadra. Stiče se utisak da za rukovodioce ženska organizacija predstavlja prije svega način za bolju regrutaciju žena u stranku i njihovu selekciju, a ne struktura koja bi kvalitativno uticala na rad stranke sagledavajući politiku iz ugla žena. Istovremeno usljed težnji približavanju standardima i zahtjevima EU, zastupljenost žena na neki način postaje i stvar takmičenja među strankama.

Predsjednik stranke: „Naši oponenti se hvale većim procentom zastupljenosti žena u njihovom poslaničkom klubu. Mislim da će to na neki način sada postati i stvar nadmetanja, ko je više napredovao po tom pitanju.“

Uzimanje u obzir ženskog ugla i analiza posledica politika i odluka stranke na žene je praksa koja je ne samo slabo zastupljena, već i slabo prepoznata kao potrebna. Čak i žene koje su aktivne u politici često ne vide potrebu da se ovaj vid analize posebno vrši i na posredan način negiraju razliku uticaja političkih odluka na muškarce i žene. Političarke koje su rodno osjetljivije upravo u ženskim organizacijama i forumima vide priliku za podsticanje i bavljenje analizom uticaja politike stranke na žene. Po njihovim riječima postojeći forumi uglavnom trenutno doprinose jačanju saradnje između žena i njihove međusobne podrške, ali očekuju da u perspektivi upravo gender analiza bude jedna od primarnih tema.

Iako i političarke i njihovi partijski rukovodioci negiraju postojanje stereotipa u odnosima muških članova prema svojim kolegicama, stranke ipak pokušavaju da formalizuju ženske organizacije i neophodnost njihovog postojanja. Naime vjeruje se da je muškarcima odgovarala ranija organizacija bazirana na samoinicijativi žena budući da se žene generalno slabije i teže aktiviraju što je muškarcima ostavljalo više prostora u stranci.

6.3. Saradnja sa nevladinim sektorom

Saradnja političarki sa nevladinim sektorom i organizacijama koje unaprijeđuju položaj žena u mnogome odgovara trenutnom položaju žena u strankama i aktivnosti njihove organizacije unutar stranke. Saradnja se dešava sporadično i ukoliko se ostvari nije isključeno da se i na edukacijama i skupovima političarke ponašaju kao vojnici partije, a ne kao žene koje imaju za cilj da unaprijede svoj položaj i položaj drugih žena.

Lider/ka NVO: „Nekad se na skupovima koje organizuje NVO ponašaju inferiorno. Imaju potrebu da više brane stavove partije, a manje da saslušaju argumente i da to što su čule iskoriste da unaprijede svoj položaj u partiji.“

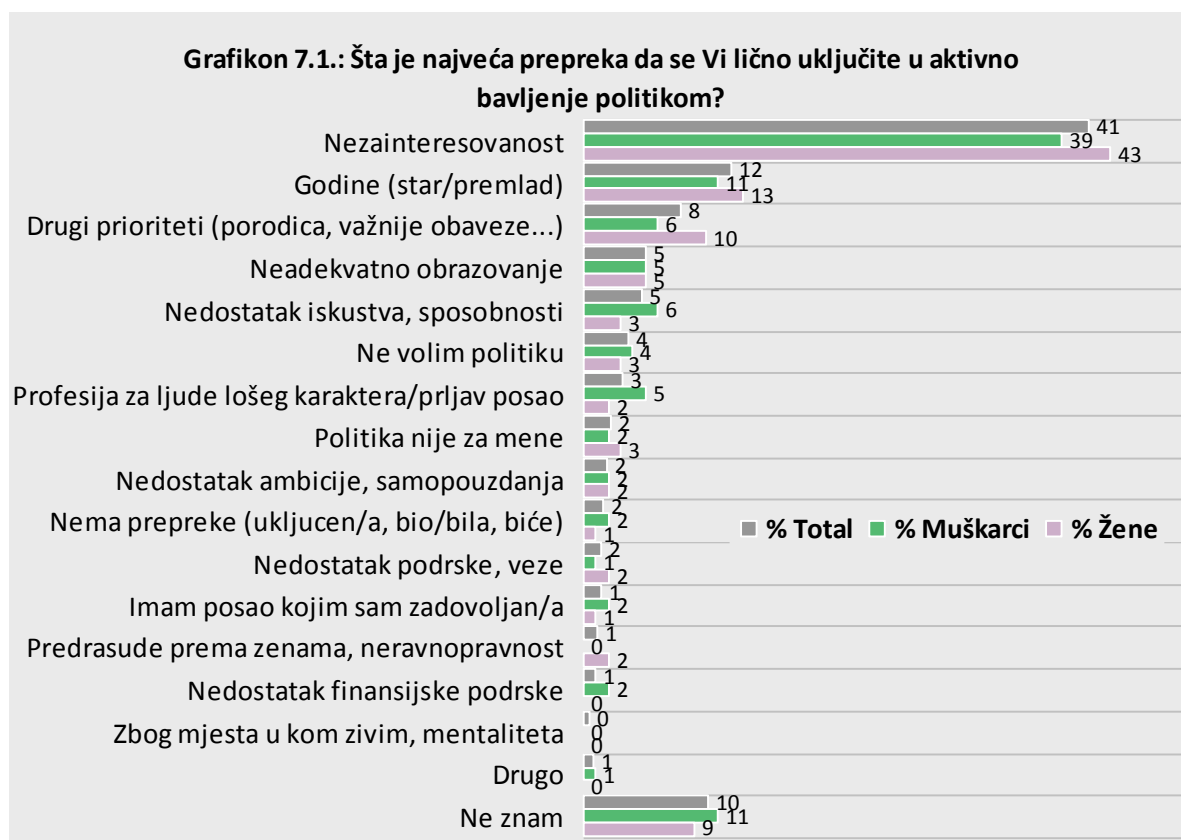
Postoje sa druge strane i pozitivni primjeri žena koje aktivno traže razmjenu iskustva sa kolegicama iz regiona i svaku ponuđenu edukaciju vide kao priliku da unaprijede svoje vještine. Istovremeno, ovaj dio političarki vrednuje podršku koji njihovi prijedlozi u Skupštini dobiju od nevladinog sektora. Po njihovom mišljenju rad nevladinih organizacija bi trebalo usmjeriti ka edukaciji i razvoju svijesti žena, posebno iz ruralnih sredina o mogućnosti njihovog aktiviranja u politici kako bi se na taj način motivisale i osnažile.

Političarka: „Radili smo seminare i obuke, uvijek nam je potrebna pomoć. Rad NVO bi najviše doprinio kroz treninge, obuke. Crna Gora ima puno ruralnog stanovništva, sve obuke su se koncentrisale na Podgoricu. Puno imamo neobaviještenih žena. Treba da im se pruži mogućnost da nešto vide i nešto čuju.“

7. Prepreke većoj participaciji žena u politici

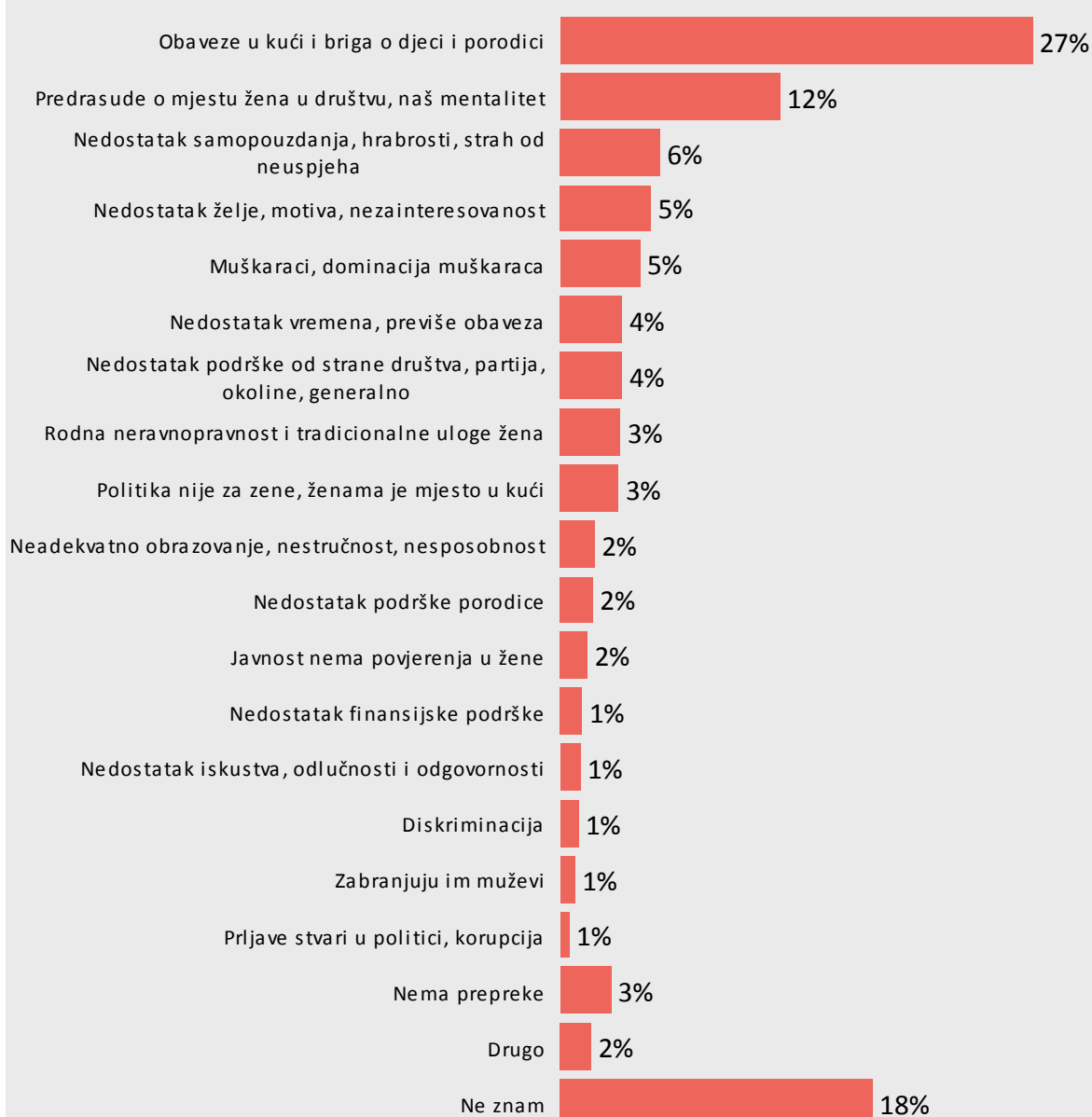
Faktori koje građani Crne Gore percipiraju kao prepreke sopstvenom bavljenju politikom slični su preprekama koje u ovoj oblasti po njihovom mišljenju stoje na putu muškarcima, dok se problemi na koje nailaze žene vide značajno drugačije. Kao otežavajuća okolnost za aktivno bavljenje politikom muškaraca i svih građana navodi se njihova nezainteresovanost, dok se za žene navode porodične i kućne obaveze, dominacija muškaraca u javnoj sferi i predrasude o tome gdje je ženama mjesto u društvu. Slične prepreke se nameću i ženama pri ulasku u politiku; one nailaze na neodobravanje kako od članova svoje porodice, tako i od strane političkih partija i muškaraca u politici, što ukazuje na rodnu diskriminaciju.

Kada je riječ o činiocima koji sprječavaju građane Crne Gore da se aktivno posvete bavljenju politikom, oni najčešće navode sopstvenu nezainteresovanost (41%), svoje godine ili uzrast (12%), zatim da imaju druge prioritete u životu (8%), a potom da nisu adekvatno obrazovani (5%) ili da nemaju dovoljno iskustva i sposobnosti (5%) da bi se politički angažovali.

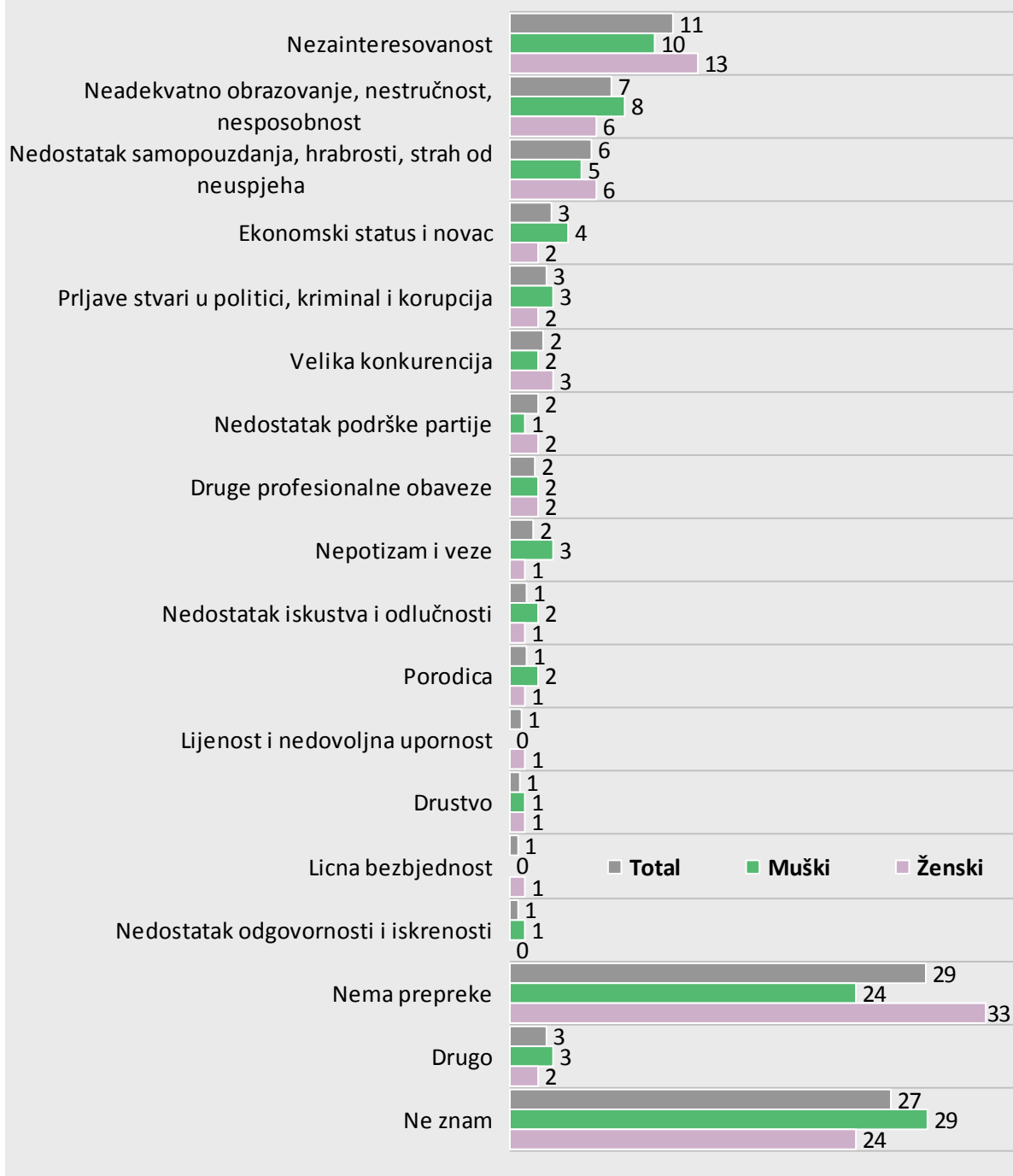
Zanimljivo je da Građani Crne Gore, kada govore o činiocima koji sprječavaju žene da uđu u politiku, uviđaju drugačije prepreke. Iako u najvećem broju navode porodične i kućne obaveze (27%), čak 12% građana iznosi stavove koji nisu ništa drugo do predrasude o tome gdje je mjesto ženama u društvu, a pored toga još 5% spominje da su muškarci, odnosno njihova dominantnost činilac koji sprječava političko angažovanje žena. Građani takođe ukazuju na nedostatak samopouzdanja žena, odnosno njihov strah od neuspjeha (6%), kao i njihovu nezainteresovanost (5%).

Grafikon 7.2.: Šta je po Vašem mišljenju najveća prepreka ženama da se aktivno bave politikom u Crnoj Gori?

Skoro trećina stanovnika Crne Gore smatra da nema prepreka aktivnom političkom angažovanju muškaraca. Prepreke koje navodi izvjestan broj građana su nezainteresovanost (11%), neadekvatno obrazovanje (7%) i nedostatak samopouzdanja (6%).

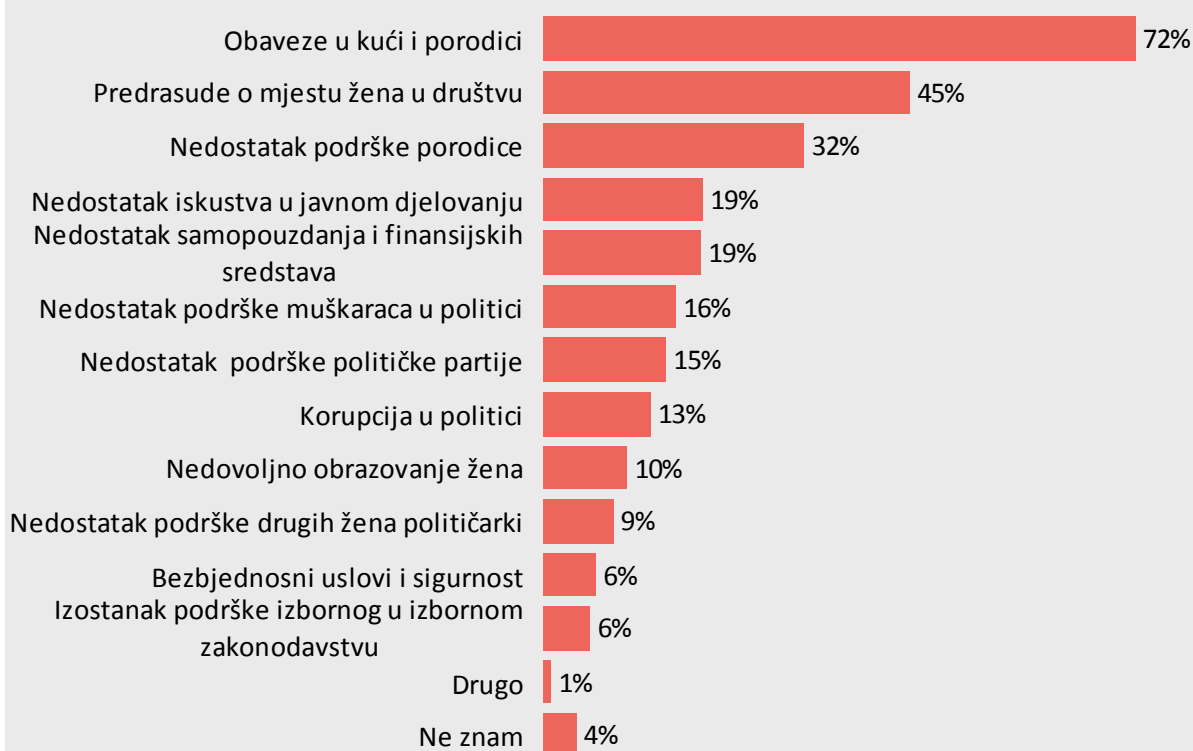
Grafikon 7.3.: Šta je po Vašem mišljenju najveća prepreka muškarcima da se aktivno bave politikom u Crnoj Gori?

Lični razlozi za neulazak u politiku, o kojima građani Crne Gore izvještavaju i o kojima je već bilo riječi, veoma su slični percipiranim razlozima neulaska muškaraca. S druge strane, faktori koji onemogućavaju uključivanje žena u politički život Crne Gore ukazuju na visok stepen rodne diskriminacije. Dakle, kada se građani izjašnjavaju šta je to što njih spriječava da se aktivno bave politikom, to su najčešće nezainteresovanost i drugi činioci lične prirode. Identična stvar je i sa percipiranim preprekama koje se nameću muškarcima, dok problemi sa kojima se suočavaju žene nisu lične prirode, već potiču iz okoline, porodice, društva.

Kada su u pitanju prepreke sa kojima se suočavaju žene pri ulasku u politiku, najveći procenat građana navodi porodične i kućne obaveze (72%), čak 45% građana ističe predrasude o tome gde je mjesto ženama u društvu, a trećina ispitanika smatra da žene nemaju podršku porodice za političko angažovanje. Pored toga se navode i nedostatak iskustva u javnom djelovanju (19%), nedostatak podrške muškaraca u politici (16%) i nedostatak podrške političke partije (15%). Sveukupno gledano, žene koje pokušavaju politički da se angažuju nailaze na otpor kako od strane članova svoje porodice, tako i od strane političkih partija i muškaraca u politici, što rodnu neravnopravnost u sferi politike čini još vidljivijom.

Grafikon 7.4.: Odaberite 3 najveće prepreke sa kojima se suočavaju žene koje pokušavaju da uđu u politiku u Crnoj Gori.

Da građani imaju prilično dobru predstavu o preprekama sa kojima se žene suočavaju u bavljenju politikom potvrdili su i sagovornici u dubinskim intervjuima i lična iskustva političarki koje su trenutno angažovane. U razgovorima je navođen niz faktora koji utiču na odluku žena o ulasku odnosno neulasku u politiku. Grubo bi se mogli podijeliti na uticaj sredine i individualne činioce koji zavise od samih žena. Sa jedne strane stoji istorijski kontekst i tradicija u kojoj je politika muška oblast u kojoj žena ne može u potpunosti da ostvari svoje kapacitete, i u kojoj nema dovoljno ni moralne ni praktične podrške okoline, a sa druge nespremnost žena da prihvate često prljava pravila igre u političkom životu.

Crna Gora je i pored modernizacije patrijarhalna sredina u kojoj je emancipacija žena tek u povoju i traje mnogo kraće u odnosu na vjekovni podređeni položaj žene. U takvom kontekstu gdje „za ženu nije da se bavi politikom“ slaba zastupljenost žena je realnost. Opet, mali broj žena u politici i njihova značajno slabija mogućnost napredovanja ovu oblast ženama koje nisu politički angažovane čini još daljom. Zašto ulaziti u politiku ukoliko taj angažman ništa suštinski neće promjeniti?

Predstavnik/ca medija: „U Crnoj Gori je uvijek bila izražena ta crta konzervativizma i patrijarhata i do prije nekoliko decenija znalo se da čak ni u kući žena ne može da učestvuje u razgovoru kada dođu gosti, žena služi samo da posluži kafu, piće i jelo, a ne da bude ravnopravan učesnik. Taj proces sazrijevanja građanske svijesti koja podrazumijeva i prihvatanje položaja žene kao ravnopravnog aktera političkog života jeste krenuo i on daje rezultate, ali se odvija polako.“

Političarka: „Kod žena ne postoji dovoljno ambicije. Kada vide da im je šansa za to manja onda se one i ne usuđuju da idu na nešto što im sigurno neće proći. Tako da se distanciraju i prije nego što pokušaju, jer sam ambijent je tako napravljen da djeluje da su vam jako male šanse za uspjeh, i onda to ne ohrabruje i tu bi po tom pitanju trebalo nekako žene ohrabriti.“

Ipak, žene koje su čvrsto riješile da se bave ovim pozivom navode da im je to omogućila podrška najbližeg okruženja, ali su saglasne da to nije čest slučaj u Crnoj Gori, već prije izuzetak. Naime, žene u najvećem broju slučajeva imaju porodicu i djecu i pored svih profesionalnih obaveza na njih pada i obaveza vođenja brige o domaćinstvu. Bez pomoći porodice i srodnika u zemlji u kojoj sistem predškolskih i školskih ustanova nije prilagođen radnom vremenu političarki, bavljenje ovim poslom je gotovo nemoguće. Čak i kada imaju razvijen sistem podrške i pomoći, prije svega oko čuvanja djece, žene koje se bave politikom i dalje većinu kućnih obaveza obavljaju same što njihov radni dan čini mnogo dužim.

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Mora žena mnogo više i fizičke i psihičke snage da odvoji. Umjesto da spavam osam sati ja sam spavala četiri. Ja već tri godine ne idem na godišnji odmor sa porodicom, oni idu na odmor, ja ne idem sa njima. Nedostaje mi to. Bila sam hronično umorna, svako jutro idem na Skupštinu, pa idem na autobus uveče, stignem kući, spremim večeru, uključim mašinu, peglam i spremam za sutra. Na radnom stolu mi je lap top, istovremeno spremam ručak za sutra i kuckam šta mi treba, pretražujem i gledam šta mi treba za rad u Skupštini.“

Ukoliko, pak, nemaju roditelje ili bračne partnere koji bi preuzeli brigu o djeci u toku dana, žene su primorane da izdvoje novac za usluge čuvanje djece i tu nailazimo na još jednu prepreku njihovom ulasku u politiku, a to je ekonomska nezavisnost. U trenutnoj ekonomskoj situaciji mali je procenat žena koje su na taj način materijalno obezbjeđene i nezavisne da bi mogle svoje svakodnevne obaveze organizovati na način na koji bavljenje politikom to zahtjeva.

Predstavnik/ca medija: „Žena nema vremena jer se žena treba baviti i kuvanjem i kućom i to su neke objektivne stvari. Mi smo siromašno društvo i naš je standard daleko od standarda zapadnih zemalja u kome svaka familija koja pripada srednjoj klasi može da priušti nekog da im pomaže u kući, ne bih rekao da je kod nas situacija zadovoljavajuća.“

U takvom sistemu gdje žena nema institucionalnu podršku, a gdje se od žene očekuje da prvenstveno bude, po riječima jedne poslanice „dobra majka, sestra, supruga, pa tek onda sve ostalo“ u politiku ulaze ili mlade žene bez porodice, što je rjeđi slučaj ili najčešće profesionalno afirmisane i ekonomski nezavisne žene čija djeca su već odrasla ili u adolescentskom periodu.

Političarka: „Žene sa malom djecom se još rjeđe angažuju. Obično su to žene koje su tek završile fakultet ili starije žene koje su ostvarile status i imaju veliku djecu. Postoji vakuum između“

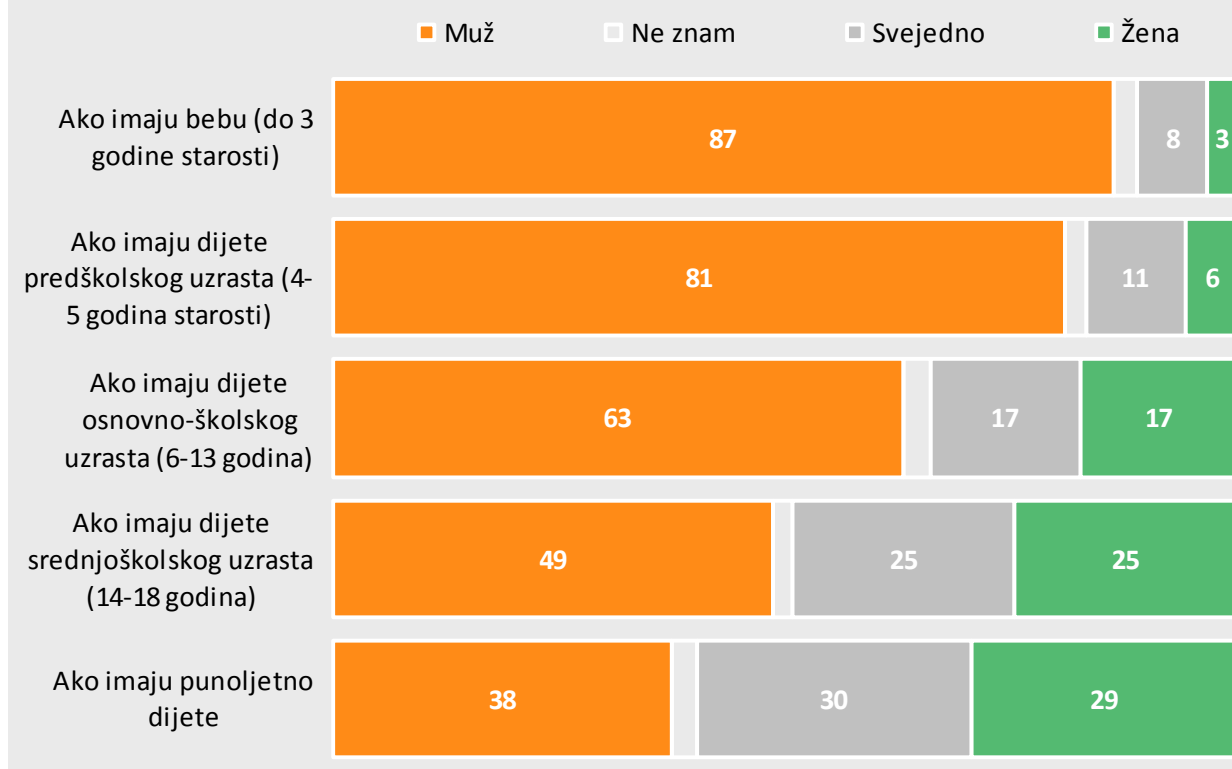
Jedan dio sagovornika zastupao je i tezu da su žene jedne drugima najveća prepreka u politici, budući da među njima ne postoji dovoljno solidarnosti, često ni unutar iste stranake. Zastupnici ovog stanovišta vjeruju da žene čak aktivno sabotiraju inicijative drugih političarki i da to žene koje razmišljaju o ulasku u politiku dobro prepoznaju.

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Najmanje solidarnosti ima među ženama u političkim partijama. Nikako da se oslobodimo toga ”Ja sam najpametnija, ne vidim, ne osjećam” i najveća podmetanja su žena-ženi. Teško se može naći podrška među ženama.“

Faktor koji se atribuirira samim ženama je njihova slaba spremnost da uđu u politiku koju smatraju prljavom. Naime, vjeruje se da žene po svojoj prirodi ne vole otvorene sukobe dok je istovremeno politička scena u Crnoj Gori upravo takvim sukobima bogata. Takođe se vjeruje da žene bavljenje politikom najčešće percipiraju ne samo kao prljavu, već i prilično korumpiranu. U takvom okruženju bavljenje politikom i nju kao političarku čini prljavom i stavlja na kocku cjelokupnu prijeđašnju profesionalu karijeru i integritet na šta se žene teško odlučuju. Upravo se veći otklon prema nezakonitim radnjama i veća principijelnost i načelo pravednosti smatraju velikom prednosti političarki u odnosu na muškarce iako im to incijalno predstavlja prepreku.

Građani Crne Gore u najvećem broju smatraju da je prihvatljivije da se muškarac u braku bavi politikom, a ne žena. Stepenn prihvatanja žene koja se bavi politikom raste što je uzrast djeteta o kojem ona brine veći. Muškarci češće od prosjeka ističu da je prihvatljivije da se muškarac u braku bavi politikom. Takođe, građani smatraju da muškarci u politici imaju znatno veće mogućnosti napredovanja, kao i da ih političke partije favorizuju. Razlozi za nemogućnost napredovanja žena su najčešće predrasude, društveni mentalitet, kao i dominacija muškaraca i njihovo međusobno podržavanje. Pored favorizovanja muškaraca, rasprostranjeno je i uvjerenje da su muškarci uspješniji na svim državnim funkcijama. Kao što se može pretpostaviti, muškarci su jači zastupnici ovog stava. Što se fizičkog izgleda tiče, on je bitniji za jednu ženu u politici, nego što je to za muškarca.

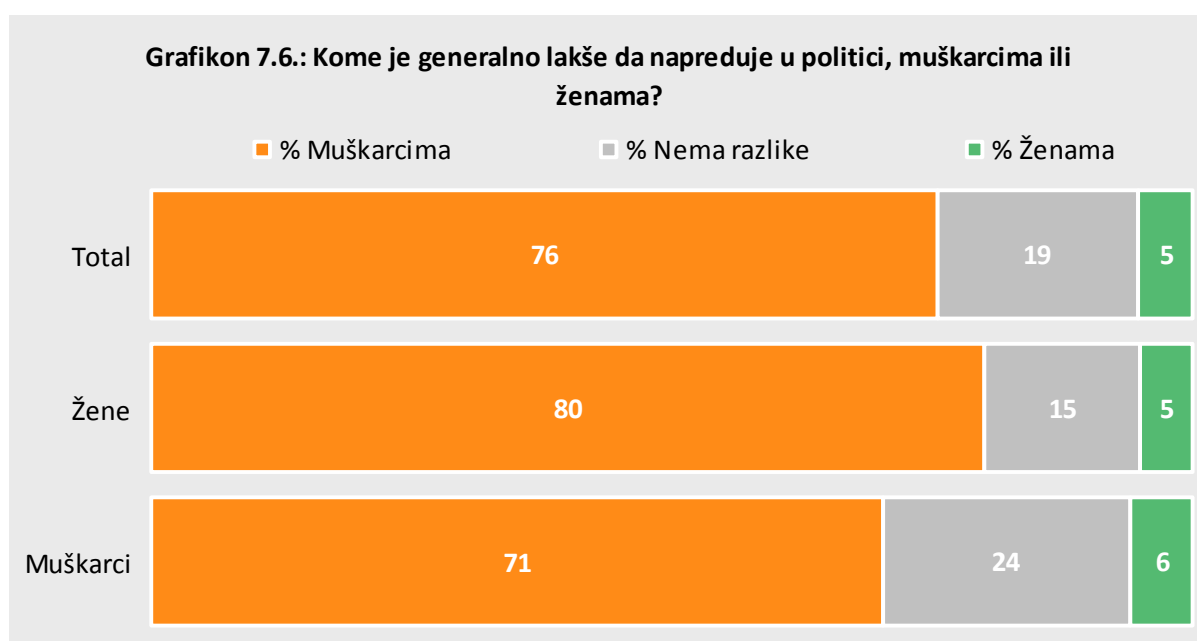
Grafikon 7.5.: Ukoliko bi jedan od bračnih partnera trebalo da se bavi politikom , šta bi bilo prihvatljivije , da u politiku uđe muž ili žena?

Za građane Crne Gore stepen prihvatljivosti da se jedan od supružnika bavi politikom zavisi od toga kog je uzrasta njihovo dijete, što je direktno povezano sa uvjerenjem da je žena ta kojoj je povjerena uloga odgoja djece. Primjećuje se da što je starije dijete, to je ideja da se žena bavi politikom prihvatljivija. Tako, 87% građana kaže da je prihvatljivije da se muž bavi politikom ukoliko dijete ima manje od tri godine, 81% njih saopštava to ukoliko je dijete predškolskog, 63% ako je dijete školskog, 49% ako je dijete srednjoškolskog uzrasta, a 38% ukoliko je dijete punoljetno. Međutim, nezavisno od uzrasta djeteta, građani Crne Gore se uvijek u većem broju izjašnjavaju da je prihvatljivije da muž bude taj koji će se politički angažovati, s tim što se razlika u prihvatljivosti da se muž, odnosno žena bavi politikom smanjuje sa uzrastom, što je još jedna potvrda postojanja snažnog stereotipa o politici kao muškoj djelatnosti i odgajanju djece kao prevashodne dužnosti žena.

Kao što bi se i moglo očekivati na osnovu prethodnih nalaza, muškarci će, čak i kada dijete ima više od pet godina, češće od žena reći da je ipak prihvatljivije da se muž bavi politikom. Žene se, nezavisno od uzrasta djeteta, češće od muškaraca izjašnjavaju da je prihvatljivije da žena bude ta koja će se baviti politikom. Ovakvo mišljenje žena dijele i visoko obrazovani pojedinci. Kao što bi se i moglo očekivati, patrijarhalni, nedemokratski i autoritarni pojedinci će češće reći da je neprihvatljivo da se žena bavi politikom čak i u slučaju kada dijete ima više od pet godina.

Kada je u pitanju mogućnost napredovanja u politici, građani Crne Gore u najvećem broju smatraju da je muškarcima lakše u poređenju sa ženama (76%), jedna petina navodi da nema razlike, dok samo 5% smatra da je ženama lakše da napreduju u politici. Dakle, jasno je da građani percipiraju da se žene suočavaju sa većim preprekama koje im otežavaju napredak u politici u poređenju sa muškarcima kod kojih se taj proces odvija lakše. Primjećuje se da građani Crne Gore češće od građanki izvještavaju da nema razlike u mogućnosti napretka muškaraca i žena.

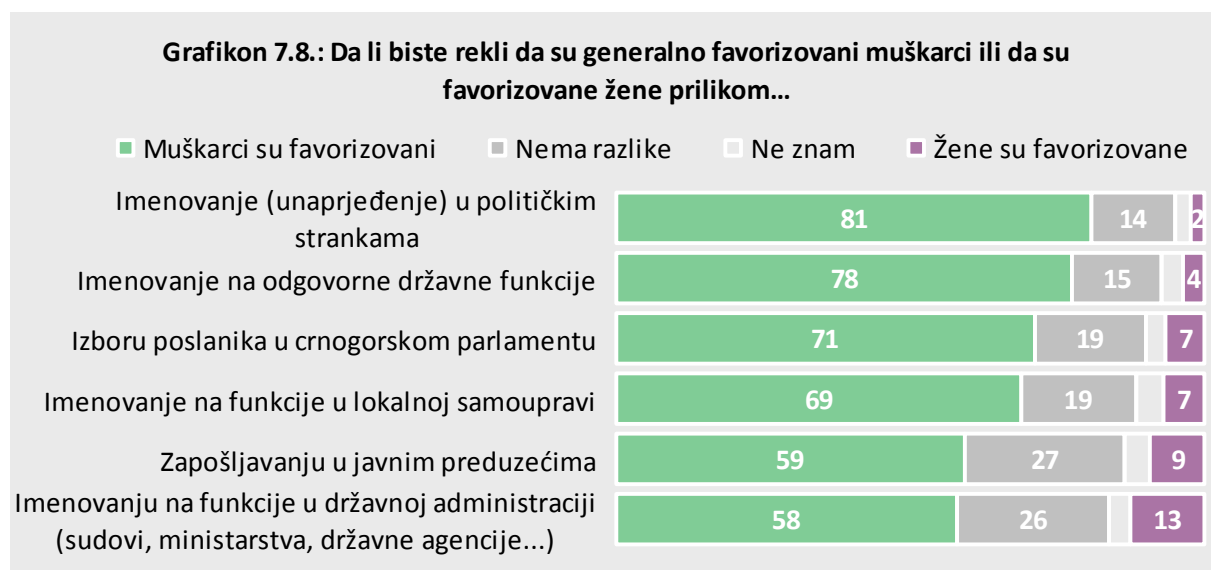

Više od 15% stanovništva Crne Gore smatra da su za lakši napredak muškaraca zaslužne predrasude koje građani imaju o muškarcima i ženama, društveni mentalitet i tradicija, dok 11% njih smatra da je to zbog toga što su muškarci u većini i međusobno se podržavaju. Pored toga, isti procenat građana smatra da je razlog lakšeg napretka to što su muškarci sposobniji i bolji političari i imaju iskustvo koje ženama nedostaje. Pored ovih razloga, navodi se i da je muškarcima lakše jer imaju više vremena, da je oduvijek bilo tako, zatim da je politika posao za muškarce, kao i da postoji neravnopravnost, odnosno diskriminacija žena. U tabeli 7.7. su prikazani razlozi lakšeg napretka u politici u okviru subpopulacija muškaraca i žena.

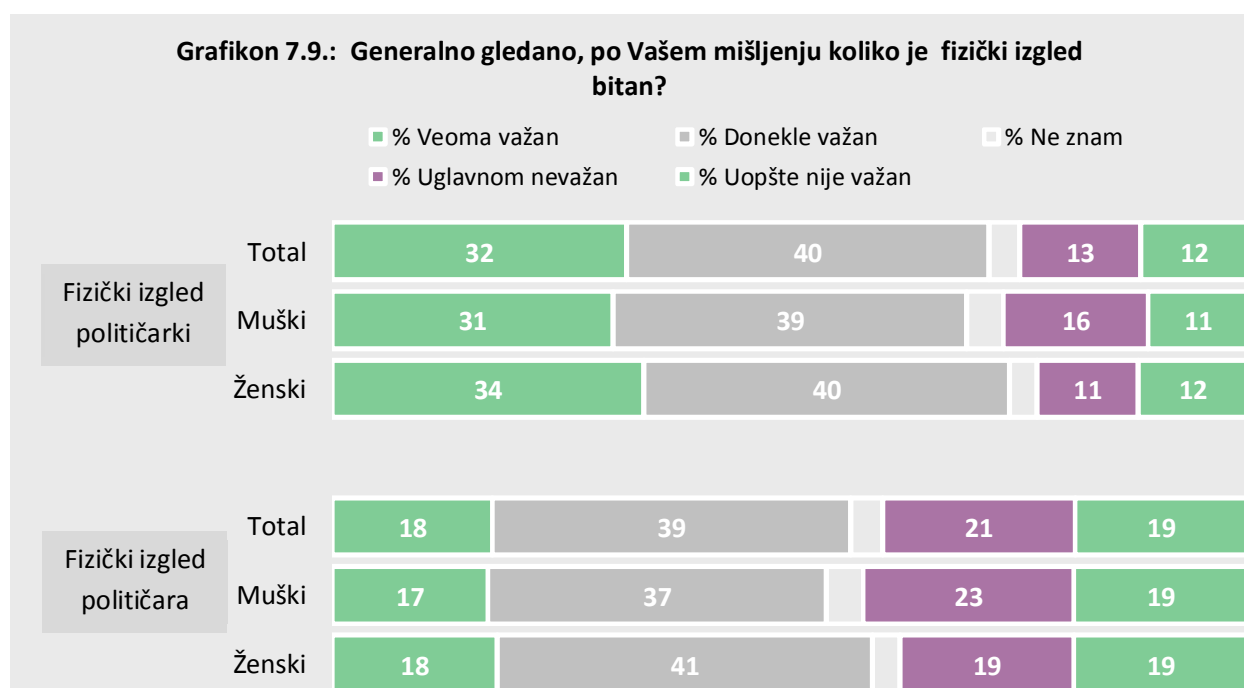
7.7. Zašto tako mislite?	Kome je generalno lakše da napreduje u politici, muškarcima ili ženama?	
	Muškarcima	Ženama
% populacije	76%	5%
Tradicija/ svijest društva/ mentalitet/ predrasude	22	2
Sposobniji su, ozbiljniji, bolji političari/ imaju iskustvo	14	
Muškarci su u većini/ podržavaju se međusobno	14	
Muškarci su odlučniji, hrabriji, snalažljiviji	11	
Muškarci imaju više vremena/ manje obaveza	10	
Oduvijek je tako/ realnost/ muškarcima je lakše u svim oblastima	9	
Politika je muški posao	5	
Neravnopravnost/ diskriminacija žena	4	
Zbog propisa o broju žena		33
Muškarcima se više veruje/ ozbiljnije ih shvataju	2	
Žene su sposobnije/ upornije/ pametnije/ ozbiljnije		25
Narav, izgled, ponašanje žena		24
Ostali odgovori	2	10
Ne zna/Bez odgovora	11	10

Građani Crne Gore, dalje, u najvećem broju smatraju da su muškarci favorizovani unutar političkih partija. Oni navode da je favorizovanje muškaraca najizraženije kada su u pitanju imenovanja, odnosno unaprijeđenja u političkim strankama (81%), zatim imenovanja na odgovorne državne funkcije (78%), izbor poslanika u crnogorskom parlamentu (71%), kao i imenovanja na funkcije u lokalnoj samoupravi (69%). Većina stanovnika Crne Gore vjeruje i da su muškarci u boljoj poziciji pri zapošljavanju u javnim

preduzećima (59%) i pri imenovanju na funkcije u državnoj administraciji, poput sudova, ministarstava, državnih agencija (58%).

Interesantno je da čak 72% građana Crne Gore smatra da je bitan fizički izgled žene koja se bavi politikom, dok samo 25% navodi da fizički izgled nije bitan. Trećina stanovnika kaže da je fizički izgled veoma važan, a 40% građana da je on donekle važan. Postoji velika podudarnost stavova muškaraca i žena po pitanju važnosti fizičkog izgleda žena u politici. I ovaj nalaz još jedan je u nizu stereotipa koje potvrđuje sprovedeno istraživanje – građani Crne Gore uvjereni su da je za uspjeh žene u politici fizički izgled važniji nego što je to kod muškaraca.

7.1. Percepcija žena i muškaraca u politici

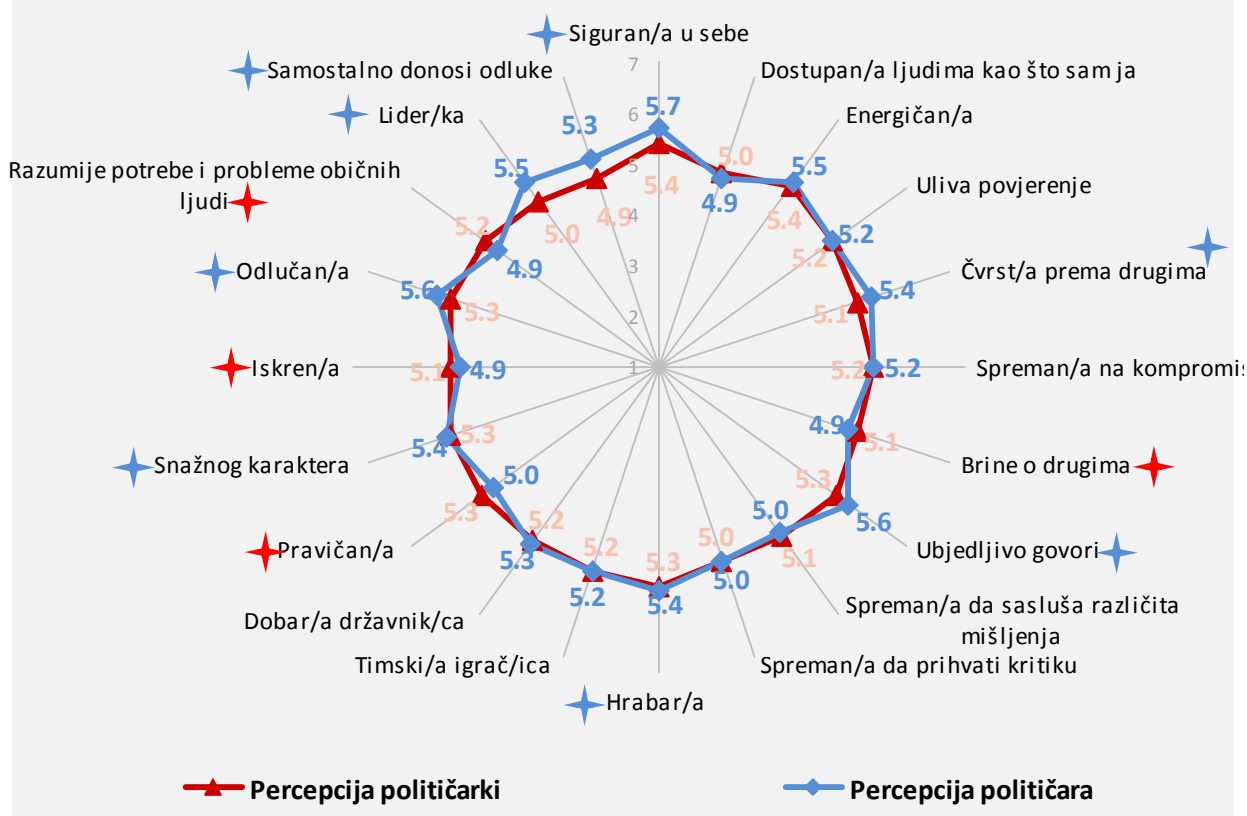
Najveći procenat stanovništva će reći da jednu tipičnu ženu u politici u Crnoj Gori krase sljedeće osobine –energična (69%), sigurna u sebe (69%), ubjedljivo govori (67%), odlučna (67%), dok će najmanje stanovnika reći da žena u politici samostalno donosi odluke (58%), kao i da je dostupna građanima (59%). Iako građani u najmanjem broju navode ove dvije osobine, treba primjetiti da više od polovine stanovništva ipak smatra da to jesu osobine tipične političarke u Crnoj Gori. Sveukupno gledano, više je građana koji će opisati tipičnu ženu u politici dajući joj pozitivne atribute. Ipak, četvrtina njih će reći da žene političarke donose odluke pod uticajem drugih osoba, odnosno da su podložne uticajima, a petina da su nedostupne građanima, da slušaju samo sebe, da nisu spremne da prihvate kritiku, kao i da su prevrtljive.

Stanovništvo Crne Gore kaže da je tipičan muškarac u politici siguran u sebe (78%), ubjedljivo govori (75%), odlučan (74%), lider (73%). S druge strane, građani će se u najmanjem broju složiti da je tipičan političar u Crnoj Gori iskren (58%), da brine o drugima (58%) i da je dostupan građanima (58%). Ipak, više od polovine stanovništva smatra da ove osobine krase političare u Crnoj Gori. Generalno gledano, građani u većem broju opisuju i tipične muškarce u politici kao osobe koje se odlikuju pozitivnim osobinama. Međutim, ne treba zanemariti ni to da skoro četvrtina građana smatra da političari brinu samo o sebi, slušaju samo sebe i nespremni su da prihvate kritiku, da su nedostupni građanima i nezainteresovani za njihove potrebe i probleme, kao i da su prevrtljivi. Petina građana će, pak, reći da su oni nepravedni, da donose odluke pod uticajem drugih ljudi, kao i da ne ulivaju povjerenje.

Dakle, građani Crne Gore kao pozitivne osobine tipične žene i tipičnog muškarca u politici navode sigurnost u sebe, ubjedljiv govor, odlučnost. Takođe, njima se pripisuju i zajedničke negativne osobine - podložnost uticajima, odnosno donošenje odluka pod uticajem drugih osoba, okrenutost sebi i zanemarivanje drugih, nespremnost da se prihvati kritika, kao i prevrtljivost. Nasuprot tome, najmanji broj građana će reći da su tipična političarka i tipičan političar dostupni građanima.

Liderstvo, kao kvalitet tipičnog političara, ali ne i političarke, ističe veliki broj građana. S druge strane, građani češće navode i da je tipičan političar nepravedan i da ne uliva poverenje, dok tipičnoj ženi u politici ne pripisuju date osobine. Mana koja se pripisuje tipičnoj političarki, ali ne i političaru, je nesamostalnost u donošenju odluka. Naime, izgleda da se tipični političari percipiraju kao vođe, a političarke kao da uvijek zavise od nekog i ne mogu same odlučivati. Ipak, građani će češće izraziti nepovjerenje u političare i smatrati ih nepravednim.

7.1.1. Percepcija tipičnih muškaraca i žena u politici

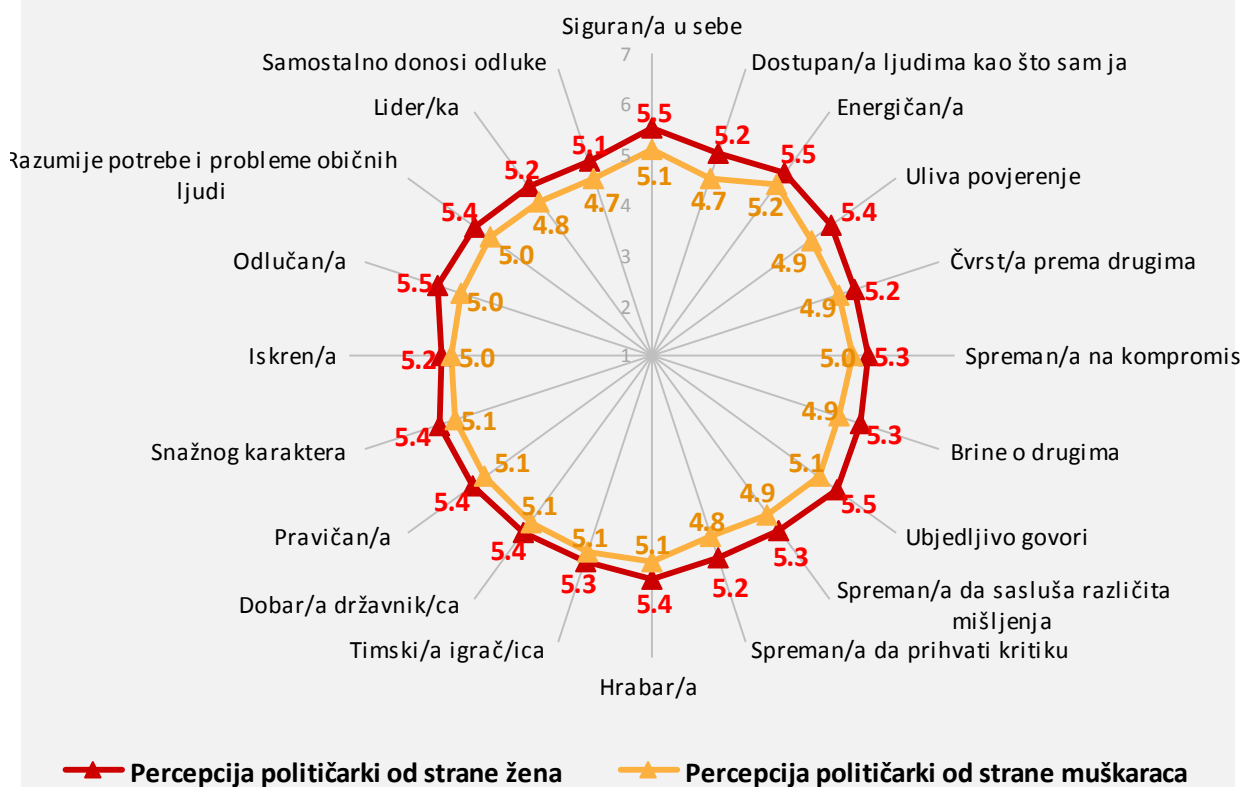

Ako se posmatraju prosječne ocjene na atributima kojim se opisuju tipični muškarci i žene u politici, statistički značajne razlike u ocjenama u korist muškaraca su registrovane u pogledu sigurnosti u sebe, samostalnosti u donošenju odluka, liderskih sposobnosti, odlučnosti, hrabrosti, čvrstine prema drugima i ubjedljivošću. S druge strane, političarke se, značajno više od političara, doživljavaju kao osobe koje razumiju potrebe i probleme običnih ljudi, kao iskrene i pravične i kao osobe koje brinu o drugima.

Dalje, ako se posmatraju ovi rezultati na nivou subpolulacija definisanih polom, uočićemo pristrasnost u ocjenama političara/ki sopstvenog pola. Muškarci daju prednost političarima po pitanju sigurnosti u sebe, dostupnosti običnim ljudima, energičnosti, povjerenja, čvrstog odnosa prema drugima, ubjedljivosti, spremnosti da se podnese kritika, hrabrosti, odlika dobrog državnika, snage karaktera, liderskih sposobnosti i samostalnosti u donošenju odluka. Žene prednost daju političarkama po pitanju dostupnosti običnim ljudima, povjerenja, brige o drugim ljudima, spremnosti da se saslušaju drugačija mišljenja, spremnosti da se prihvati kritika, pravičnosti i na kraju iskrenosti. Za razliku od muškaraca, makar po pitanju jednog skupa osobina, žene značajno bolje ocjenjuju političare od političarki. Radi se o osobinama dobrog lidera/ke koje i žene više pripisuju političarima nego političarkama.

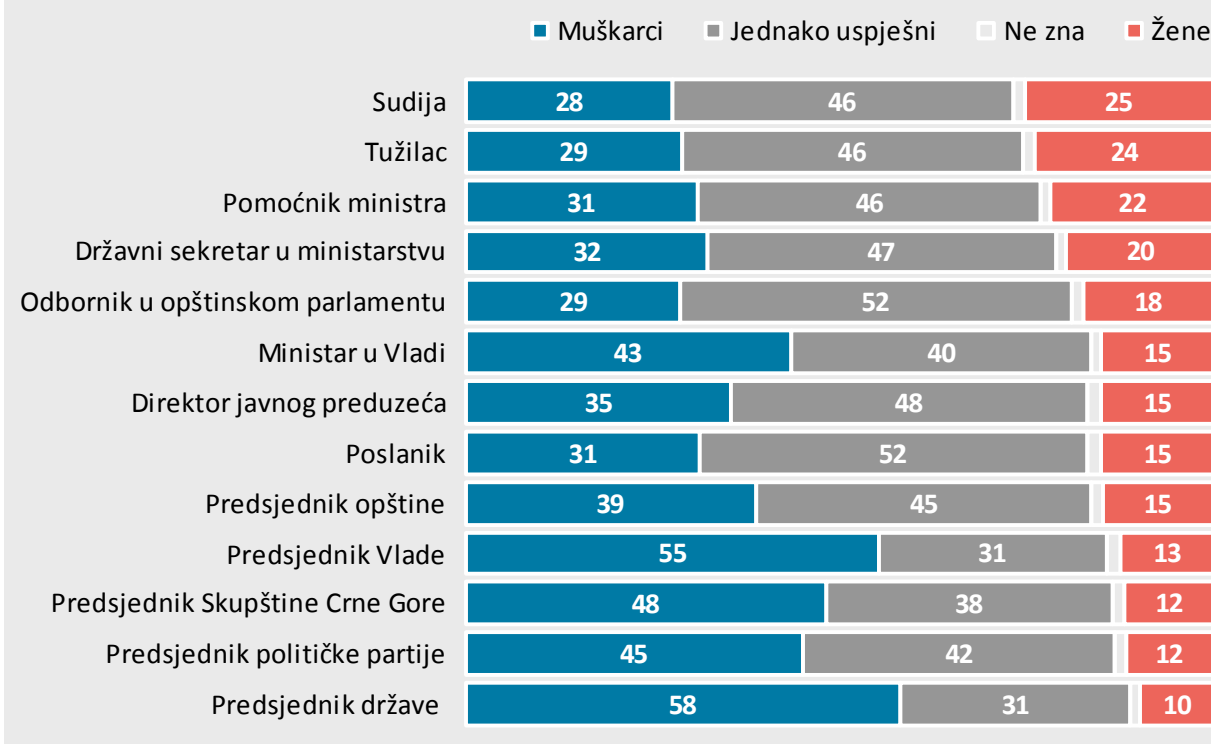
Dalje, ocjene koje političari dobijaju od muškaraca i žena gotovo da se i ne razlikuju što nikako nije slučaj kad se posmatraju ocjene koje dobijaju političarke od strane muškaraca i žena. Naime, po svim atributima muškarci značajno lošije ocjenjuju političarke nego što to rade žene u Crnoj Gori.

7.1.2. Percepcija POLITIČARKI od strane muškaraca i žena

Nalazi studije jasno pokazuju da postoje i predrasude o tome ko bi uspješnije obavljao određena zanimanja koja imaju veze sa politikom. Tako, više od polovine građana Crne Gore smatra da su muškarci uspješniji na funkciji predsjednika države (58%), kao i na funkciji predsjednika Vlade (55%). Muškarci se smatraju uspješnijim od žena i što se tiče pozicije predsjednika Skupštine Crne Gore (48%).

Grafikon 7.1.3.: Ko bi uspješnije obavljao sljedeća zanimanja?

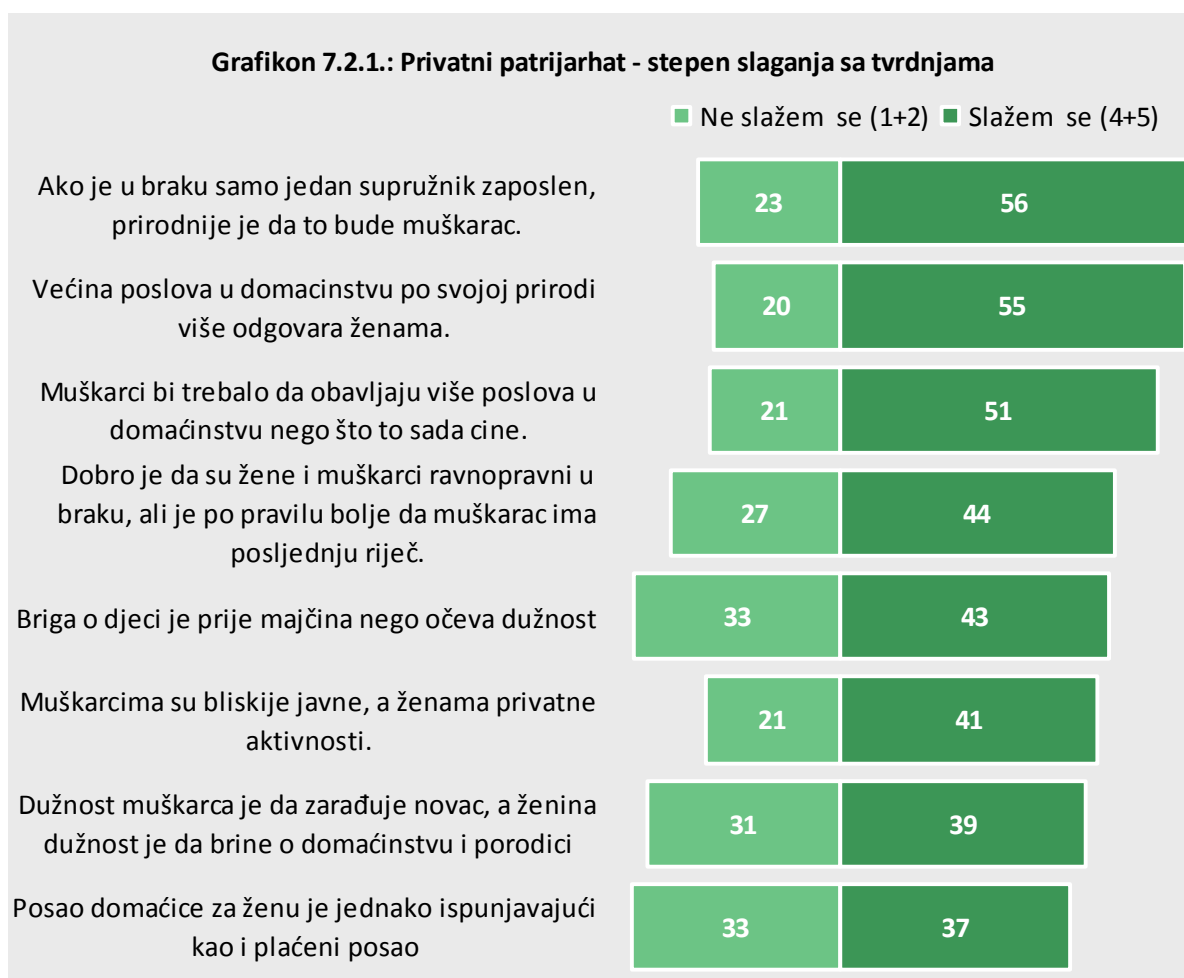
Žene i muškarci se vide jednako uspješnim u svim oblastima u kojima su žene napravile iskorak u crnogorskom društvu, pa na pozicijama kao što su sudija, odbornik u opštinskom parlamentu, tužilac, pomoćnik ministra, poslanik, državni sekretar, direktor javnog preduzeća i predsjednik opštine. Mala razlika u korist muškaraca je evidentna i na pozicijama ministara i predsjednika političkih stranaka. Jedine dvije funkcije na kojima je procenat građana koji smatraja da bi muškarci bili uspješniji veći od zbira onih koji smatraju da bi bile uspješnije žene i onih koji ne prave razliku na osnovu pola, jesu dvije od tri najvažnije funkcije u političkom životu Crne Gore – Predsjednik države i Predsjednik Vlade.

Slično kao i kod ocjena atributa tipičnih političara i političarki, muškarci smatraju da bi muškarci bili uspješniji u vršenju svih testiranih funkcija od žena a najmanju prednost daju muškarcima kad su u pitanju dvije funkcije koje trenutno dominantno pripadaju ženama u Crnoj Gori a to su sudije i tužioc. Same žene vide muškarce kao potencijalno uspješnije gotovo u svim oblastima osim pozicija pomicnika/ca ministara, tužilaštva, sudstva, a prednost koju žene daju muškarcima kad se posmatraju pozicije odbornika u lokalnim skupštinama je minimalna.

Osim toga, u populaciji onih koji smatraju da bi jednako uspješni bili muškarci i žene, po svim funkcijama ima više žena nego muškaraca. Najveća razlika je u populaciji onih koji smatraju da bi funkciju Predsjednika Vlade jednako dobro obavljale žene i muškarci, njih čine 61% žene i 39% muškarci, dok je razlika najmanja kad je riječ o državnim sekretarima, odbornicima, pomoćnicima ministara i direktorima javnih preduzeća, njih čine 54% žene i 46% muškarci.

7.2. Privatni i javni patrijarhat u Crnoj Gori

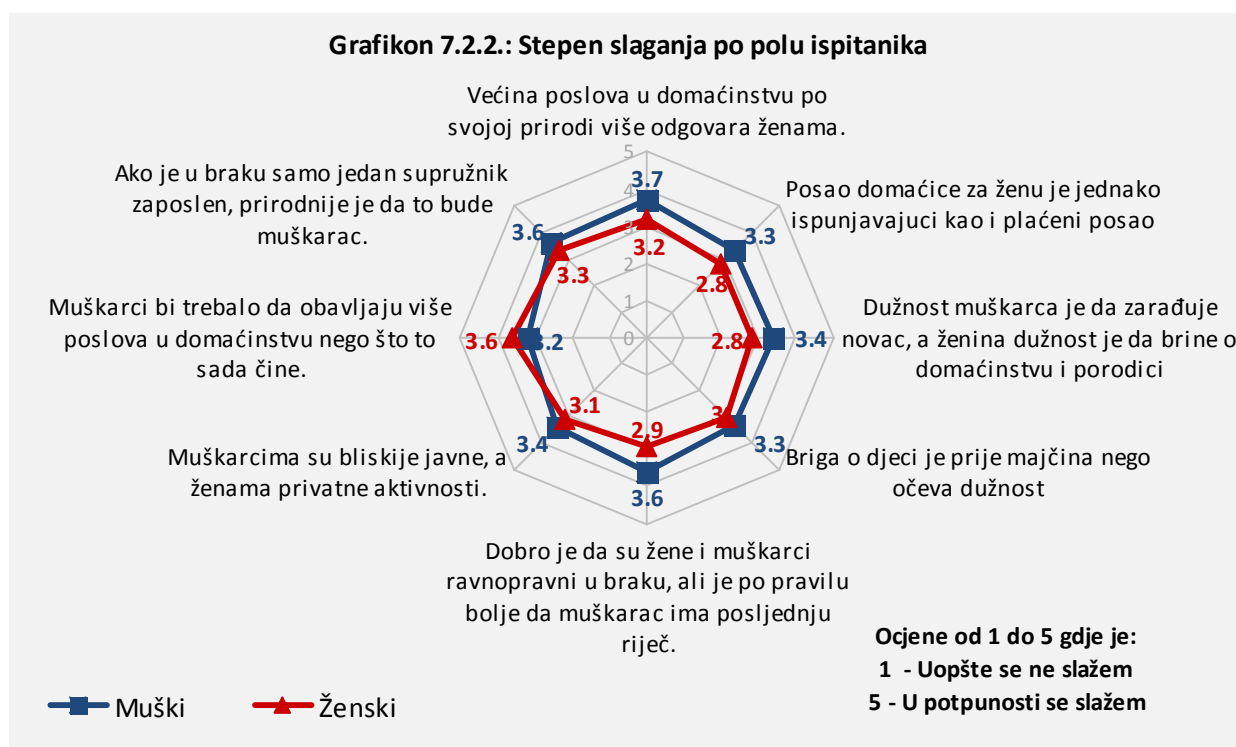
Crnogorsko društvo oblikuju duboke patrijarhalne norme. Veliki broj građana sklon je da se saglasi sa tvrdnjama koje vrlo eksplicitno izražavaju stavove po kojima je ženama mjesto u kući, a ne u javnom i političkom životu. Zanimljivo je da se i žene vrlo često slažu sa ovakvim stavovima, iako rjeđe od muškaraca. Stoga se može reći da su i privatni i javni patrijarhat, kao sklop stavova o rodnim ulogama i mjestu muškaraca i žena u javnom i privatnom životu, veoma izraženi, a da su generatori takvog stanja prije svega muškarci, ali i žene.

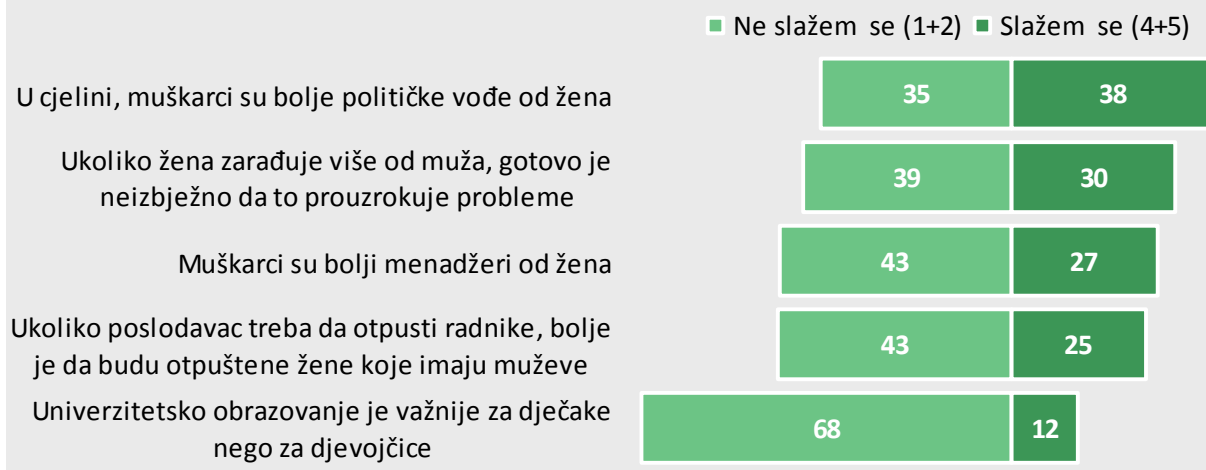
Da situacija zahtjeva visok stepen pažnje i sistematsko djelovanje u cilju promjene preovlađujućih stereotipa o rodnim ulogama potvrđuje nekoliko nalaza do kojih se došlo u ovoj studiji, a koji se odnose na privatni patrijarhat – 56% stanovništva tvrdi da je sasvim normalno da, ukoliko je samo jedan od supružnika zapošljen, to bude muškarac (pri čemu isti stav dijeli i svaka druga žena), 55% mišljenja je da većina poslova u domaćinstvu više odgovara ženama nego muškarcima (ovako misli i 46% žena), 44%

dijeli stav da je, iako je ravnopravnost muškarca i žene u braku poželjna, dobro da muškarac ipak ima zadnju reč (isto misli 30% žena), 43% misli da je briga o djeci prije dužnost majke nego oca (39% žena dijeli takav stav), 39% da je dužnost muškarca u braku da zarađuje novac, a žene da brine o domaćinstvu i porodici (30% žena), a 37% građana Crne Gore tvrdi da su kućni poslovi za ženu jednako ispunjavajući kao i obavljanje plaćenog posla (i to, tvrdi i svaka treća žena!). Podaci na grafikonu 7.2.1. jasno pokazuju koliko je privatni patrijarhat u Crnoj Gori izražen, budući da je, po pravilu, slaganje sa svim tvrdnjama koje predstavljaju indikatore privatnog patrijarhata veće nego neslaganje! Dodatno zabrinjava to što je privatni patrijarhat, kao što je već napomenuto, razvijen i kod žena! Ipak, žene će znatno češće nego muškarci reći da angažovanje muškaraca u obavljanju poslova u domaćinstvu nije zadovoljavajuće i da bi trebalo u većoj mjeri da pomažu nego što to sada čine (skoro 60% žena i 43% muškaraca).

Grafikon 7.2.2.: Stepen slaganja po polu ispitanika

Optimizam donekle mogu popraviti nalazi koji se odnose na javni patrijarhat, budući da stereotipi u ovom slučaju, iako postoje, nisu preovlađujući. Premda nailazimo na veći broj onih koji smatraju da su muškarci bolje političke vođe od žena nego što ima osoba koje takav stav ne podržavaju (38% nasuprot 35%), ostali stavovi koji predstavljaju indikatore javnog patrijarhata nisu dominantni u populaciji; šta više, za svaku od tvrdnji zabilježeno je više onih koji se sa njom ne slažu, od onih koji je deklarativno podržavaju.

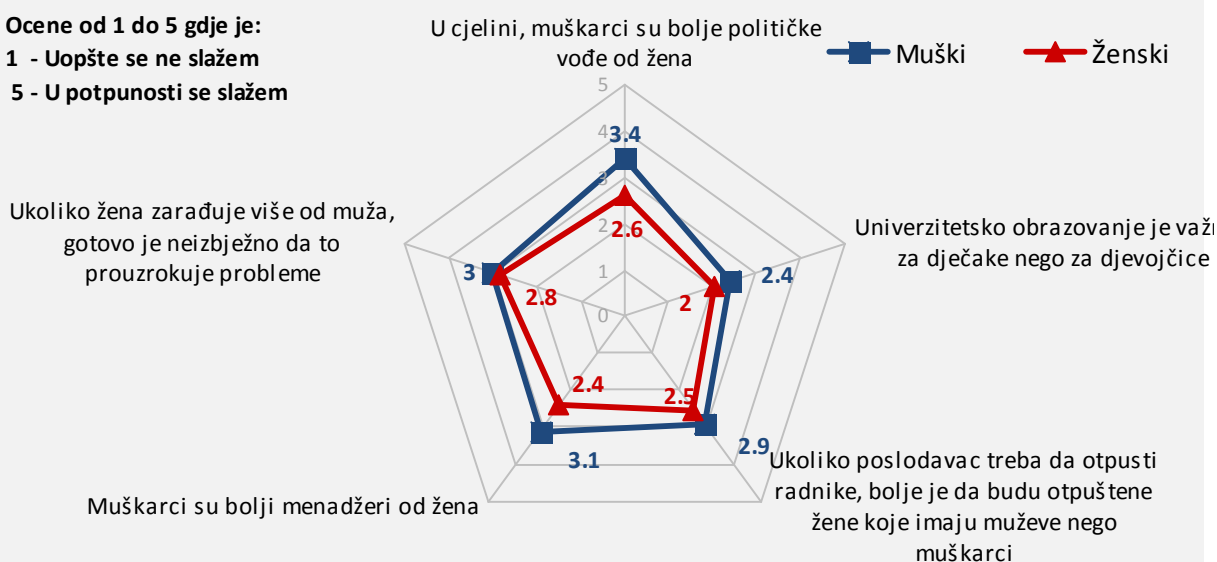
Grafikon 7.2.3: Javni patrijarhat - stepen slaganja sa tvrdnjama

Tako imamo situaciju da se čak 43% populacije ne slaže sa tvrdnjom da su muškarci bolji menadžeri od žena, dok 27% dijeli ovo mišljenje, a uvjerenje da je fakultetsko obrazovanje važnije za dječake nego za djevojčice rijetko se sreće – dijeli ga tek 12% populacije, nasuprot gotovo 70% koji se ne slažu sa takvim stavom. Ipak, i dalje 30% građana smatra da situacija u kojoj u porodici žena zarađuje više od muškarca može da prouzrokuje probleme i nesuglasice.

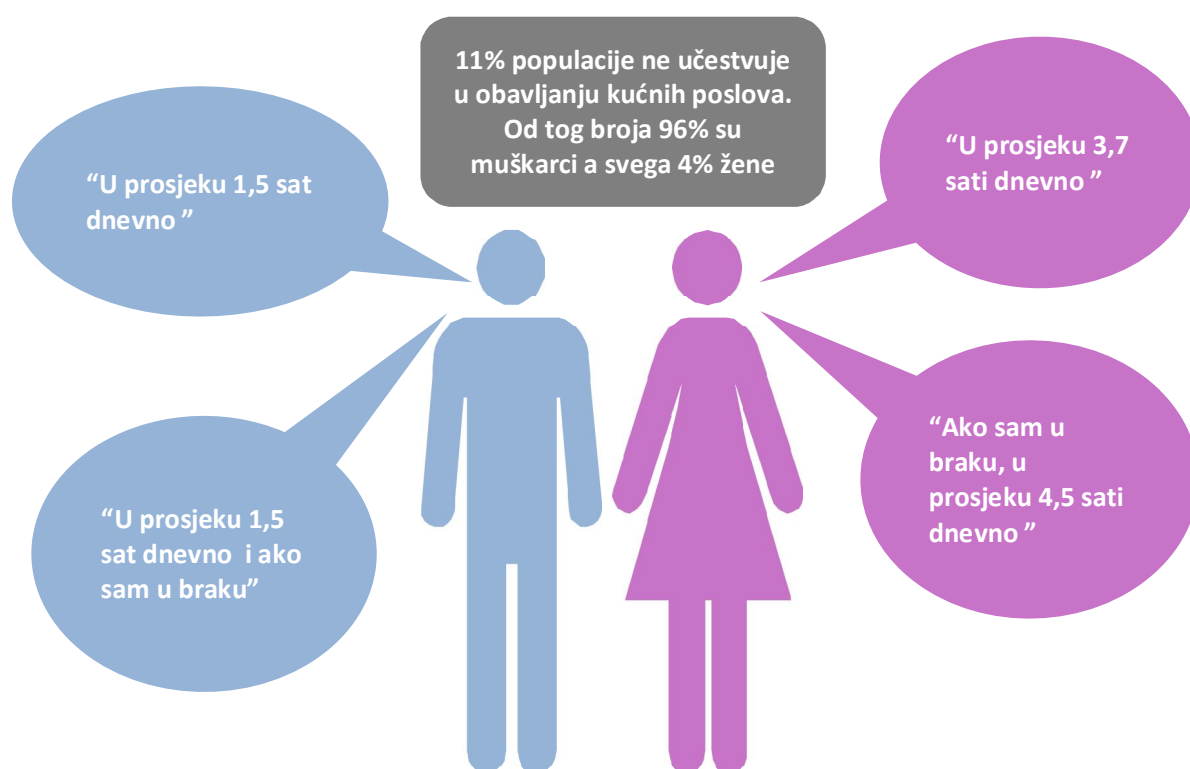
Kod muškaraca, sasvim očekivano, javni patrijarhat je izraženiji nego kod žena, baš kao što je to bio slučaj i sa privatnim patrijarhatom. Patrijarhat je, osim kod muškaraca, u većoj mjeri izražen i kod osoba sa nižim stepenom obrazovanja, koji žive u ruralnim djelovima, kao i kod pripadnika albanske etničke zajednice.

Grafikon 7.2.4.: Javni patrijarhat - stepen slaganja sa tvrdnjama

Ocene od 1 do 5 gdje je:
1 - Uopšte se ne slažem
5 - U potpunosti se slažem

Podaci o stvarnom učešću žena i muškaraca u obavljanju kućnih i porodičnih poslova i relativnom doprinosu muškarca i žene u popunjavanju kućnog budžeta, a do kojih smo došli tokom istraživanja, govore da je faktičko stanje u skladu sa stavovima o kojima smo ovdje govorili, i da je promjena stavova nužan preduslov za unaprijeđenje položaja žena i u javnoj i u privatnoj sferi. Naime, žene u Crnoj Gori u prosjeku provode 3.7 sati dnevno u obavljanju kućnih i porodičnih poslova, a muškarci svega sat i po; a ako u u braku, prosječan broj sati koje žene posvete obavljanju kućnih poslova povećava se sa 3.7 na 4.5, dok se kod muškaraca cifra ne mijenja. Od ukupnog broja ljudi koji tvrde da nikada ne obavljaju kućne i porodične poslove (11% populacije), 96% čine muškarci! I ekonomska moć unutar domaćinstva u većini slučajeva je na strani muškarca – u 2/3 crnogorskih porodica muškarac je taj koji najviše doprinosi ukupnim prihodima kojima ta porodica raspolaže.

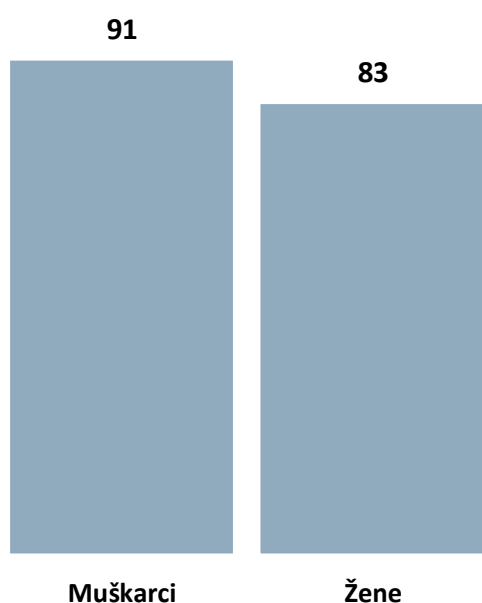

Očekivano, patrijarhat je koreliran sa stavovima o političkoj participaciji žena – kod osoba koje su sklone da vjeruju da su poslovi vezani za domaćinstvo i odgoj djece tipično ženski češće iznose stav da poslanice lošije obavljaju posao od svojih kolega, nisu spremni da prihvate ženu predsednika ili premijera i vjeruju da je broj žena koje trenutno učestvuju u radu Skupštine Crne Gore dovoljan ili čak preveliki.

7.3. Autoritarnost i (ne)demokratičnost

Mjerenje širokih i često vrlo heterogenih konstrukata kakvi su autoritarnost i (ne)demokratičnost pravi su izazov, budući da ove dvije dispozicije mogu biti prediktori različitih političkih i društvenih stavova. U ovoj studiji upotrebljena je mala skala autoritarnosti sačinjena od svega 6 tvrdnji, dok je demokratičnost mjerena pomoću nekoliko subskala koje služe za procjenu uzajamno povezanih konstrukata, poput već pomenute autoritarnosti, stava o vlasti, državi i medijima i javnog i privatnog patrijarhata, o kojem je takođe bilo reči. **Važno je naglasiti da viši skor na ovoj skali znači niži stepen demokratičnosti i obrnuto.**

Analiza stepena demokratičnosti po različitim socio-demografskim grupama jasno pokazuje da su žene demokratičnije od muškaraca, odnosno da u većoj mjeri njeguju stavove i vrijednosti poput ravnopravnosti, tolerancije, poštovanja ljudskih prava i principa na kojima počiva demokratski uređena

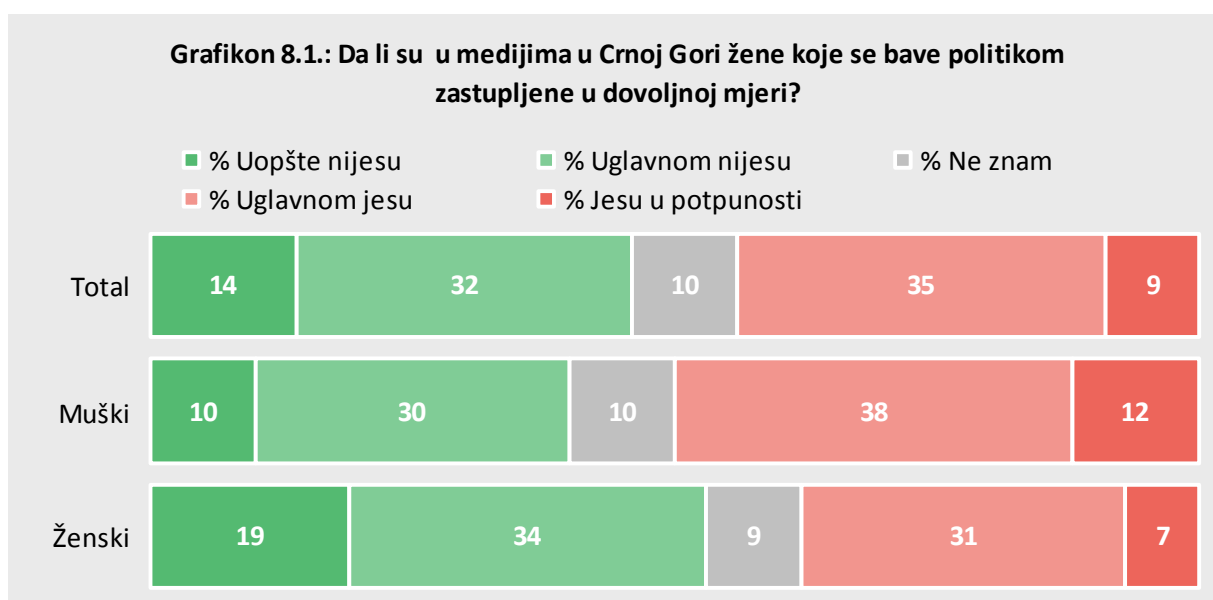
država i društvo. Viši stepen demokratičnosti, u prosjeku, pokazuju mlađe osobe, sa višim stepenom obrazovanja, koji žive u urbanim područjima; osim toga, uticaj na stepen demokratičnosti ima i region u kojem osoba živi, kao i nacionalnost.

Pokazalo se da su demokratičnije osobe prije sklone da podrže veće učešće žena u političkom procesu, da su spremnije da prihvate ženu predsjednicu ili premijerku, da ne pokazuju tendenciju da vjeruju da je politika 'muška' profesija – čak suprotno, češće od prosjeka populacije vjeruju žene poslanice jednako uspješno ili uspješnije obavljaju posao od svojih muških kolega. Osim toga, kada zamišljaju idealnog političara, češće je vide kao ženu nego što se to čini opšta populacija.

U ovom istraživanju nije zabilježena značajna razlika između muškarca i žena na skali autoritarnosti.

8. Mediji i žene u politici

Građani/ke Crne Gore imaju podijeljeno mišljenje o zastupljenosti žena koja se bave politikom u crnogorskim medijima, 46% smatra da nijesu zastupljene u dovoljnoj mjeri dok 44% smatra da jesu. Muškarci i žene imaju različito mišljenje po ovom pitanju, dok 40% muškaraca ocjenjuje da žene koje se bave politikom nijesu dovoljno zastupljene u medijima sa njima se slaže 53% žena.

Perspektiva predstavnika medija i političarki kada je u pitanju odnos medija prema ovom dijelu političke scene donekle se razlikuje. Sa jedne strane, žene koje se bave politikom bez obzira na stranačku pripadnost i poziciju koju zauzimaju, uglavnom nemaju intenzivnu saradnju sa medijima, dok sa druge urednici i novinari negiraju da pol predstavlja značajnu determinantu u odabiru sagovornika.

Iz ugla medija tema razgovora je jedini faktor koji određuje strukturu gostiju u emisiji ili sagovornika za novinski tekst.

Predstavnik/ca medija: „Znamo da želimo da čujemo reakciju na određenu temu, događaj, ličnost, znamo ko je nadležan ili pozvan da o tome govori, nema veze sa rodnom nego sa pozicijom koju pokriva, ili značajem dela koje ima, treba da bude neko ko je kompetentan sagovornik.“

Ipak, zastupljenost žena iz oblasti politike ocjenjuje se kao mala. Razlog tome mediji vide u generalno slaboj zastupljenosti žena u politici („zastupljene u medijima proporcionalno njihovoj zastupljenosti u politici“). Većina sagovornika iz ove branše položaj žena u politici vidi kao marginalan, daleko od donosioca odluka i bitnih aktera, uz nekoliko izuzetaka žena koje zauzimaju visoke položaje. Iz ove pozicije proizilazi i njihova pozicija u medijskom izveštavanju. Prikazani princip odabira sagovornika

ukazuje da crnogorski mediji nisu osjetljivi za specifične potrebe žena i da s toga ne smatraju da je u analizi problema i politika potrebno posebno analizirati njihov uticaj na kvalitet života žena i na kvalitet života muškaraca.

Iako urednici dijele istovjetni stav da su žene podjednako dobri sagovornici kao i muškarci, te da ne postoji praksa da se sa određenim muškarcima priča na sve teme, a sa ženama usko vezano za njihovu struku, postoje naznake da su žene češće intervjuisane na temu porodice, nasilja, socijalne zaštite, zdravlja, obrazovanja odnosno na teme koje se generalno prepoznaju kao više ženske. Istovremeno, smatra se da žene dolaze na razgovor dobro pripremljene i da same preferiraju da govore o oblastima u kojima su stručne i kojima se bave, te da nisu sklone improvizaciji za razliku do muškaraca, što je po ocjeni medija prednost žena kao sagovornika.

Predstavnik/ca medija: „Teško da bi prihvatile da govore o svim mogućim temama, ali ono što one pokrivaju biografijom i obrazovanjem, apsolutno da“.

I predstavnici medija i politički akteri su svjesni uticaja medija na kreiranje javnog mnjenja. Upravo je slaba zastupljenost žena u izvještavanju jedan od razloga što su političarke u Crnoj Gori slabo prepoznate, te je samim tim i njihov uticaj među građanima mnogo manji od uticaja muškaraca. Mediji vjeruju da se njima ne može pripisati značajan dio te odgovornosti i da bi slika bila drugačija kada bi se žene aktivnije uključile u politiku i izborile za bolje pozicije. Političarke, pak, smatraju da su mediji u Crnoj Gori suviše senzacionalistički nastrojeni, te da to značajno utiče na slabu pokrivenost njihovog rada posebno inicijativa koje pokreću u parlamentu.

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Ako imate šestočasovnu raspravu u Parlamentu gdje se govori o zaštiti djece od zlostavljanja i onda u nekom trenutku neko pomene Kosovo i neki kolega kaže „NATO je bombardovao Srbiju“ sve novine sutra samo o toj izjavi pišu, a ne pominje se zaštita djece.“

9. Percepcija ciljeva i potreba žena i muškaraca

Crnogorske političarke se smatraju najviše uključenim u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovanja, dok se političari percipiraju kao veoma aktivni u borbi protiv kriminala i korupcije, i u sprovođenju reformi političkog sistema. Najvažnije pitanje za stanovnike Crne Gore, oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta, skoro četvrtina građana smatra dominantno muškim, ali se istovremeno žene opažaju aktivnijim od muškaraca upravo u tri najvažnije oblasti za građane/ke Crne Gore, a to su oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta, borba protiv siromaštva i povećanje životnog standarda. Interesima i potrebama žena se nedovoljno brine u političkom životu, dok su interesi i potrebe muškaraca u dovoljnoj mjeri predmet brige. Iako građani kao političku partiju koja najviše brine o potrebama žena izdvajaju Demokratsku partiju socijalista, veći je procenat onih koji smatraju da nijedna partija ne pokazuje adekvatnu brigu. Većini građana deklarativno je važno da se partija koju podržavaju zalaže za prava žena, dok je trećini to nevažno. Glavni izazovi sa kojim se suočavaju političarke kada se zalažu za poboljšanje života žena u Crnoj Gori su uglavnom nepoznati njenim stanovnicima, a u manjoj mjeri se navode pitanja tradicije, mentaliteta, ravnopravnosti i predrasuda o ženama. Smatra se da poboljšanje života žena u Crnoj Gori najviše doprinose ženske nevladine organizacije, same žene, a zatim međunarodne organizacije.

Crnogorske političarke se, prema mišljenju građana, najviše angažuju u oblastima socijalne i zdravstvene zaštite, kao i na polju obrazovanja. One se percipiraju kao najaktivnije na poljima suzbijanja nasilja u porodici (29%), obrazovanja (28%) i socijalne brige o ugroženim grupama (26%), ali u oblastima zdravlja (21%) i pravosuđa (21%).

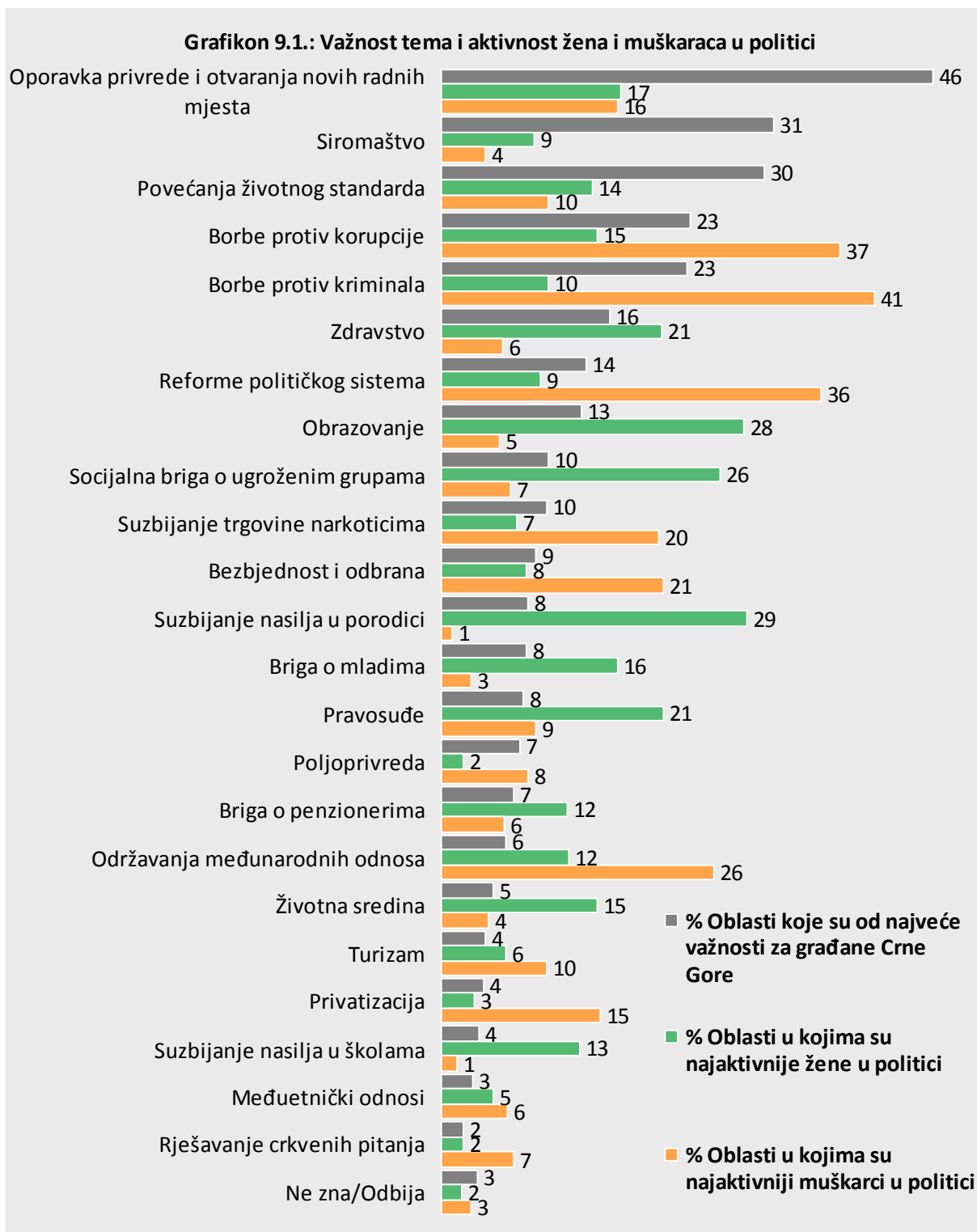
Crnogorski političari se smatraju dominantno uključenim u borbu protiv kriminala (41%) i korupcije (37%), reforme političkog sistema (36%), u pitanja održavanja međunarodnih odnosa (26%), bezbjednosti i odbrane (21%), kao i suzbijanja trgovine narkoticima (20%).

Skoro polovina građana (46%) smatra da je oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta najvažniji problem sa kojim se suočava stanovništvo Crne Gore. Blizu trećine izdvaja siromaštvo (31%) i nužnost povećanja životnog standarda (30%), a oko četvrtine smatra da su borba protiv korupcije (23%) i kriminala (23%) ključni problemi koji muče građane i koji treba da imaju prioritet u rješavanju.

Najvažniji problemi koje izdvajaju građani (otvaranje novih radnih mjesta, siromaštvo, povećanje životnog standarda) nisu one oblasti u kojima je percipirano najveće angažovanje političarki, a nisu ni najaktivnija polja angažovanja političara, **međutim građani smatraju da su upravo u tim oblastima političarke aktivnije od svojih muških kolega**, a to se posebno odnosi na borbu protiv siromaštva i povećanje životnog standarda.

Od prvih deset oblasti koje su od najveće važnosti za građane/ke Crne Gore, po mišljenju građana političari su najaktivniji u četiri, a to su borba protiv korupcije, borba protiv organizovanog kriminala, reforma političkog sistema i suzbijanje trgovine narkoticima. Žene se percipiraju kao aktivnije u borbi

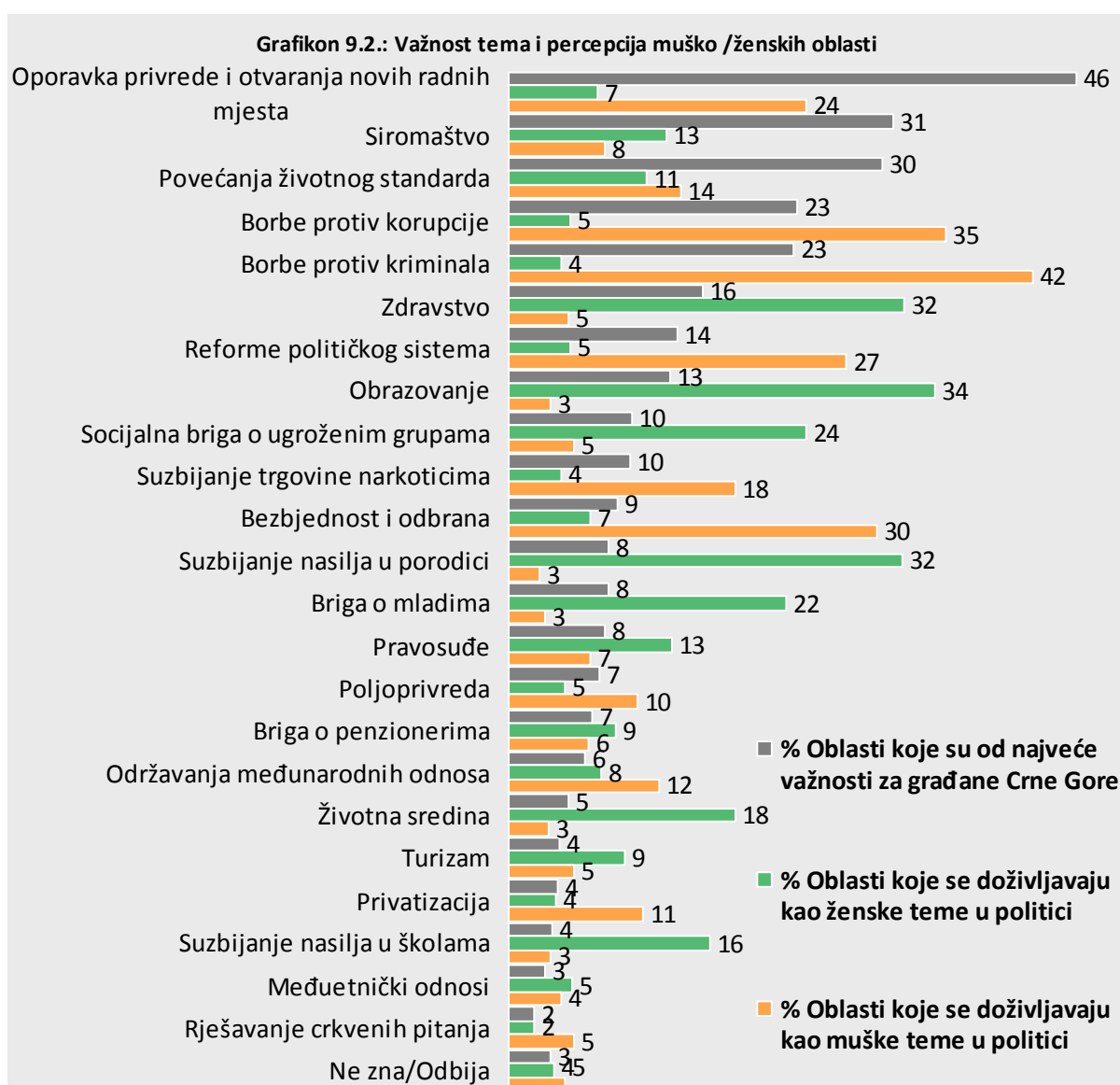
protiv siromaštva, povećanju životnog standarda, zdravstvu, obrazovanju i socijalnoj brizi o ugroženim grupama. Kad je riječ o najvažnijoj oblasti za građane/ke Crne Gore, a to je oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta tu se kao gotovo jednako aktivni percipiraju političari (16%) i političarke (17%).

Oblasti u kojima je percipiran najveći angažman crnogorskih političarki građani smatraju prevashodno ženskim. Oko trećine građana reći će da su obrazovanje (34%), zdravstvo (32%) i suzbijanje nasilja u porodici (32%) dominantno ženske oblasti, dok socijalnu brigu o ugroženim grupama (24%), kao i brigu o mladima (22%) kao žensku temu prepoznaje blizu četvrtine stanovništva.

Slično, oblasti kojima se, prema viđenju građana, pretežno bave političari u Crnoj Gori smatraju se prevashodno muškim. Dakle, polja borba protiv kriminala (42%) i korupcije (35%) kao i pitanja bezbjednosti i odbrane (30%), reformi političkog sistema (27%) i oporavka privrede i otvaranja novih radnih mjesta (24%) se percipiraju kao dominantno maskuline.

Oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta, koji predstavlja prioriteni problem Crne Gore, skoro četvrtina građana smatra pretežno muškom oblašću. Pitanje siromaštva se prevashodno ubraja u djelokrug političarki, dok se povećanje životnog standarda smatra i muškom (14%) i ženskom oblašću (11%). Borba protiv korupcije i kriminala, koju skoro četvrtina građana vidi kao važnu, predstavlja oblast djelovanja rezervisanu za političare.

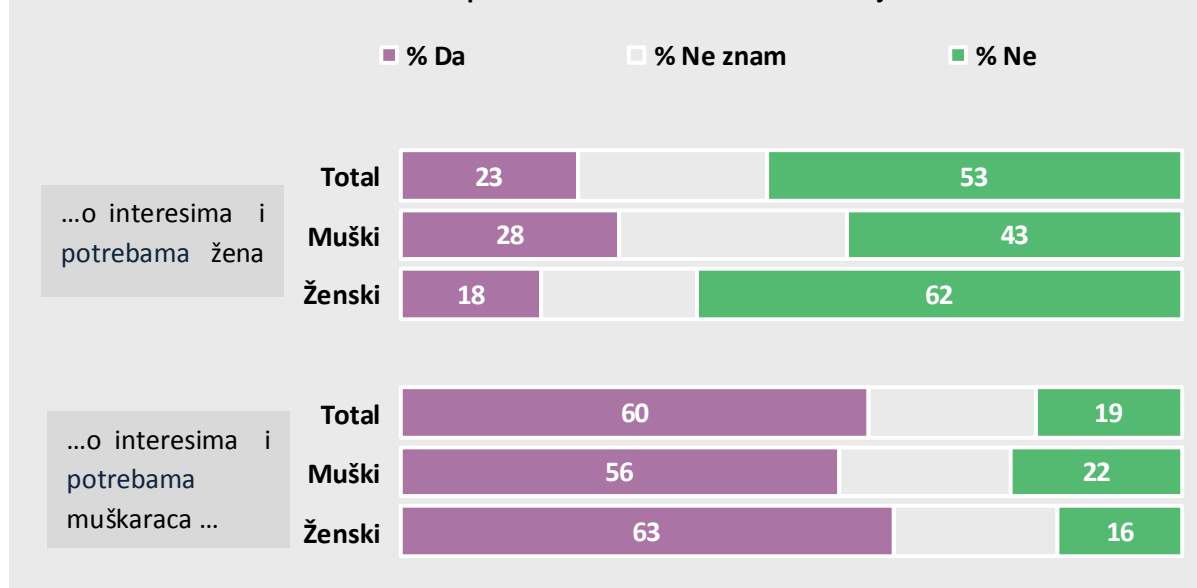
Većina građana Crne Gore (53%) smatra, barem na deklarativnom nivou, da se o interesima i potrebama žena nedovoljno brine u političkom životu. Važno je naglasiti da značajno više žena nego muškaraca smatra da su ženski interesi zanemareni.

Oko 28% muškaraca smatra da su te potrebe dovoljno zbrinute, dok značajno manje žena dijeli takvo mišljenje (23%).

Da o interesima i potrebama žena politička elita nedovoljno vodi računa češće su skloni da misle stanovnici Podgorice, zatim osobe višeg i visokog obrazovanja, niske patrijarhalnosti i visoke demokratičnosti. Osobe koje smatraju da ženski interesi i potrebe nijesu zanemarene češće nalazimo među visoko patrijarhalnim, nisko obrazovanim građanima, i onima koji žive na sjeveru.

S druge strane, da o interesima i potrebama muškaraca politička elita u Crnoj Gori brine u dovoljnoj mjeri, smatra čak 60% građana. Ipak, blizu petine stanovništva ne slaže se sa tim stavom, dok 22% ne zna ili ne želi da odgovori na ovo pitanje.

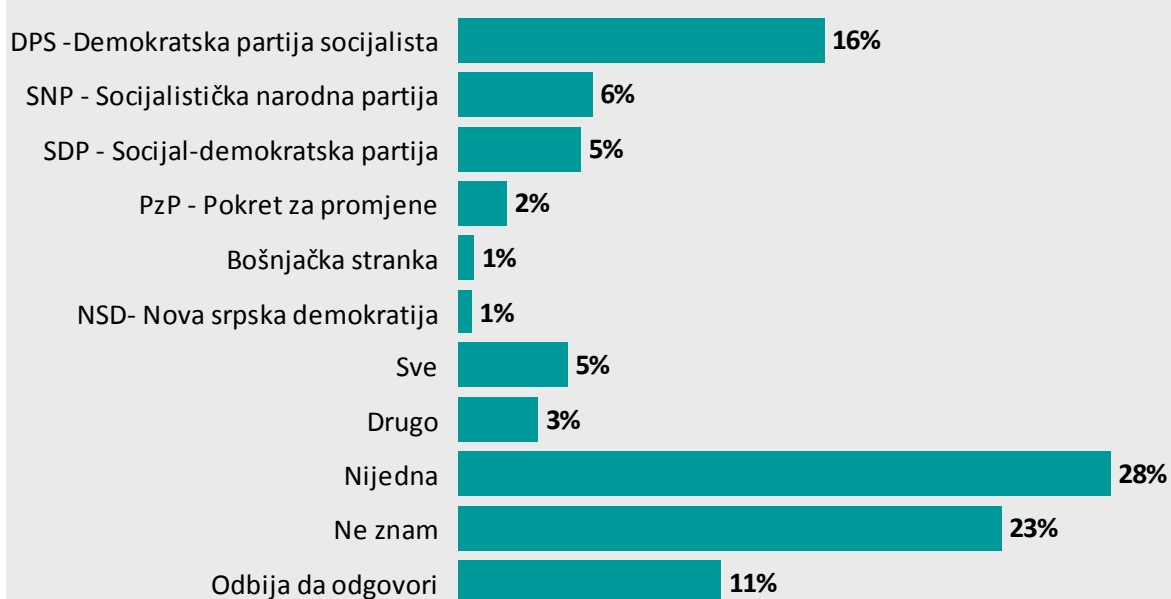
Grafikon 9.3.: Da li se u političkom životu Crne Gore dovoljno brine o...

Gotovo 30% stanovništva Crne Gore smatra da se nijedna politička partija ne brine adekvatno o potrebama žena u Crnoj Gori, a još 23% nije u stanju da imenuje partiju koja najviše brine. Djeluje da je struktura odgovora na ovo pitanje prije odraz partijskih preferencija, a ne razmatranja partijskih aktivnosti usmjerenih na potrebe žena, pa tako najčešće nailazimo na odgovor da Demokratska partija socijalista (16%), Socijalistička narodna partija (6%) i Socijal – demokratska partija (5%) uvažavaju i na adekvatan način reaguju na potrebe i interese žena u Crnoj Gori.

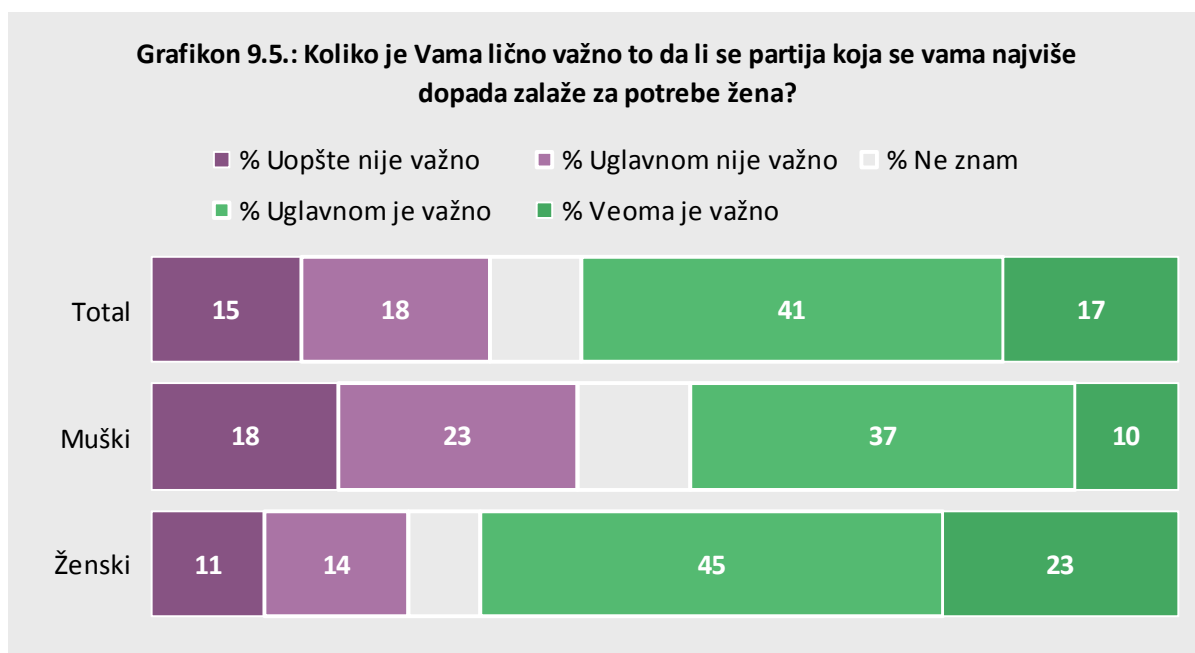
Visoko obrazovani građani, zatim oni koji žive u gradskim naseljima, iz Podgorice, odnosno centralnog regiona, te građani koji su skloni da vjeruju da da je idealni pol osobe koja se bavi politikom u Crnoj Gori ženski, kao i da je broj žena u skupštini premali češće će reći da u Crnoj Gori nema partije koja pokazuje odgovarajuću brigu za ženska pitanja.

Grafikon 9.4.: Koja politička partija, po Vašem mišljenju, najviše brine o potrebama žena u Crnoj Gori?

Većini građana (58%) je, barem deklarativno, važno da se partija koju podržavaju zalaže za prava žena, dok je trećini to nevažno.

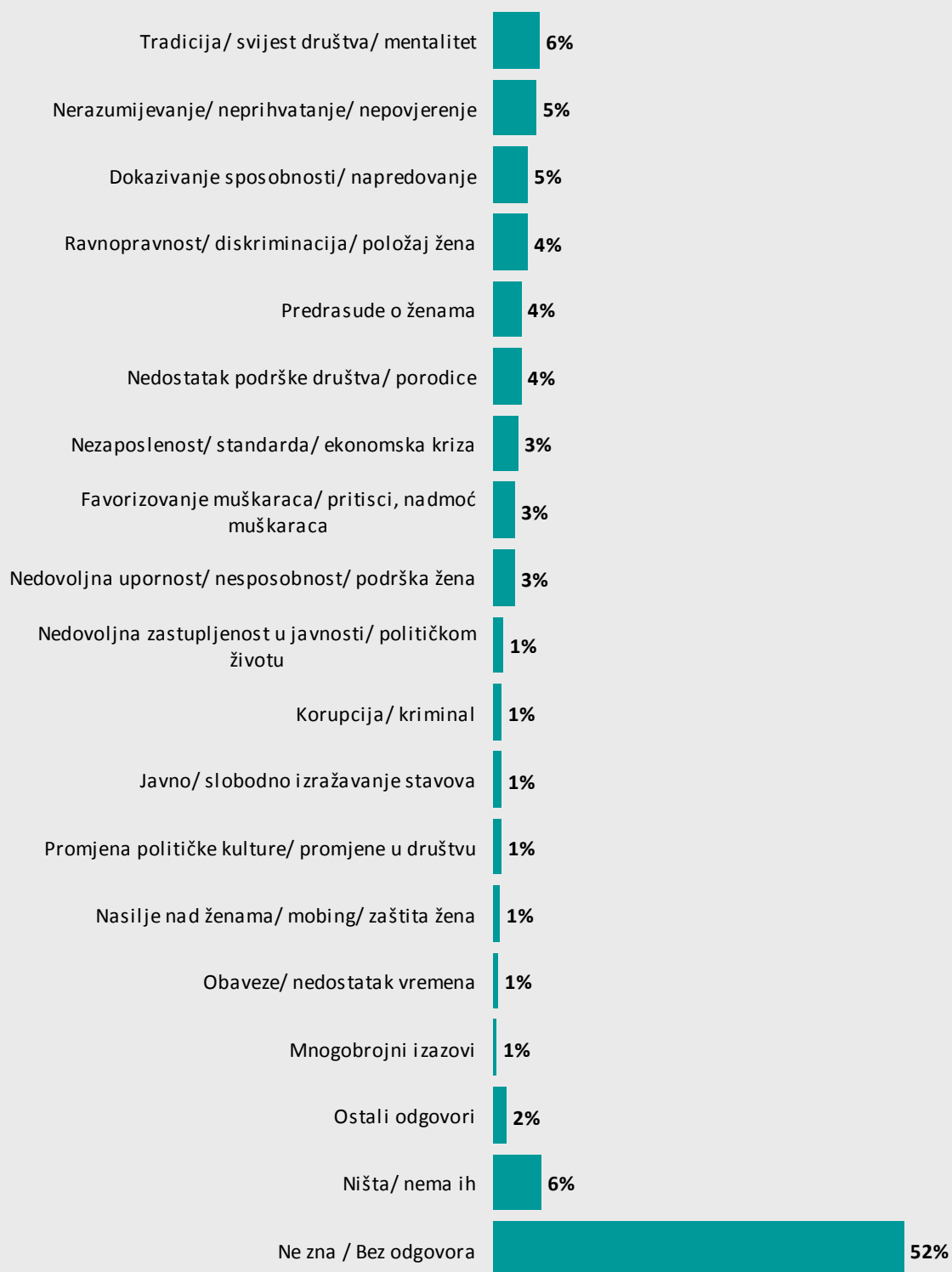
Ipak, građani i građanke se značajno razlikuju po ovom pitanju – važnost zalaganja za prava žena ističe 68% građanki, dok tu važnost naglašava svega 47% građana.

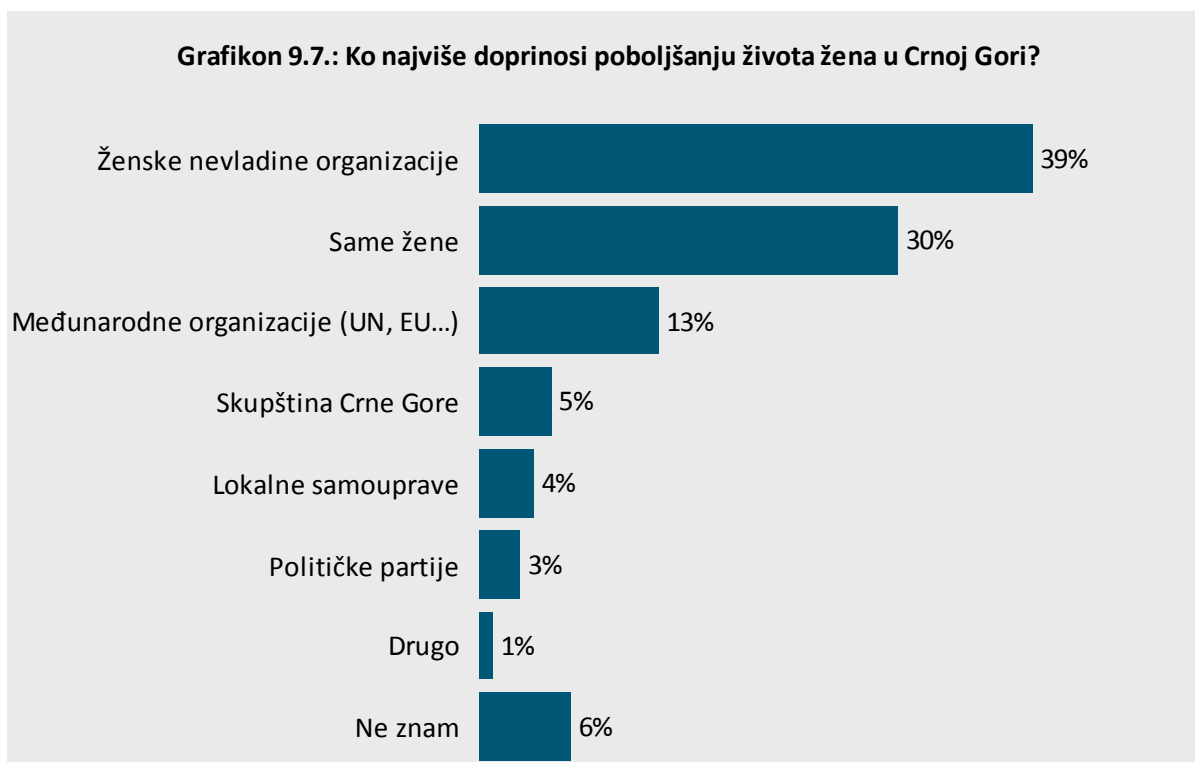
Glavni izazovi sa kojim se suočavaju žene političarke kada se zalažu za poboljšanje života u Crnoj Gori su uglavnom nepoznati njenim stanovnicima. Oko 6% građana navodi da izazova nema, a ostali izdvajaju pitanja tradicije, mentaliteta (6%), neprihvatanja (5%), dokazivanja sposobnosti (5%), ravnopravnosti (4%), predrasuda o ženama (4%), nedostatka podrške (4%), nezaposlenosti (3%), favorizovanja muškaraca (3%), nedovoljne upornosti žena (3%), itd. Iz ovog podatka se može vidjeti da građani nemaju jasnu predstavu o problemima i izazovima sa kojima se žene koje zakorače u svijet politike u Crnoj Gori suočavaju, odnosno da nisu dovoljno osjetljivi da uoče realne prepreke koje postoje pred ženama koje žele da se bave politikom. Da žene u Crnoj Gori ni na koji način nisu sputavane u svojoj želji da utiču na politička zbivanja češće tvrde stanovnici sjevera, zatim oni koji vjeruju da žene lošije obavljaju posao poslanice u Skupštini.

Građani koji uočavaju i izdvajaju izazove koji stoje pred političarkama su češće stanovnici centralnog i primorskog regiona, visoke ili umjerene demokratičnosti, niske autoritarnosti i patrijarhalnosti, oni koji su generalno otvoreniji za prihvatanje žena u politici, koji provode izvjesno vrijeme u obavljanju kućnih poslova i koji smatraju da politika dosta utiče na njihov svakodnevni život.

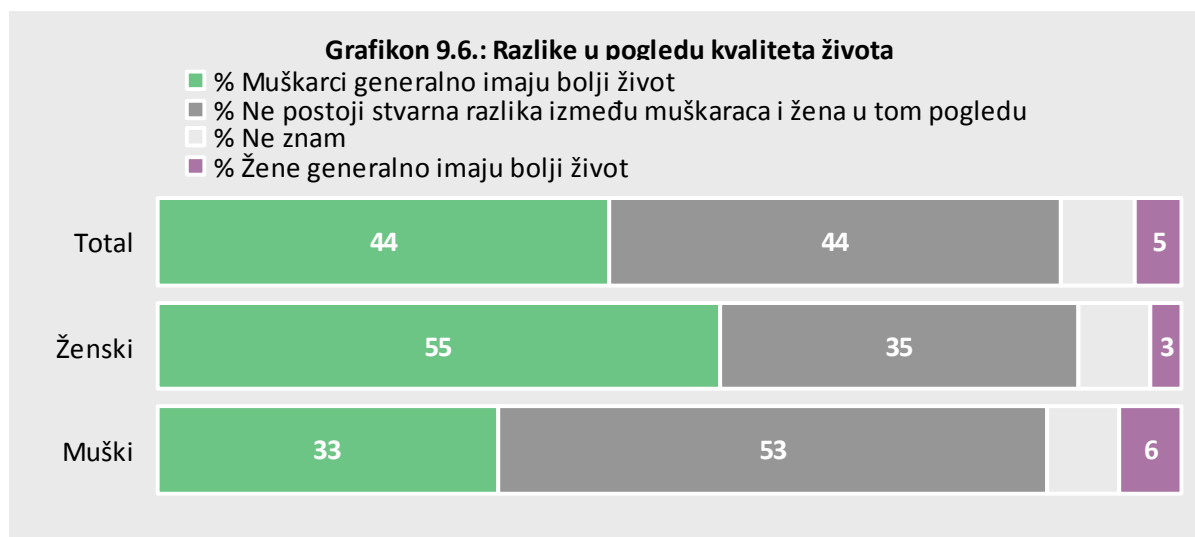
Grafikon 9.6.: Šta mislite da su glavni izazovi, ako ih ima, sa kojim se suočavaju žene političarke kada se zalažu za poboljšanje života žena u Crnoj Gori?

Poboljšanju života žena u Crnoj Gori, prema mišljenju građana, najviše doprinose ženske nevladine organizacije (39%), same žene (30%) i međunarodne organizacije (13%). Takođe, od pomoći su i Skupština Crne Gore (5%), organi lokalne samouprave (4%), kao i političke partije (3%).

Kada govorimo o kvalitetu života muškaraca i žena u Crnoj Gori, 44% građana misli da muškarci imaju bolji život, isti procenat smatra da nema razlike između muškaraca i žena ali svega 5% kaže da žene imaju bolji život.

10. Ženski i muški princip u politici, mit ili stvarnost

Odjeljak o muškom i ženskom principu u politici predstavlja pokušaj da se u okvirima ovog istraživanja nađe potvrda da je moguće identifikovati polazište za strateško promišljanje komunikacionog modela, koji bi za cilj imao da promoviše značaj i dobiti većeg angažovanja žena u politici.

Jasno je – u najkompetitivnoj od društvenih djelatnosti – politici, žene u Crnoj Gori su tek na početku procesa koji bi doveo do njihove ravnopravnosti. Jasno je da razlozi za ovo leže u fazi razvoja crnogorskog društva, još uvijek opterećenog rodnim predrasudama, u društvu sa izrađenim tradicionalizmom i patrijarhtom, koje se sigurno i neumitno mijenja.

U okviru mnogih mogućih puteva da se ovo stanje promijeni i poboljša – od razvojnih i dugotrajnih politika do izmjena u zakonskoj regulativi – pokušali smo da se usmjerimo na najdjelotvornije: koje su to oblasti, po stavovima ili predrasudama crnogorskog društva, koje su prevashodno ženske? Gdje to građani Crne Gore vide političarke u Crnoj Gori? Gdje su žene u politici bolje od muškaraca?

Na osnovu izvršene analize, zavisno od preferencija opšte populacije, testirane oblasti se mogu podijeliti u 4 grupe:

1. Bezbjednost i odbrana, borba protiv kriminala, suzbijanje trgovine narkoticima, borba protiv korupcije, reforme političkog sistema i donekle poljoprivreda, predstavljaju **oblasti koje su po mišljenju građana/ki Crne Gore predodređene za muškarce**. Osim poljoprivrede, u svim ovim oblastima procenat građana koji smatraju da bi muškarci bili uspješniji je veći od zbira onih koji smatraju da bi oba pola bila jednako uspješna i onih koji smatraju da bi u tim oblastima žene bile uspješnije od muškaraca.
2. Drugu skupinu oblasti čine rješavanje crkvenih pitanja, privatizacija, oporavak privrede i otvaranja novih radnih mjesta, održavanje međunarodnih odnosa, međuetnički odnosi, pravosuđe, povećanja životnog standarda i turizam. Za ovu grupu je karakteristično to što se za ove oblasti najčešće ne pravi razlika po polu, već građani/ke Crne Gore smatraju da bi **u ovim oblastima jednako bili uspješni i žene i muškarci ali je pri tom procenat onih koji smatraju da bi muškarci bili uspješniji veći** od procenta građana/ki koji smatraju da bi u žene imale više uspjeha u tim oblastima.
3. Treću grupu čine oblasti u kojima je najčešći odgovor da bi i **žene i muškarci bili jednako uspješni u njima, ali je procenat onih koji smatraju da bi žene imale više uspjeha veći** od onih koji misle suprotno – da bi muškarci bili uspješniji. U te oblasti spadaju suzbijanje nasilja u školama, siromaštvo, briga o penzionerima, obrazovanje, životna sredina i zdravlje.
4. Na kraju, četvrtu grupu čine oblasti u kojima je najveći procenat građana/ki odgovorio da bi **žene imale više uspjeha** a to su socijalna briga o ugroženim grupama, suzbijanje nasilja u porodici i briga o mladima.

Podjela oblasti po grupama je prikazana u tabeli 10.1. Građani/ke Crne Gore za više oblasti smatraju da bi uspješniji bili muškarci nego što je slučaj sa ženama.

Tabela 10.1.

Muške oblasti	Više muške nego ženske	Više ženske nego muške	Ženske oblasti
<ul style="list-style-type: none"> • Bezbjednost i odbrana • Borba protiv kriminala • Suzbijanje trgovine narkoticima • Borba protiv korupcije • Reforme političkog sistema • Poljoprivreda 	<ul style="list-style-type: none"> • Rješavanje crkvenih pitanja • Privatizacija • Oporavak privrede i otvaranja novih radnih mjesta • Održavanja međunarodnih odnosa • Međuetnički odnosi • Pravosuđe • Povećanje životnog standard • Turizam 	<ul style="list-style-type: none"> • Briga o penzionerima • Obrazovanje • Životna sredina • Zdravstvo • Suzbijanje nasilja u školama • Siromaštvo 	<ul style="list-style-type: none"> • Suzbijanje nasilja u porodici • Socijalna briga o ugroženim grupama • Briga o mladima

Dobili smo prilično jasne i nedvosmislene odgovore – da, postoje „ženske“ oblasti u političkom polju Crne Gore i one su prilično jasno definisane. Ova podjela je nastala kao posledica tradicionalnih rodni uloga i stereotipa ali se ovi stereotipi i predrasude mogu „okrenuti“ i koristiti tako da daju u kraćem roku pozitivan efekat na veću zastupljenost žena u politici, tako što će se omogućiti veća prisutnost žena na ključnim i najodgovornijim mjestima upravo u ovim oblastima. Ukoliko donosioci odluka u političkim strankama žele da se ponašaju u skladu sa očekivanjima svog biračkog tijela, trebalo bi da žene budu te koje će zastupati partijske politike u sljedećim oblastima: suzbijanje nasilja u porodici, socijalna briga i staranje o siromašnima, briga o mladima, penzionerima, obrazovanje, briga o životnoj sredini, zdravstvo i nasilje u školama i siromaštvo. Sve ove oblasti političkog djelovanja i baš ovim redom, ocjenjenje su kao oblasti u kojima bi žene imale više uspjeha među ispitanicima i to u statistički značajnim relacijama.

Ovaj podatak dobija još više na značaju kada praktično iste rezultate posmatramo na subpopulacijama muškaraca i žena u Crnoj Gori. Interesantno je da obje subpopulacije u svim ponuđenim oblastima vide svoj pol kao bolji, ali se kod žena izdvajaju istih devet oblasti (vidjeti tabelu 10.1.) i po gotovo istom redosljedu, koje smo detektovali na ukupnoj populaciji, kao one oblasti u kojima bi žene bile najbolje, dok muškarci smatraju baš te oblasti, u nešto izmjenjenom redosljedu kao one u kojima bi premoć političara nad političarkama bila najmanja.

Sa druge strane, ne smije se umanjiti značaj percepcije žena kao potencijalno uspješnijih u ovim oblastima, jer četiri od devet oblasti u kojima se očekuje veći uspjeh žena spadaju u prvih devet oblasti koje su najvažnije opštoj populaciji, a to su borba protiv siromaštva, zdravstvo, obrazovanje i briga o socijalno ugroženim grupama. Ove oblasti nisu vruće političke teme ali su svakako preokupacije velike većine građana koja je umorna od velikih tema i koja pokušava da nađe rješenje za svoje svakodnevne probleme.

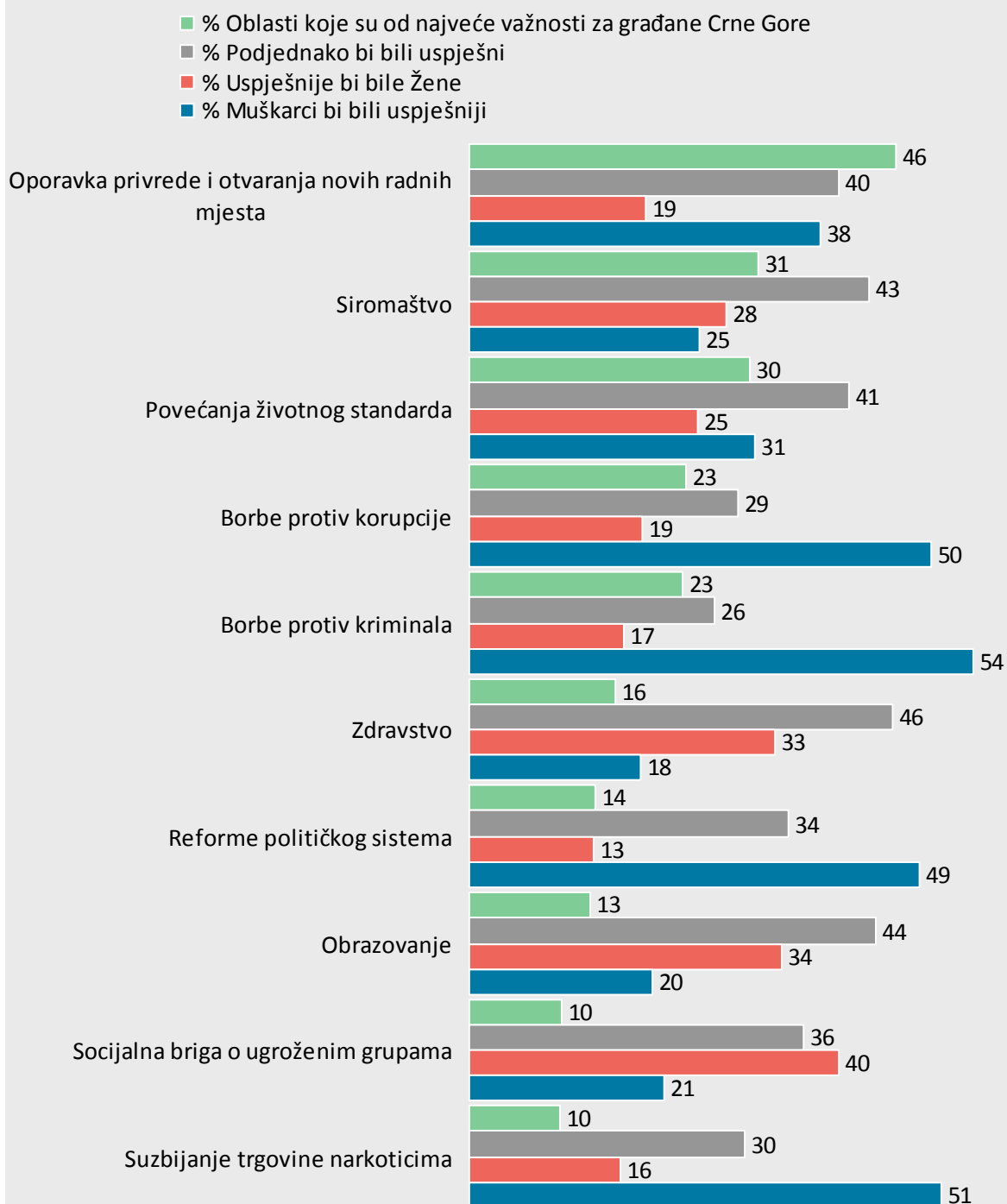
Osim toga, kad je riječ o povećanju životnog standarda kao o jednoj od najvažnijih tema za građane/ke Crne Gore, za koju građani najčešće kažu da bi podjednako bili uspješni i žene i muškarci (ali nešto veći procenat smatra da bi muškarci imali više uspjeha od žena), aktuelne političarke se percipiraju kao

značajno aktivnije na ovom polju od aktuelnih političara. Slično je i sa najvažnijom temom za građane/ke Crne Gore a to je oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta.

Ukrstimo li to sa stavovima koji govore o tome da su žene političarke jednako stručne a često i stručnije od muških kolega, da ćešće usklađuju struku sa političkim ambicijama, da su realnije u procjeni sopstvenih sposobnosti i ambicija – eto cijelog polja argumentacije kojim bi se mogla podržati ideja kandidature žena na najbitnije funkcije u strukturi vlasti.

Grafikon 10.2.: Da li bi, po Vašem mišljenju, u sljedećim oblastima više uspjeha imale žene ili muškarci?

Grafikon 10.3: Važnost tema i očekivana uspješnost političara/ki

Drugi nalaz koji proističe iz ovih rezultata je da kada analiziramo oblasti za koje građani smatraju da bi prevashodno žene imale više uspjeha od muškaraca ispred većine njih, ako ne i svake, stoji ili može stajati riječ BRIGA. Briga o siromašnima, penzionerima, životnoj sredini, mladima. Iako BRIGA o drugima predstavlja jednu od prvih tradicionalnih rodnih uloga kojima su žene izložene još u najranijem djetinjstvu a koje imaju ozbiljne posljedice na rodnu segregaciju zanimanja, ali i na vertikalnu i horizontalnu segregaciju na tržištu rada, ovaj dio dubokog uvjerenja opšte populacije i ugrađenog rodnog identiteta žena se može iskoristiti u političkom marketingu kao važno sredstvo za povećanje učešća žena na najodgovornijim funkcijama u zemlji. Ne treba zaboraviti da su upravo briga o drugima, razumijevanje potreba i problema običnih ljudi, ali i iskrenost i pravičnost atributi na kojima su značajno bolje ocjenjene tipične političarke od svojih kolega muškaraca. Otuđenost političkih elita i nerazumijevanje problema običnih ljudi je nešto što se danas najčešće zamjera političarima.

Tradicionalni politički sistemi ustrojeni su vertikalno, po principu uske piramide na čijem je čelu lider i najuže rukovodstvo, koje nije u direktnoj komunikaciji sa stanovništvom ali je u moći da povede zemlju u određenom smjeru i da se održava na vlasti sve dok ga neka druga grupacija, ideja, projekt odatle ne potisnu.

Moderna demokratska društva su ustrojena na potpuno drugačiji način – ona teže da političku piramidu vlasti prošire do horizontale ne bi li time uspjeli da pokriju što više pojedinačnih interesa i da uključe što veći broj građana u procese odlučivanja i rješavanja problema. BRIGA o pojedinačnim interesima, običnim ljudima ili grupama na taj način postaje bitnu odrednicu modernih demokratskih društava.

U tom smislu u procesu modernizacije crnogorskog društva, a sve u okviru procesa evroatlantskih integracija, neophodno je sve veće „obaranje“ političke vertikale u političku horizontalu i obuhvatanje interesa sve većeg broja raznorodnih interesa. Među njima su i interesi ženske populacije, od kojih je jedan i veće učešće žena u ravnopravnoj i fer podjeli političkog uticaja i diobi polja političke moći.

Ova dva načina vladavine nazvali smo muškim i ženskim principom u politici, izjednačavajući jedan sa tradicionalnim društvima, a drugi sa modernim demokratijama.

Pokušali smo da proverimo koliko su građani Crne Gore u stanju da prepoznaju manje-više suptilne razlike u vrijednosnim sistemima koje smatramo tradicionalnim, odnosno demokratskim i da li će ih povezati sa muškom-ženskim razlikama. U tu svrhu smo koristili dva modula unutar upitnika. U prvom smo ispitanicima predočili izvode iz jedne zamišljene debate sa imaginarnim političarem i političarkom.

Građane smo pitali da prepoznaju ko je izgovorio djelove debate. U drugom smo tražili od građana da zamisle da se suočavaju sa određenim problemima i da zamisle da imaju priliku da se obrate jednom poslaniku ili jednoj poslanici. Da bismo izbjegli uticaj preferencija prema postojećim strankama imena poslanika i poslanice su izmišljena, a od građana/ki smo tražili da nam kažu kome bi se prije obratili ako bi htjeli da riješe neki od testiranih problema.

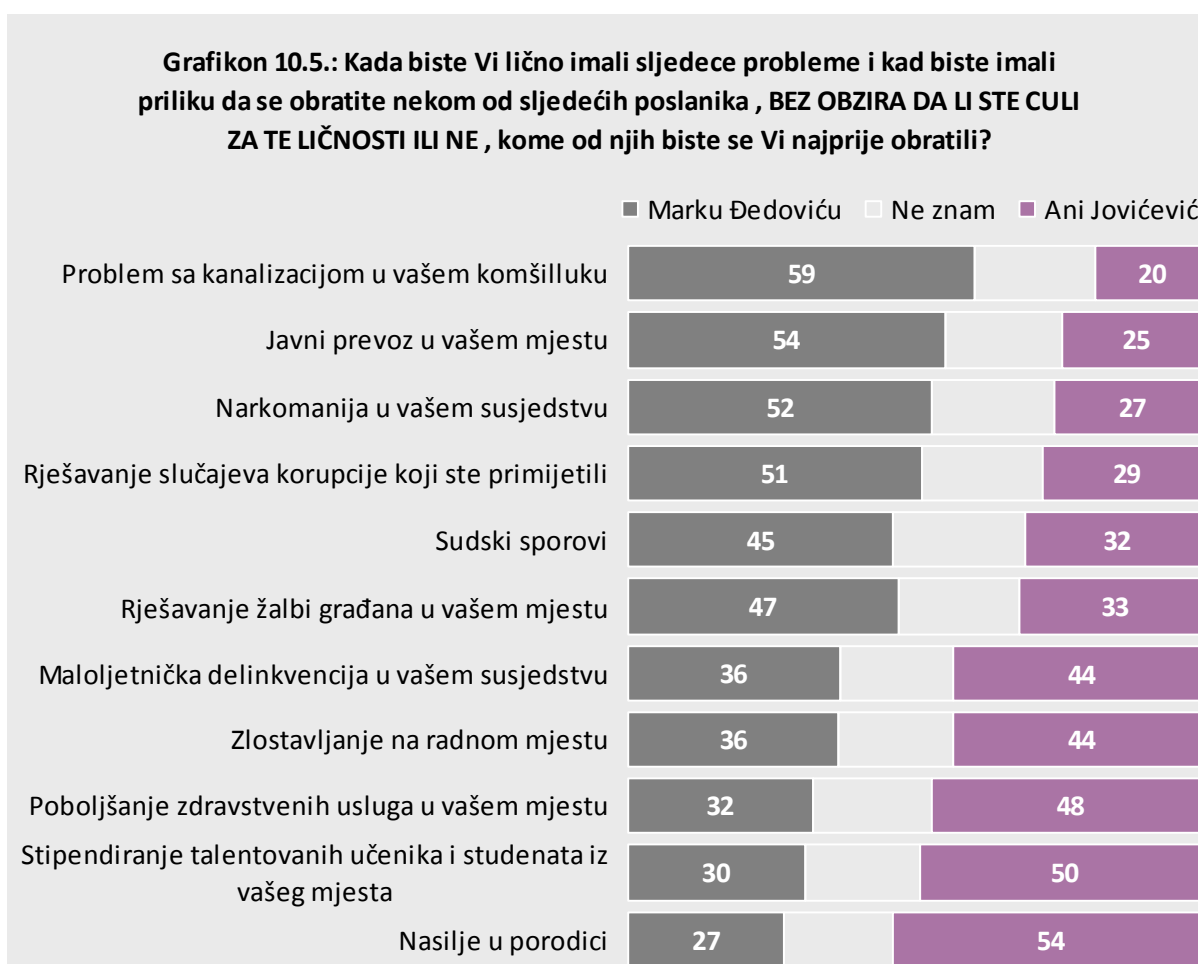
Uz ogradu da se radi ograničenim dometima ovog istraživanja, smatramo da smo uspjeli da pokažemo kako spontano ispitanici detektuju razlike između stavova koji pripadaju tradicionalnim, odnosno modernim vrijednosnim sistemima i kako ih u većini slučajeva spontano razlikuju kao muške ili ženske.

Grafikon 10.4: ... Iako, vjerovatno, do sada nijeste imali prilike da ovo pročitate, molim Vas da mi kažete ko je, po Vašem mišljenju, izgovorio svaku od sljedećih rečenica?

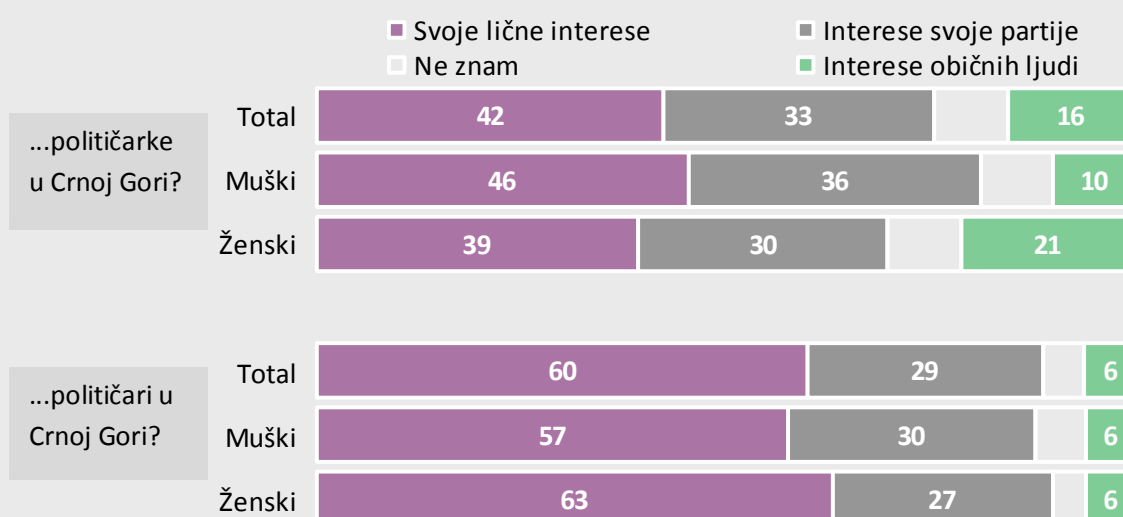
Svi djelovi debate koji se mogu podvesti pod tradicionalistički i konzervativni sistem vrijednosti su pripisani muškarcu a od devet isječaka iz debate koji se mogu pripisati modernim demokratskim vrijednostima šest je u većoj mjeri vezano za ženu, za jedan isječak se jednak procenat opredjelio i za ženu i za muškarca a samo dva su više vezana za muškarca nego za ženu.

U drugom modulu građani bi se muškarcu prije obratili za rješavanje žalbi građana u njihovom mjestu, sudske sporove, rješavanje slučajeva korupcije koji su primijetili, narkomanija u susjedstvu, problem sa javnim prevozom, problem sa kanalizacijom u komšiluku. Poslasticama bi se prije obratili ako bi imali probleme sa nasiljem u porodici, stipendiranjem talentovanih učenika i studenata iz njihovog mjesta, poboljšanjem zdravstvenih usluga u njihovom mjestu, zlostavljanjem na radnom mjestu i maloljetničkom delikvencijom u susjedstvu.

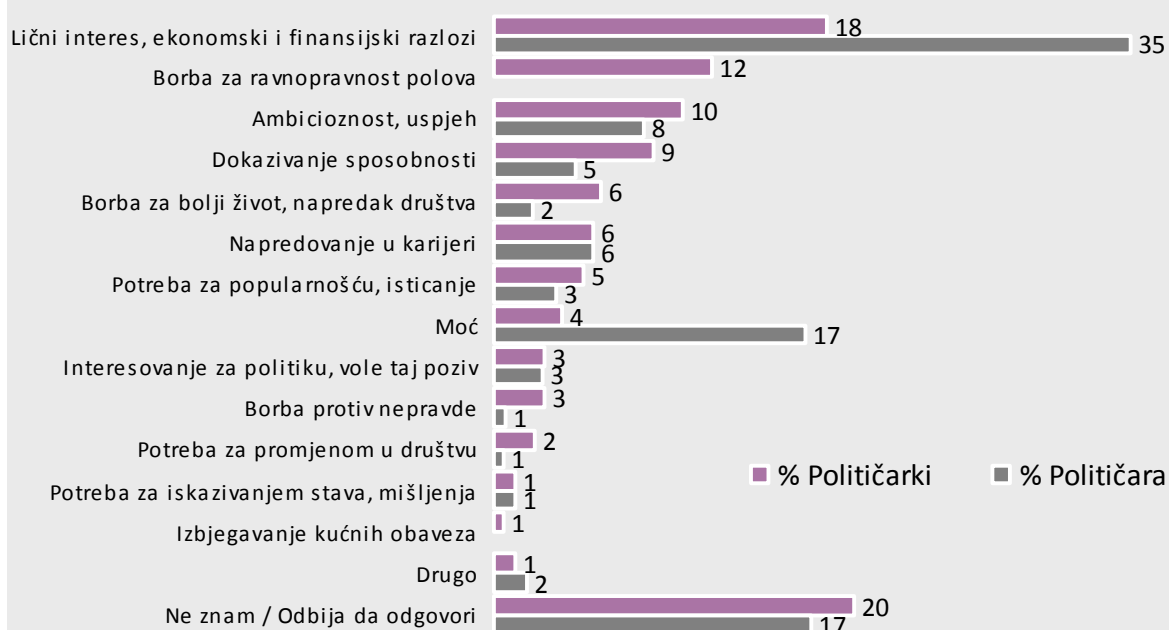
Osim toga, građani i građanke u Crnoj Gori su uvjereni da se političarke češće od političara zalažu za interese običnih ljudi, ali ipak smatraju da se one, kao i njihove muške kolege, zalažu prije svega za ostvarenje ličnih interesa a zatim interesa svoje partije.

Grafikon 10.6.: Za čije se interese zalažu...

Prema mišljenju opšte populacije motivi žena i muškaraca za bavljenjem politikom se razlikuju. Iako je lični interes percipiran kao najvažniji motiv i za jedne i za druge, on je značajno više izražen kod muškaraca nego kod žena, smatraju građani. Kod muškaraca je moć na drugom mjestu, zatim slijede ambicioznost i želja za uspjehom, napredovanje u karijeri i dokazivanje sposobnosti. Kod žena je na drugom mjestu borba za ravnopravnost polova, a zatim slijede ambicioznost, dokazivanje da su sposobne, borba za bolji život i napredak društva i napredovanje u karijeri.

Grafikon 10.7.: Najvažniji motivi za bevljenje politikom?

Sagovornici u dubinskim intervjuima saglasni su da žene u politiku unose kvalitete koje muškarci ne posjeduju ili bar ne u istoj mjeri. I predstavnici stranaka i predstavnici medija slažu se da su u pitanju prvenstveno posvećenost, temeljitost, stručnost, odmjerenost, briga o potrebama običnog čovjeka i stavljanje interesa društva ispred ličnih interesa, kao i drugačiji način komuniciranja sa političkim neistomišljenicima.

Ženski princip bavljenja politikom podrazumeva:

- Temeljan, konkretan i racionalan pristup problemu
- Stručnost
- Usklađenost nivoa sposobnosti i nivoa ambicije
- Osjetljivost za potrebe običnog čovjeka i vođenje računa o njegovim potrebama
- Fleksibilnost i spremnost na kompromis
- Detaljna analiza prije iznošenja zaključka: bez ishitrenih izjava i odluka
- Politička rasprava na nivou ideja, bez uvreda i spuštanja na lični nivo

Pomenuti kvaliteti su ipak više očekivanja od budućih političarki, s obzirom da se trenutno mali procenat žena u parlamentu zaista aktivno angažuje u politici.

Lider/ka NVO: „Najveći broj žena u Skupštini ćuti. Većina njih se ponaša kao vojnik partije. I ako moja partija greši ja ću to da oćutim.“

I kada se bave politikom žene teže da ostanu u oblasti svoje primarne struke što daje profesionalni kvalitet njihovom bavljenju određenom temom ili problemom. Ovakav pristup sagovornici dovode u vezu sa praksom da se u Crnoj Gori u politiku uključuju žene koje su profesionalno ostvarene i što je najvažnije afirmisane i cijenjene u svojoj struci. To je upravo jedan od ključnih kriterijuma za regrutovanje žene u stranku: uključiti profesionalno ostvarenu ženu koju ljudi cijene i koja će stoga donijeti glasove stranci. Za razliku od njih muškarci često upravo u politici grade karijeru i bez prethodnog profesionalnog iskustva, a osim toga problemima ne prilaze tako stručno i temeljno kao žene.

Predstavnik/ca medija: „U crnogorskoj politici imate puno ljudi koji nemaju primarnu profesiju nego preko politike stižu do nekih visokih pozicija za koje nemaju pokriće. Možda su to žene prepoznale pa žele prvo da se ostvare na profesionalnom nivou pa tek onda da uđu u politiku“

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Više pričamo ono što dobro poznajemo, ne želimo da improvizujemo. Kaže meni moj kolega: „Ja slušam tvoje izlaganje u Parlamentu, zapamtim par rečenica. Posle se javim za riječ i vrtim tih par rečenica u krug i neku opštu, standardnu priču“.

S druge strane, oni se lako prebacuju iz oblasti u oblast, dok su žene svjesne svojih znanja ali i oblasti koje ne poznaju i u njih se rijetko uključuju. Upravo **stručnost omogućava ženama da se problemima bave na konkretan i praktičan način** i izbjegavaju opšte teme i mjesta kojima su muškarci skloni.

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Za žene je karakteristično bavljenje konkretnim temama građana, bez Marsa, aviona, satelita kojima se bave muškarci. Češće žene kroz konkretne situacije govore o zakonu, djeluju ubjedljivije.“

Razlika između političara i političarki primjetna u odabiru tema i oblasti kojima će se baviti prisutna je i prilikom prihvatanja određene pozicije kao i ambiciji generalno. Naime, više sagovornika je ponovilo da su **žene mnogo realnije u sagledavanju svojih sposobnosti, te da svoje političke ambicije usklađuju sa svojim mogućnostima. Za razliku od njih, ambicije političara uglavnom u mnogome prevazilaze njihove sposobnosti**, te su oni mnogo spremniji da se bore i prihvate visokih funkcija. Za razliku od njih, vjeruje se da bi vrlo mali broj žena prihvatio da obavlja funkciju za koju smatra da nije dovoljno stručna i iskusna. Dok je sa jedne strane ovaj ženski princip odgovoran prema građanima i biračima, sa druge strane predstavlja i prepreku i jedan od razloga zašto žene na političkoj sceni ne zauzimaju visoke funkcije.

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Mislim da žena ne bi ni uzela neku poziciju ako se ona ne osjeća sigurno da bi mogla da je obavlja. Dok muškarci se prihvataju svega.“

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Ženama je ambicija u većini slučajeva uravnotežena sa mogućnostima, kod muškaraca može biti i drastično velika razlika između ta dva.“

Objektivnost i vođenje principom realnosti je za žene karakteristično i kada procjenjuju opštu situaciju, svoju okolinu i teme kojima se bave. Većina sagovornika vjeruje da su žene realnije od muškaraca i da na taj način i prilaze problemu.

Predstavnik/ca medija: „Žene mnogo realnije posmatraju stvarnost nego muškarci. Žene su te koje su spremne da mnogo realnije i sa mnogo više odgovornosti posmatraju i političku i društvenu zbilju od muškaraca i pritom da bolje vagaju riječi i da budu mnogo opreznije.“

Kada prilaze nekoj temi, problemu, žene ne samo da to čine temeljnije već imaju i određenu širinu. Ona **uglavnom problem sagledava iz više uglova i pri tome vodi računa o običnom čovjeku i implikacijama na njegov život**, dok se muškarac vodi ličnim interesima i zacrtanim ciljevima. Ovakav pristup se uglavnom povezuje sa majčinstvom kao rodnom ulogom žene čiji je važan dio briga za druge i rješavanje svakodnevnih životnih problema.

Predsjednik stranke: „Nije karijera primarni motiv, već je motiv kao kada stvaraju porodicu, a to je da svojoj porodici i drugima učini bolji život. Velika je razlika. Primarniji su im opšti interesi od ličnih interesa i nisam upoznao ni jednu ženu u svojoj stranci koja je taj lični interes nije podredila opštem, a upoznao sam mnogo muškaraca.“

Političarka: „One su sklone kompromisu i ta pitanja gledaju sa više emocija. Za opšte dobro žena ima više senzibiliteta nego li muškarac za običnog čovjeka. Manje ima interesa i kod nje ima veće odgovornosti ali i strah da se upusti u neke stvari koje su možda neregularne nego što to rade muškarci. One su marljivije i odgovornije i tu mislim da bi bile bolje.“

Ipak, i pored toga što su im bliski problemi običnih ljudi, stiče se utisak **da političarke rijetko posebnu pažnju posvećuju specifičnim potrebama žena** i da je gender analiza za njih još uvek nepoznanica. Štaviše, značajan broj žena se u politici ponašaju kao „žene muškarci“ i čak insistiraju na tome da pol ne predstavlja nikakav važan faktor, te da se one ponašaju isto kao i njihove kolege.

Takođe se smatra da je ženama svojstvena **fleksibilnost i izvjesna sklonost ka kompromisu** i spremnost da se sasluša druga strana. Iz tog razloga vjeruje se da bi više žena u politici rezultiralo drugačijem pristupu rješavanja sukoba prilikom kojih bi se lakše pronalazilo zajedničko rješenje suprotstavljenih strana.

Političarka: „Mislim da su žene fleksibilnije i da imaju više sluha i da bi se sa njima mnogo bolje i više moglo dogovoriti i da su hrabrije od muškaraca.“

Predsjednik stranke: „Ženski princip je mnogo skloniji dijalogu, koji je pragmatičniji i za razliku od muškog češće ima viziju nekog dugoročnog aspekta, koji često muški princip isključuje i koji je inače sklon netolerantnim modelima.“

Ženski princip u politici ogleda se i u načinu komunikacije i obraćanju kolegama iz drugih stranaka. Vjeruje se da **žene duže i detaljnije promišljaju prije nego iznesu argumente i zaključke, a posebno prije nego li iznesu kritike i zamjerke na tuđi rad**. Čak i kada kritikuju, političarke to ne čine kao napad na drugu stranu i za razliku od muškaraca uglavnom ne prelaze granicu dobrog ukusa i ne zalaze u ličnu sferu i vrijeđanje oponenta. Pored uvjerenja da je ovakav vid komunikacije ženama generalno svojstven i da one prosto znaju „u pravom trenutku obratiti se na najprikladniji način“, ova karakteristika se djelimično smatra i posledicom težeg puta koji su žene prešle. Političarke između ostalog sebi ne dozvoljavaju ishitrene i nepromišljene poteze kako ne bi izgubile poziciju koju su dugo gradile.

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Žena će zbog tereta što je malo teže došla do te pozicije, po navici po pet puta da se pobrine o onome što će da radi.“

Poslanica u Skupštini Crne Gore: „Muškarac više gleda svoje lično, svoju ambiciju a žene više vode računa o širem kontekstu. Žene imaju to nešto što muškarci nemaju. Osjećaj za druge, potreba da se sasluša i drugi, da se ne ide đonom, da se ne povređuje drugi, da se stavlja u položaj drugih. Prije nego što nekog optužim tri puta provjerim. Oni su lakše došli do pozicija pa ne razmišljaju o tome, a mi smo teže došle i razmišljamo da ne uništimo to što smo stvorile.“

Međusobna komunikacija osoba istog pola, posebno neformalna van redovnih aktivnosti i obaveza u Parlamentu, je različita kod muškaraca i žena i ta razlika iako naizgled nevažna utiče i na bavljenje politikom. Naime, ne samo da muškarci među sobom lakše uspostavljaju prijateljske odnose već često ta prijateljstva nastavljaju i u neformalnim aktivnostima poput zajedničkog bavljenja sportom, odlascima na ručak ili večeru. Za vrijeme takvih druženja veliki dio vremena se posvećuje politici i nerijetko se dešava da se tada stvore dogovori koji se kasnije formalizuju, a o kojima kolegice iz stranke ne budu informisane iz prostog razloga što nisu bile prisutne. Čak i kada ne uspiju da se dogovore, u pomenutim situacijama muškarci u relaksiranoj i opuštenoj atmosferi diskutuju o važnim temama i na taj način razmjene veliki broj informacija. Žene ,pak, ovakva druženja ne praktikuju, već naprotiv često ne uspostavljaju bliske i solidarne odnose čak ni i u stranci.

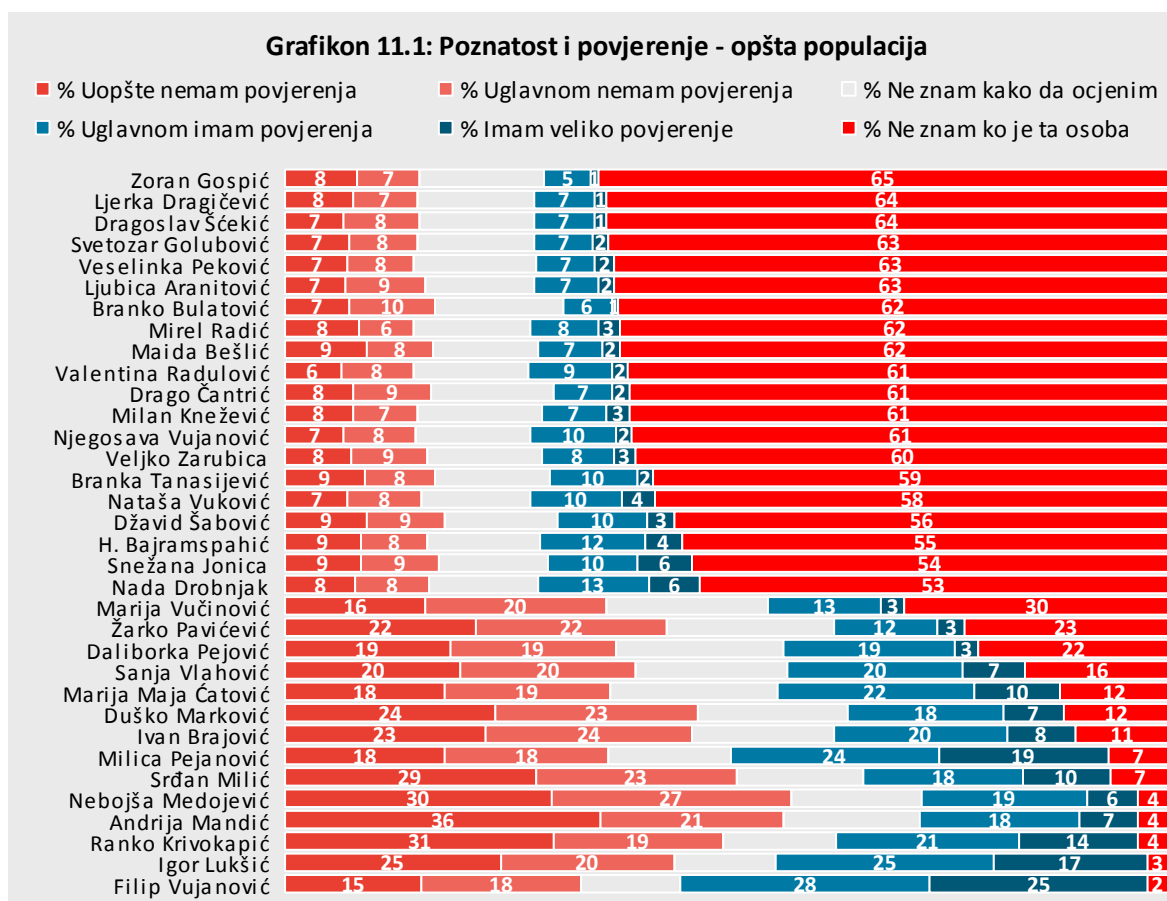
Kada su u pitanju oblasti u kojima je jedan pol bolji ili u kojima se prosto bolje snalazi većina sagovornika u dubinskim intervjuima je negirala postojanje ovakvih podjela. Ipak, stiče se utisak da iza ovog deklarativnog i socijalno poželjnog odgovora kod većine sagovornika ipak postoji **uvjerenje da su žene bolje u onim oblastima u kojima je najviše iskazana osjetljivost za potrebe običnih ljudi, posebno vulnerabilnih grupa kao što su socijalna zaštita, zdravstvo, obrazovanje**. S druge strane iako se navodi da bi i žena mogla da uspješno vodi svako ministarstvo pa i da bude premijerka ili predsjednica, većina predstavnika medija, čak i političarki ne vidi nijednu ženu u Crnoj Gori koja je spremna da preuzme takvu poziciju.

Sve ovo, ipak, ukazuje na činjenicu da bi se u daljem razvijanju teze o muškom i ženskom principu u politici i modernizaciji Crne Gore, mogle naći precizno definisane poruke koje bi omogućile brzu intervenciju koja bi na kratak rok dovela do značajnog povećanja prisustva žena, doduše u rodno stereotipnim oblastima. Međutim, za dalju demokratizaciju društva i političkog sistema neophodno je omogućiti i veću zastupljenost žena u tradicionalno muškim oblastima za koje je karakterističan visok nivo političkog uticaja i moći.

11. Poznatost i povjerenje

Građani/ke Crne Gore su uvjereni da crnogorska javnost više vjeruje političarima (58%) nego političarkama (10%). Tek svaki četvrti/a vjeruje da crnogorska javnost po pitanju povjerenja u političare ne pravi razliku na osnovu pola već da im vjeruje podjednako. Po pitanju stava o povjerenju javnosti nisu uočene razlike između muškaraca i žena. Kad je riječ o ličnom povjerenju, odnosi su bitno drugačiji, pa većina kaže da podjednako vjeruje političarima i političarkama (40%), 29% više vjeruje političarima (i to su značajno češće muškarci nego ženo) a 24% kaže da više vjeruje političarkama.

Međutim, kada se posmatraju konkretni političari i političarke u Crnoj Gori, dolazi se do zaključka da žene u politici imaju problem sa nedovoljno visokom poznatošću. One su prije svega prisutne u Skupštini Crne Gore i svega ih je nekoliko na izvršnim funkcijama koje omogućavaju čestu prisutnost u medijima, fokusiranost na određene oblasti i probleme crnogorskog društva. Upravo zbog toga, kada se uporede muškarci i žene na političkoj sceni generalno, jasno se vidi uticaj „staklenog plafona¹⁹“ kao oblika vertikalne segregacije koji onemogućava ženama prohodnost na najodgovornije **izvršne** funkcije u zemlji a samim tim veću poznatost kod građana i moć u političkom životu Crne Gore.

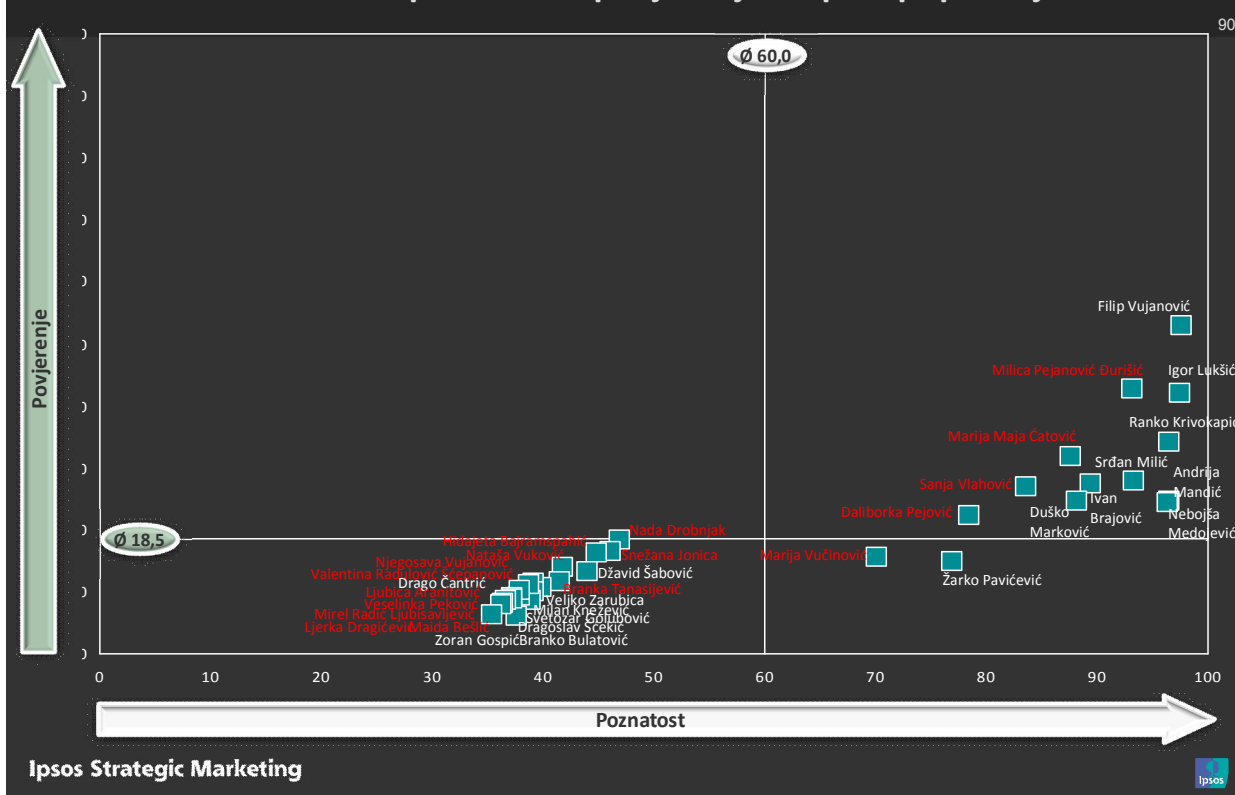
¹⁹ Nevidljive barijere koje sprečavaju žene da u političkoj i stranačkoj hijerarhiji napreduju do najviših rukovodećih položaja

Kada se posmatraju političari/ke koji su manje poznati/e opštoj populaciji (poznatost manja od 50% na nivou opšte populacije) dolazi se do zaključka da su to u ogromnoj većini poslanici/e u Skupštini Crne Gore a da su u grupi visoko poznatih prije svega nosioci izvršnih funkcija u vlasti i predsjednici političkih stranaka.

Ukoliko se detaljno posmatra odnos visoke poznatosti i visokog povjerenja (Grafikon 11.2.), zapazićemo da u tom kvadrantu (koji je definisan kao presjek iznad prosječne poznatosti i iznad prosječnog povjerenja) dominiraju nosioci izvršnih funkcija i predsjednici političkih stranaka. Takođe, uočićemo da je mali broj žena koje nose izvršne funkcije (a koje su bile obuhvaćene ovim istraživanjem) pozicioniran u tom 'najpovoljnijem' kvadrantu. To nam govori da žene, ukoliko dobiju priliku da obavljaju izvršnu funkciju, veoma brzo izbijaju 'u prvi plan' (odnosno u istu ravan sa muškarcima).

S druge strane, uočljivo je grupisanje poslanika i poslanica u kvadrantu niže poznatosti i manjeg povjerenja. Možemo zapaziti da čak ni višegodišnji staž u Parlamentu ne donosi visoku poznatost među građanima Crne Gore ali i to da nema suštinske razlike između žena i muškaraca koji obavljaju funkcije poslanika i poslanica u Skupštini Crne Gore.

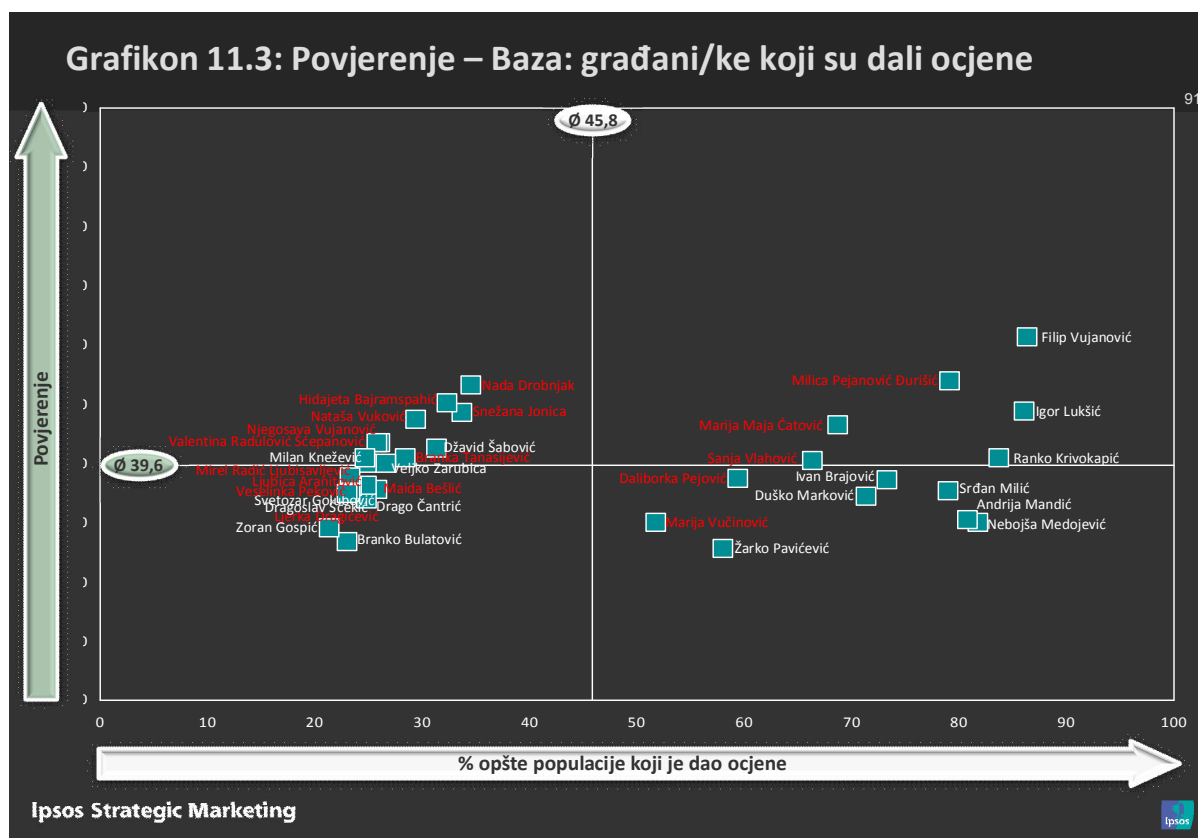
Grafikon 11.2: Odnos poznatost i povjerenje – opšta populacija

Interesantno je da žene imaju više povjerenja u političarke i političare u Crnoj Gori. Gledajući prosječne ocjene povjerenja na četvorostepenoj skali na kojoj 1 znači uopšte nemam povjerenja a 4 znači imam veliko povjerenje, prosječno povjerenje žena u političarke i političare (obuhvaćene ovim istraživanjem) iznosi 2,40 dok je prosječno povjerenje muškaraca 2,23. Ova razlika je statistički značajna.

Iako su građani/ke Crne Gore uvjereni da crnogorska javnost više vjeruje političarima (58%) nego što je to slučaj sa političarkama (10%), opšta populacija ipak ima više povjerenja u političarke nego u političare. Naime, ako se uzme prosječno povjerenje svih političarki obuhvaćenih ovi istraživanjem, ono iznosi 2.37²⁰ dok je prosječno povjerenje u političare 2.23. Kao u i u prethodnom slučaju ova razlika je statistički značajna. Takođe, neopredjeljeni birači (oni koji će glasati na sljedećim izborima za Skupštinu Crne Gore ali u ovom trenutku ne znaju za koga) imaju značajno više povjerenja u žene (2.41) na političkoj sceni nego u muškarce (2.30).

Ipak ove nalaze u vezi sa povjerenjem u političare i političarke treba posmatrati kroz prizmu ograničenih dometa ovog istraživanja. Naime, ukupno je testirano 34 žena i muškaraca koji su prisutni u političkom životu.

²⁰ Ocjena povjerenja na četvorostepenoj skali na kojoj 1 znači uopšte nemam povjerenja, a 4 znači imam veliko povjerenje.

11.1 Povjerenje u izbornu poruku

Pol nosioca političke poruke, izolovan od drugih potencijalnih determinanti, ni na koji način ne utiče na povjerenje birača. Ipak, pol postaje jako važan faktor povjerenja kada se uključe i drugi važni činioci, poput teme o kojoj govori i karakteristikama ciljne grupe. Postoje teme u koje građani imaju više povjerenja ukoliko ih čuju od žena, nego ukoliko su njihovi nosioci muškarci. U ovom istraživanju potvrđeno je da su to teme bezbjednosti i pravosuđa i socijalne zaštite, ali i teme poput unutrašnjih pitanja (korupcija, identitet) i zdravstvene zaštite ukoliko posmatramo samo dio uzorka stariji od 35 godina. Zanimljivo je da žene u prosjeku bolje reaguju na političku poruku ukoliko je nosilac muškarac i to za svaku od testiranih tema, dok muškarci na neke teme bolje reaguju na političarke, a na nekim temama razlike nema. Takođe, na političke poruke koje čuju bolje reaguju i neopredjeljeni i apstinenti ukoliko je čuju od žene nego ukoliko je čuju od muškarca i, što je još važnije, ovakav zaključak važi za skoro sve teme koje su testirane u ovom istraživanju.

Kao što je već napomenuto u dijelu teksta koji se bavim metodologijom istraživanja, response metri su korišćeni kako bi se vidjelo da li se razlikuje povjerenje u izbornu poruku kada je nosilac poruke anonimni političar, odnosno anonimna političarka, na kojim temama se razlikuju i ko ima više povjerenja u istu političku poruku koju šalje muškaraca, odnosno žena. Stoga je od strane eksperta za političke kampanje sačinjen politički govor koji se odnosi na razne, aktuelne društvene teme poput zapošljavanja, posrtanja privredne proizvodnje, ekonomske krize, izgradnje pravnog sistema, održavanja bezbednosti, identitetskih pitanja, pitanja socijalne pravde i zdravstvene zaštite. Istovjetan govor čitala je jedna osoba muškog i ženskog pola, koji su ispitanicima predstavljene kao političari. Ispitanici su pomoću specijalnog uređaja ocjenjivali stepen povjerenja koji imaju u poruku koju slušaju (načinjen je samo audio snimak, da bi se eliminisali drugi efekti poput izgleda, sigurnosti nastupa, godina starosti i sl.) i to sve vrijeme tokom emitovanja poruke, što je omogućilo analizu povjerenja u svaki segment poruke. Ukupno su održane dvije grupe ispitanika – jedna u kojoj su bili neopredjeljeni birači i građani koji neće glasati na izborima, a u drugoj koji podržavaju neku od partija u Crnoj Gori, bilo da se radi o strankama iz vlasti ili opozicije. U grupama su učestvovali osobe iz Podgorice, oba pola, različite starosti i obrazovanja.

Analiza je pokazala da sam pol nosioca političke poruke, kada se iskontrolišu potencijalni efekti svih drugih faktora uključenih u istraživanje, poput pola ili političkih preferencija ispitanika, ili teme na koju se poruka odnosi ne utiče na povjerenje u izbornu poruku. Dakle, sam pol, posmatran izdvojeno od ostalih karakteristika koje mogu razdvajati političare, i izdvojen od biračkog tijela i poruke, ne utiče na povjerenje u izbornu poruku. Sama činjenica da je neko muško ili žensko neće izazvati različite reakcije biračkog tela.

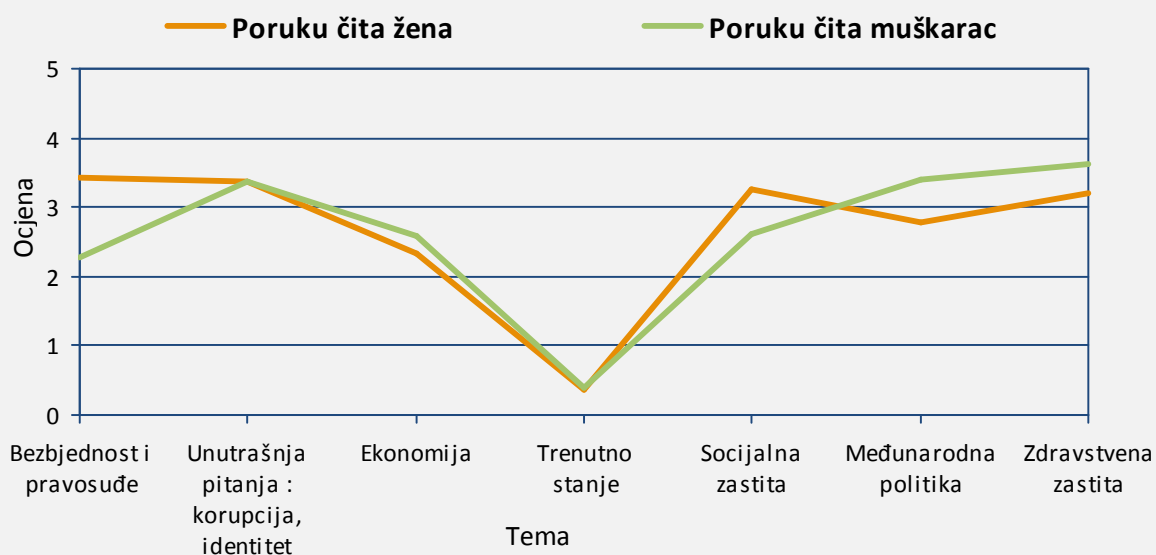
Generalni linerani model

Zavisna varijabla: Ocjena povjerenja

Nezavisne varijable	Tip III suma kvadrata	df	Prosečni kvadrat	F	Značajno (Sig.)	Parcijalna kvadrirana Eta
Korigovani model	4004.208	13	308.016	201.6721	0	0.527
Intercept	11535.39	1	11535.39	7552.747	0	0.762
Ko prenosi poruku	1.726021	1	1.726021	1.130105	0.289	0.00048
Tema	3821.864	6	636.9774	417.0581	0	0.51538
Ko prenosi poruku * Tema	182.4059	6	30.40098	19.9049	0	0.048
Greška modela	3593.763	2353	1.527311			
Total	18921.28	2367				
Korigovani total	7597.971	2366				
R² = .527 (Prilagođen R² = .524)						

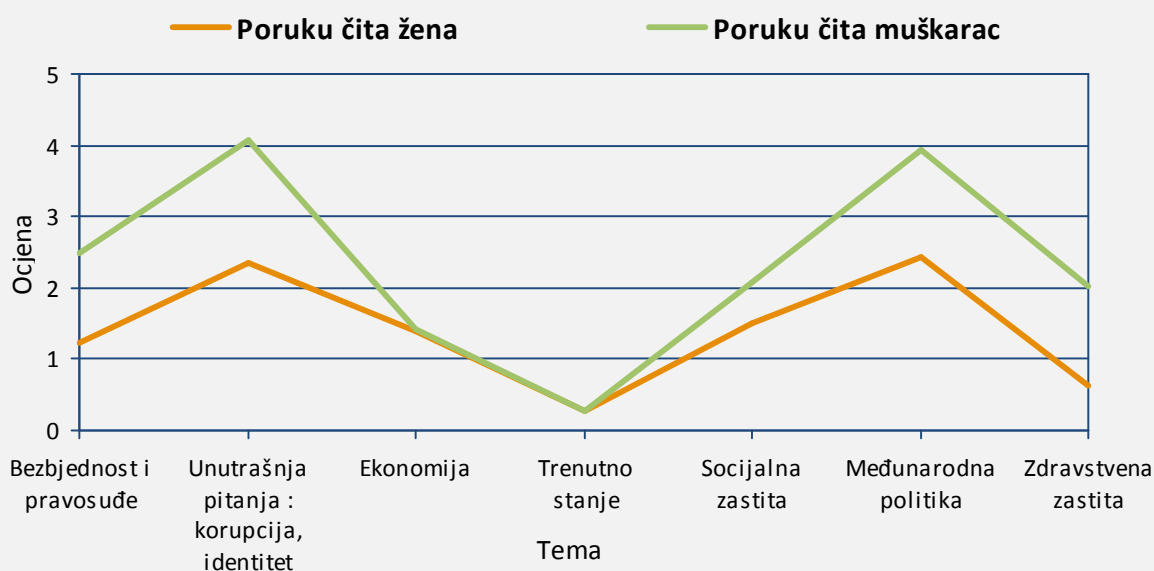
Kao što smo vidjeli, izolovan, 'sirov' pol nosioca političke poruke nije značajna determinatna povjerenja građana, ali postaje itekako važan kada se 'smjesti' u kontekst političkog života. Kada se pol nosioca političke poruke 'ukrsti' sa temom o kojoj se u poruci govori, dolazi se do veoma značajnih nalaza – postoje teme na koje građani bolje reaguju kada ih čuju od političara, ali isto tako postoje teme koje ulivaju veće povjerenje ako ih prenosi političarka. Postupak analize varijanse omogućio nam je da posmatramo različite efekte pola političara na povjerenje u zavisnosti od sadržaja poruke, kada se svi drugi potencijalni faktori, poput karakteristika ciljne grupe ili drugih relevantnih osobina političara, drže konstantnim. Grafikon 11.1. nedvosmisleno potvrđuje tezu da, uslovno rečeno, postoje 'muške i ženske teme' u političkom životu, i da građani imaju više povjerenja u poruke koje se odnose na bezbjednost i pravosuđe, odnosno socijalnu zaštitu, ako ih prenosi žena, dok političari ulivaju više povjerenja kada govore o međunarodnoj politici i zdravstvenoj zaštiti.

Grafikon 11.1: Ocjena po temama na osnovu pola prenosioca poruke

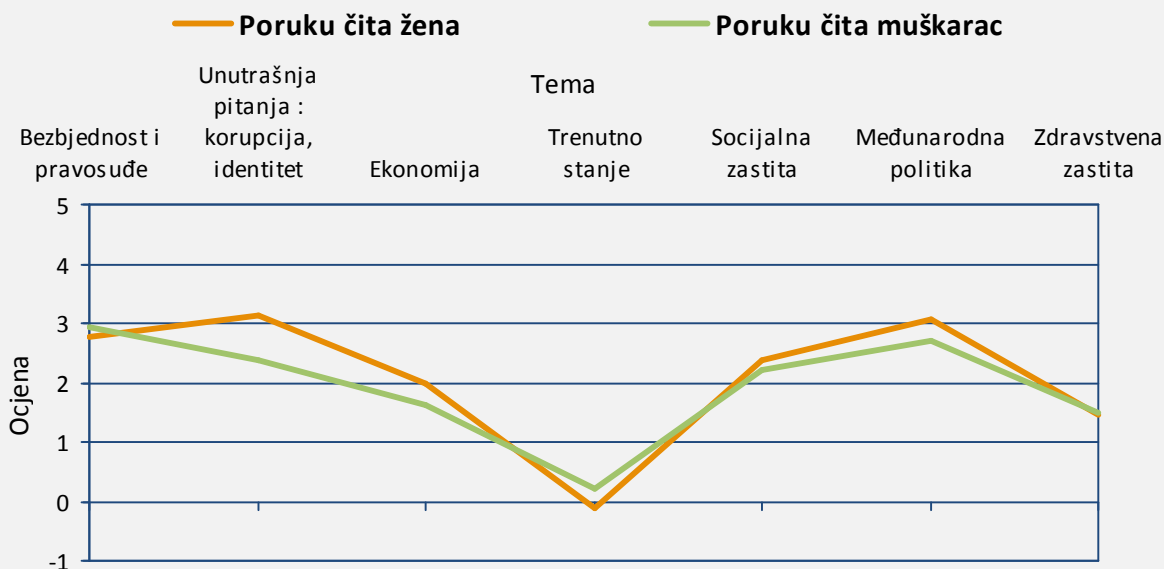

Kada se uzmu u obzir i karakteristike biračkog tijela, onda dolazimo do novih saznanja. Tako, na primer, mlađe osobe, starosti do 35 godina, u prosjeku više povjerenja od starijih osoba (starih 36 i više godina) imaju u političku poruku koju prenosi muškarac. Drugim rečima, političarke više povjerenja ulivaju osobama starijim od 35 godina. Tako, postoje određene teme koje su 'tipično muške' kada se posmatra cjelokupan uzorak, ali kada se posmatraju različite starosne grupe uočava se da ljudi stariji od 35 godina imaju čak više povjerenja u njih ukoliko o njima govore političarke. Takav slučaj je sa unutrašnjim pitanjima (korupcija i identitet) i ekonomijom i međunarodnom politikom.

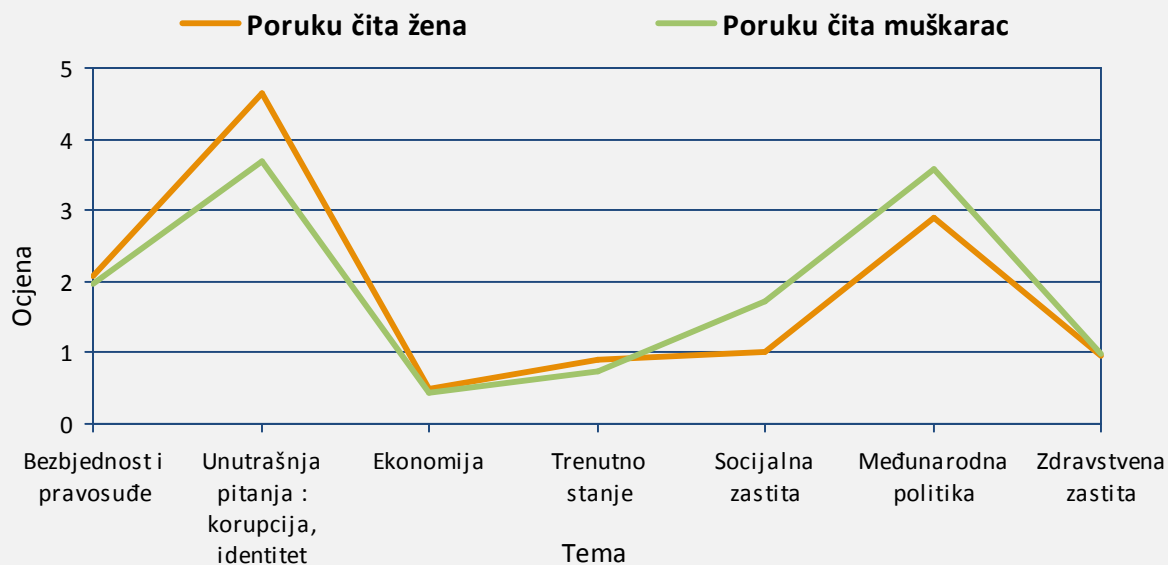
Grafikon 11.2: (20-35 godina) Uticaj uzrasta na povjerenje, u zavisnosti od teme i pola prenosioca poruke

Grafikon 11.3: (35-50 godina) Uticaj uzrasta na povjerenje, u zavisnosti od teme i pola prenosioca poruke

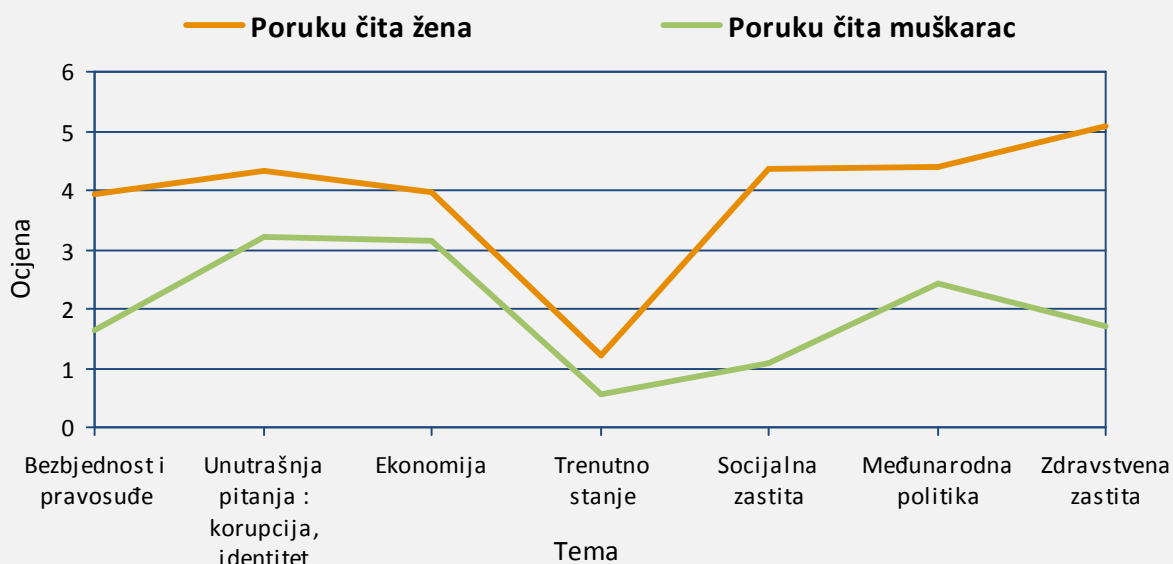

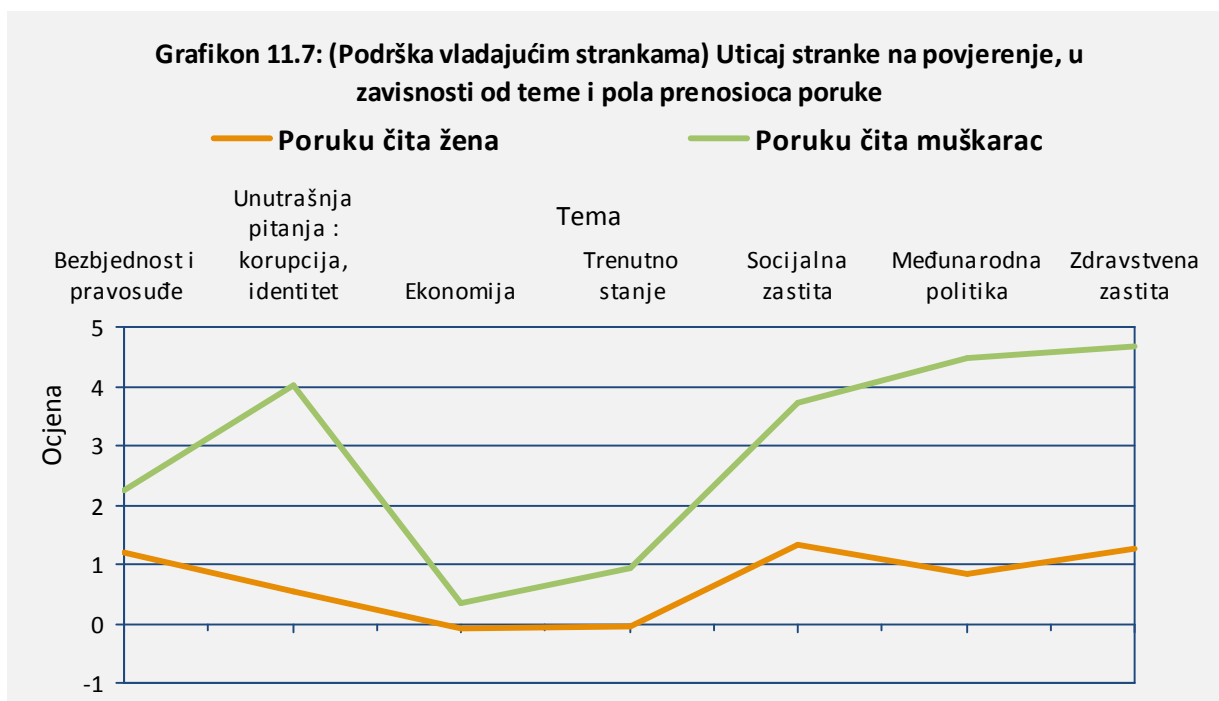
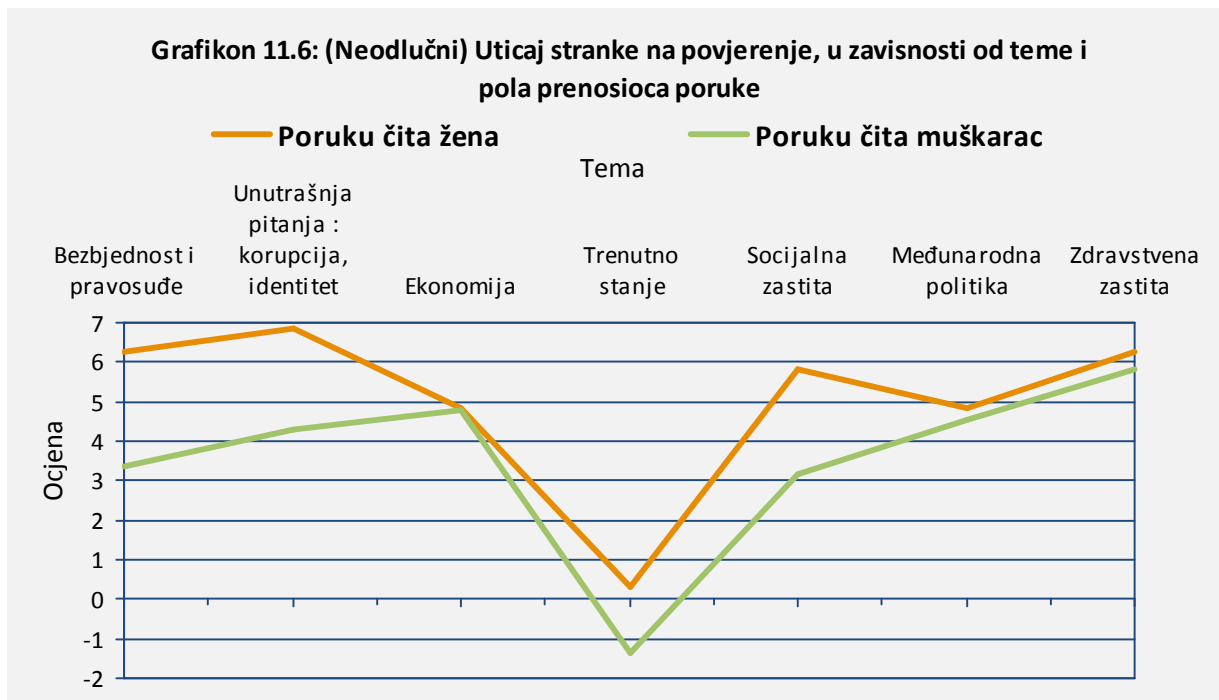
Grafikon 11.4: (50+ godina) Uticaj uzrasta na povjerenje, u zavisnosti od teme i pola prenosioca poruke

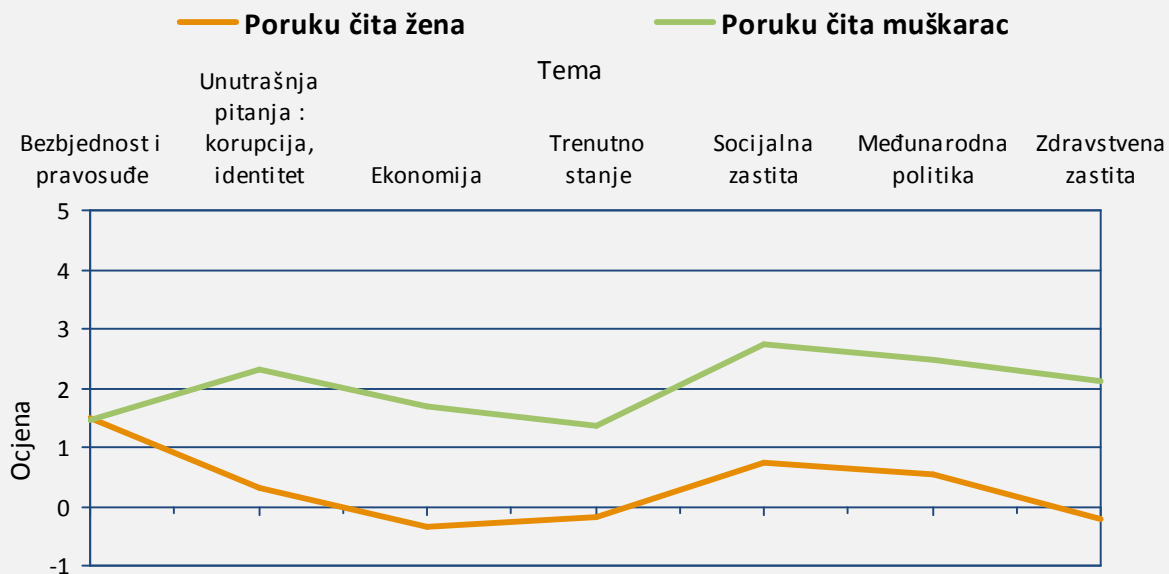
Zanimljiv je nalaz da osobe koje neće glasati na izborima ili koje još uvijek nisu sigurne za koga bi glasale daleko bolje reaguju na političku poruku ukoliko je čuju od žene, nego od muškaraca. To prije svega važi za apstinente, koji bolje reaguju na političarke bez obzira na to o kojoj temi se radi. I neodlučni građani imaju više povjerenja u političku poruku koju prenosi političarka, s tim da je razlika u korist žena u slučaju neodlučnih nešto manje izražena nego što je to slučaj sa apstinentima. S druge strane, opredjeljeni građani, bez obzira na to da li su naklonjeni vladajućim ili opozicionim strankama, imaju više povjerenja u bilo koju od poruka ukoliko je čuju od političara. Ovo je jako važan nalaz, budući da političarke mogu biti relevantan činilac u privlačenju neodlučnih birača i smanjenju broja apstinentata.

Grafikon 11.5: (Apstinenti) Uticaj stranke na povjerenje, u zavisnosti od teme i pola prenosioca poruke

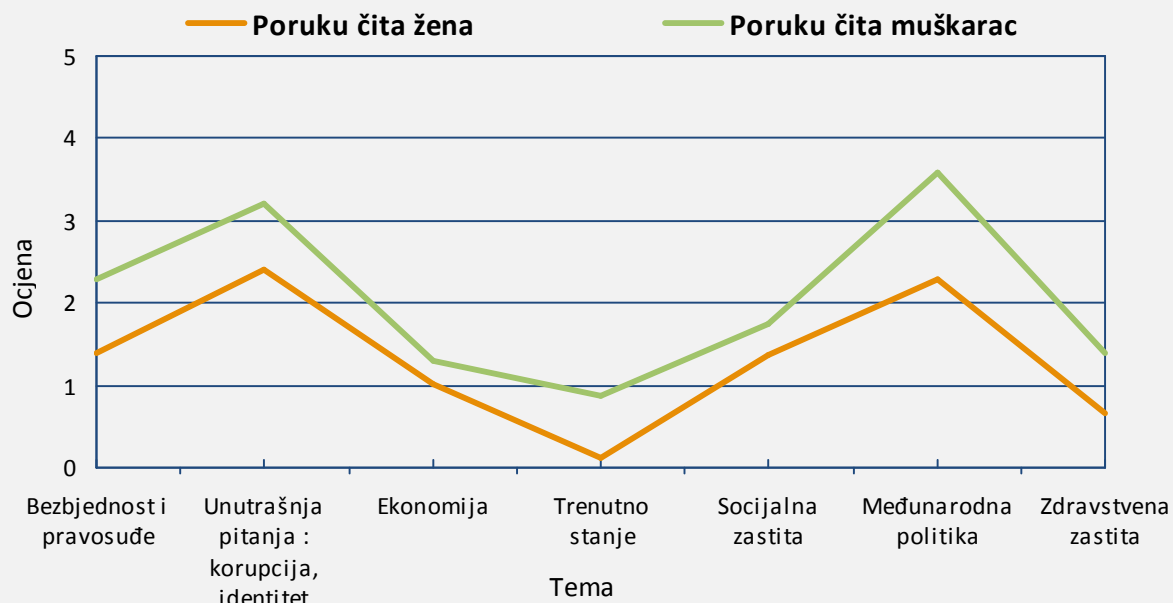

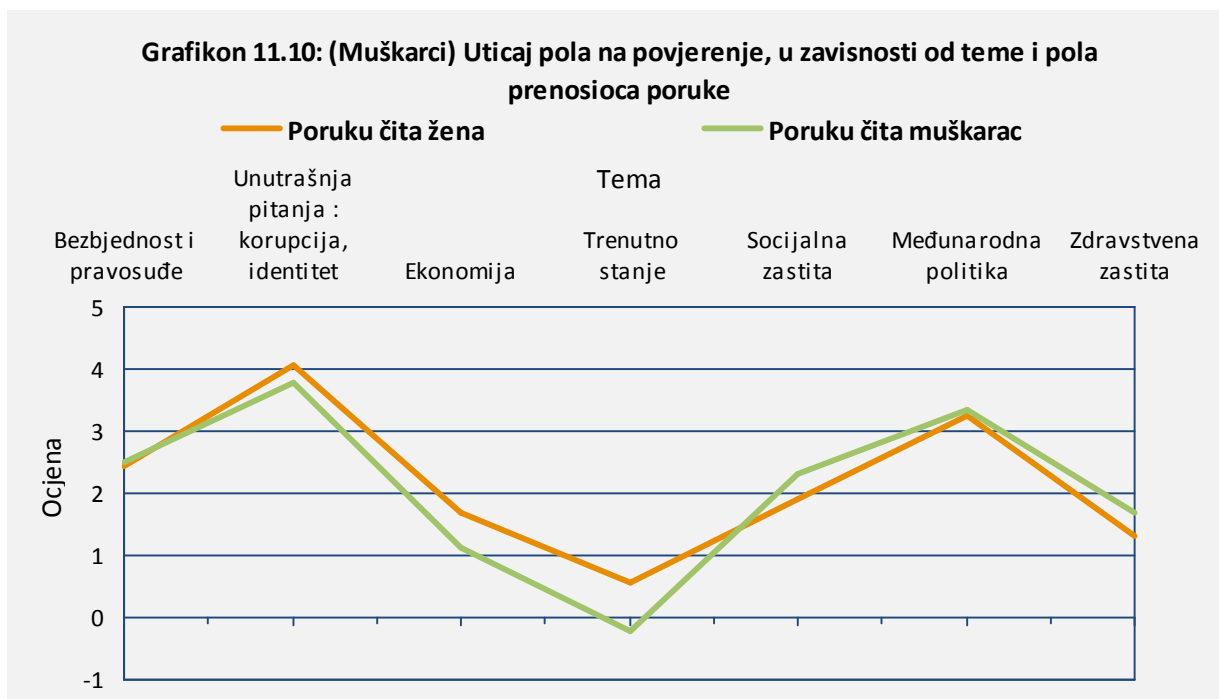
Grafikon 11.8: (Podrška opozicionim strankama) Uticaj stranke na povjerenje, u zavisnosti od teme i pola prenosioca poruke

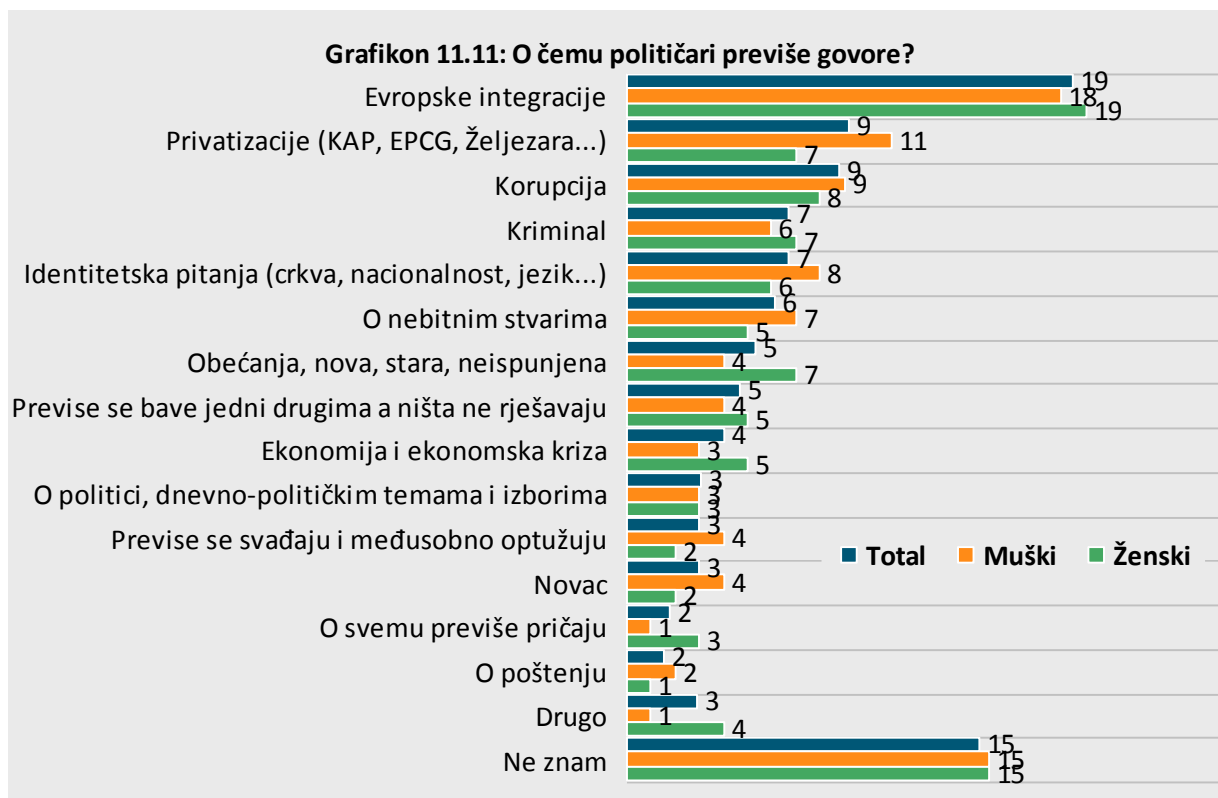
Zanimljiv je nalaz da su ispitanice bolje reagovale na testirane teme ukoliko je nosilac poruke političar (i to na svim temama!), a da su ispitanici više povjerenja imali u političku poruku ukoliko su je čuli od političarke na temama poput ekonomije i trenutnog stanja, dok na ostalim temama uglavnom nema značajne razlike bilo da ih poruke čita muškarac ili žena! Teško je reći šta leži u pozadini uočene pravilnosti, da li se radi o uticaju tradicije, stereotipa o politici kao muškoj profesiji, stereotipima ili nečem četvrtom.

Grafikon 11.9: (Žene) Uticaj pola na povjerenje, u zavisnosti od teme i pola

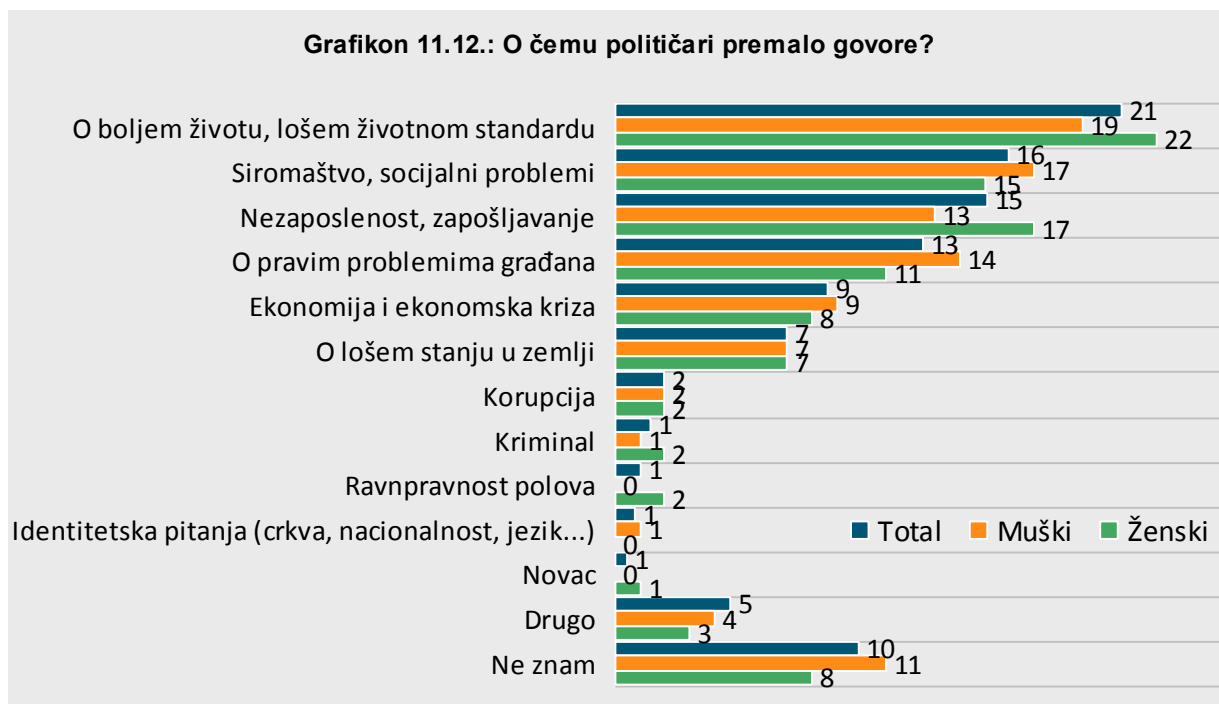

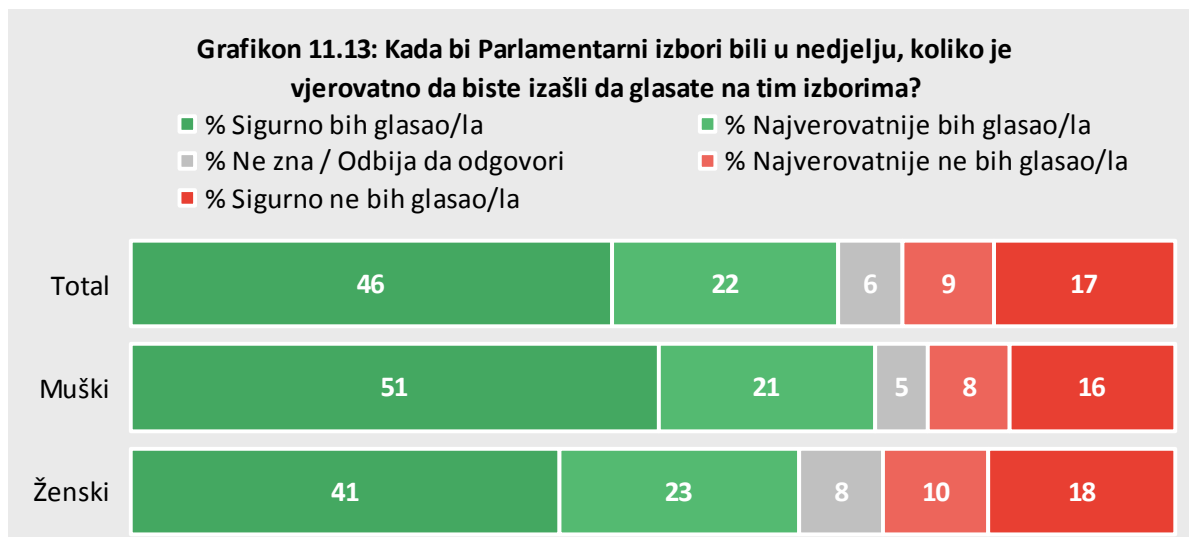
Na kraju, kada govorimo o temama, građani/ke Crne Gore smatraju da aktuelni političari i političarke previše govore o evropskim integracijama, lošim privatizacijama, korupciji, kriminalu i identitetskim pitanjima.

S druge strane, kao stvari o kojima se premalo govori u politici figuriraju isključivo ekonomske i socijalne teme. Na prvom mjestu je loš životni standard, zatim slijedi siromaštvo, nezaposlenost, ekonomija i ekonomska kriza i loše stanje u zemlji.

Kada bi se izbori za Skupštinu Crne Gore održavali u ovom trenutku 46% prisutnih građana/ki Crne Gore bi sigurno glasalo na tim izborima a još 22% najvjerojatnije. Među biračima koji bi glasali na izborima (sigurno + vjerovatno) ima više muškaraca (72%) nego žena (64%).

Među neopredjeljenim biračima (onim koji bi izašli na glasanje ali još uvijek ne znaju za koju stranku bi glasali), a tako razmišlja svaki peti građanin/ka Crne Gore stariji od 18 godina, značajno više ima žena (59%) nego muškaraca (41%).

Takođe, među onima koji kažu da sigurno ili vjerovatno neće glasati značajno više ima žena (55%) nego muškaraca (45%).

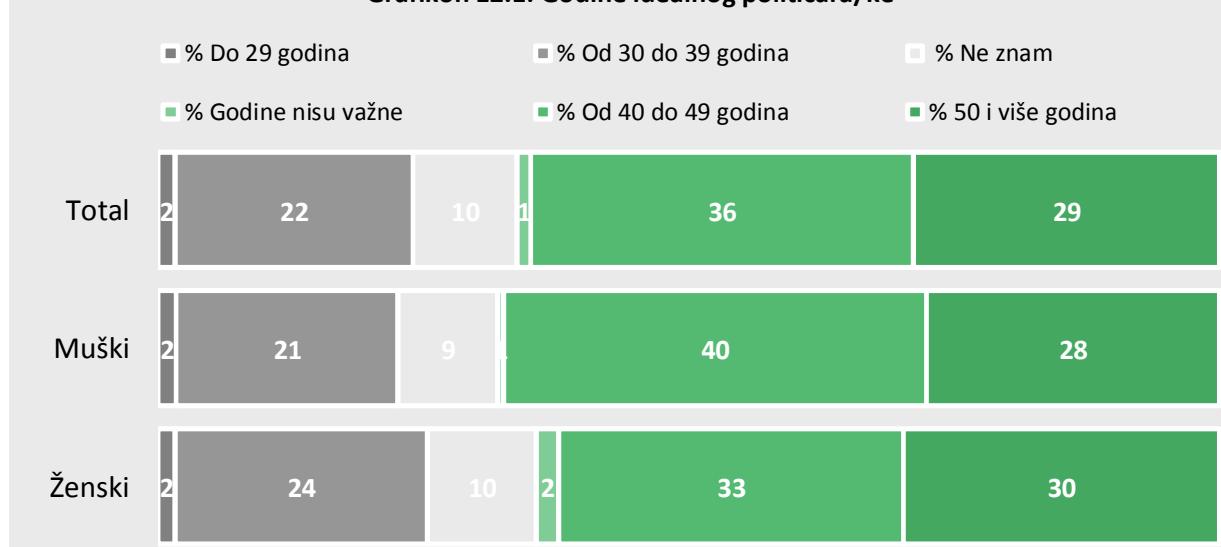
Sve ovo upućuje da se sadašnji odnos snaga na političkoj sceni Crne Gore može značajno mijenjati u različitim pravcima a da žene predstavljaju izuzetno važan potencijal naročito za one stranke koje bi se odlučile da svoje biračko tijelo uvećaju oslanjajući se na potrebu za modernizacijom društva i primjeni modernih politika koje bi imal za cilj BRIGU o običnom čovjeku.

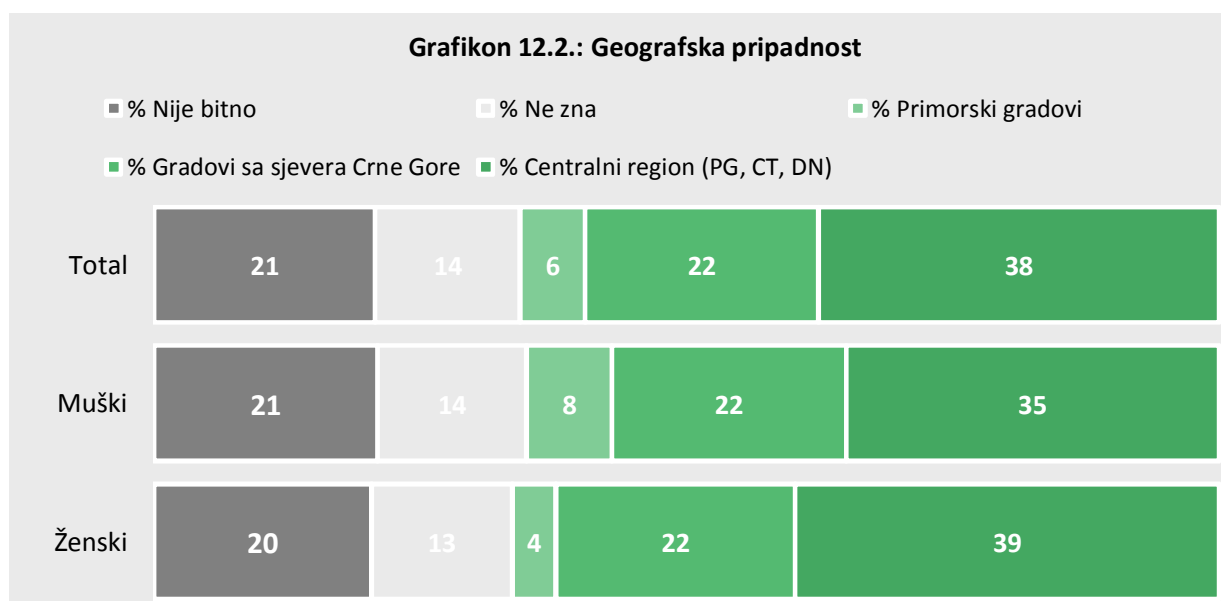
12. Profili idealnih političarki i političara

Idealna osoba koja se bavi politikom u Crnoj Gori je muškarac, Podgoričanin, crnogorske nacionalnosti i pravoslavne vjere, starosti između 30 i 49 godina, koji je završio fakultet, oženjen je i ima djecu. Osobine koje treba da posjeduju političari i političarke su poštenje (moralnost), obrazovanje (stručnost), i iskrenost. Većina građana ne zna da izdvoji političarku o kojoj ima najpovoljnije mišljenje, a svaki deseti navodi Angelu Merkel. Osobine zbog kojih građani cijene te političarke su odlučnost, pamet (obrazovanje), hrabrost, snaga ličnosti, sposobnost, beskompromisnost i liderstvo. Kako je preferirani pol idelne osobe u politici u 60% slučajeva muškarac, to dovoljno govori o rasprostranjenim stereotipima među građanima Crne Gore o učešću žena u politici.

Idealna osoba koja se bavi politikom treba da ima između 40 i 49 godina, smatraju građani Crne Gore. Više od trećine stanovništva mišljenja je da ljudi u petoj deceniji života najuspješnije obavljaju političke funkcije, dok približno 30% smatra da je idealni političar još stariji – da je ušao u šestu deceniju života (star preko 50 godina). Mlađe osobe ne vide se kao uspješni političari – tek petina populacije navodi da su idealne godine za bavljenje politikom između 30 i 39, a svega 2% reći će da 'fotorobot' političara ima manje od 30 godina.

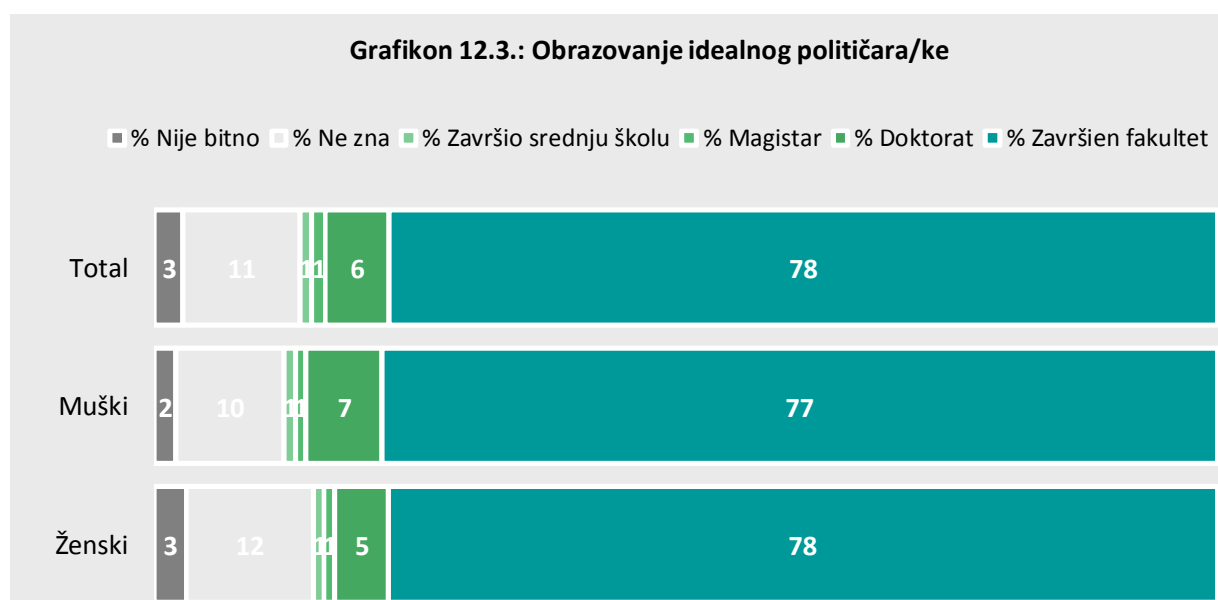
Grafikon 12.1: Godine idealnog političara/ke

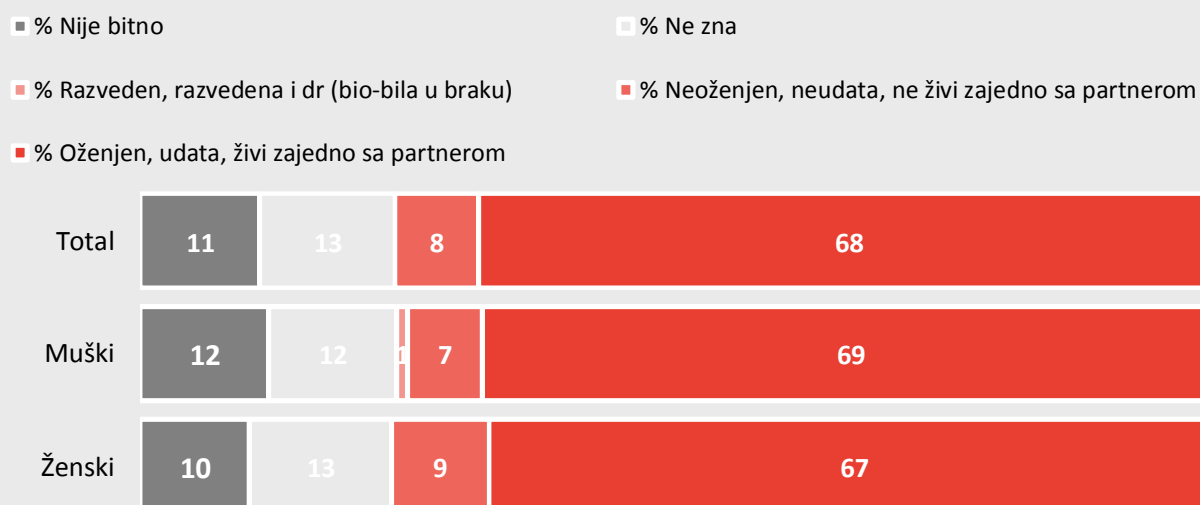

Obrazovanje je vrlo važno za uspješno bavljenje politikom, smatraju građani Crne Gore. Stoga je važno da političari imaju završen fakultet (78%). Trećina građana smatra da takva osoba treba da bude iz Podgorice, a petini nije važno odakle je. Većina (50%) smatra da idealna osobe u politici treba da bude crnogorske nacionalnosti, petini je svejedno, a 11% misli da treba da bude Srbin/Srpkinja.

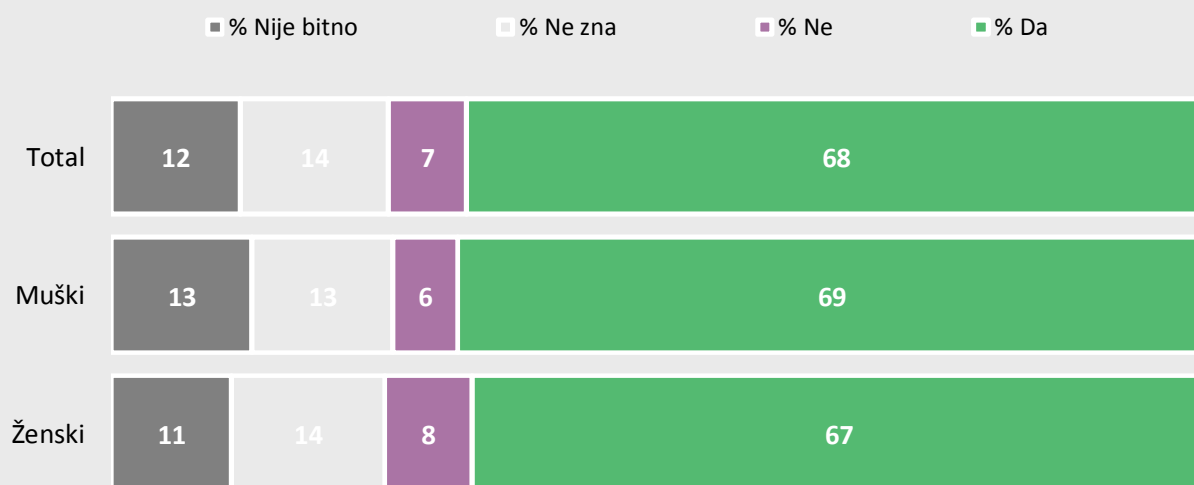
I vjeroispovest političara je važna stavka – idealni političar treba da bude pravoslavac, smatra polovina populacije. Tek svaki četvrti stanovnik mišljenja je da vjeroispovest nije važna za uspješno bavljenje političkim pozivom. Takođe, važno je i da je zasnovao/la porodicu - da bude oženjen/udata tj. da živi zajedno sa partnerom (68%), i da ima djecu (68%).

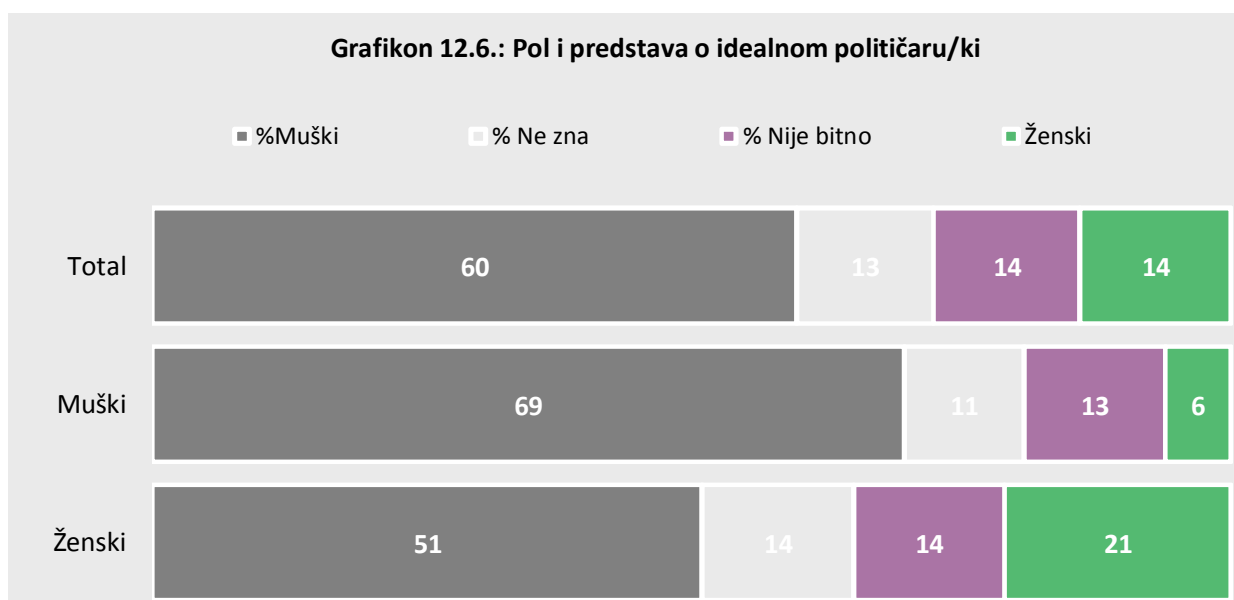
Grafikon 12.4.: Bračno stanje idealnog političara/ke

Grafikon 12.5.: Roditeljstvo i predstava o idealnom političaru/ki

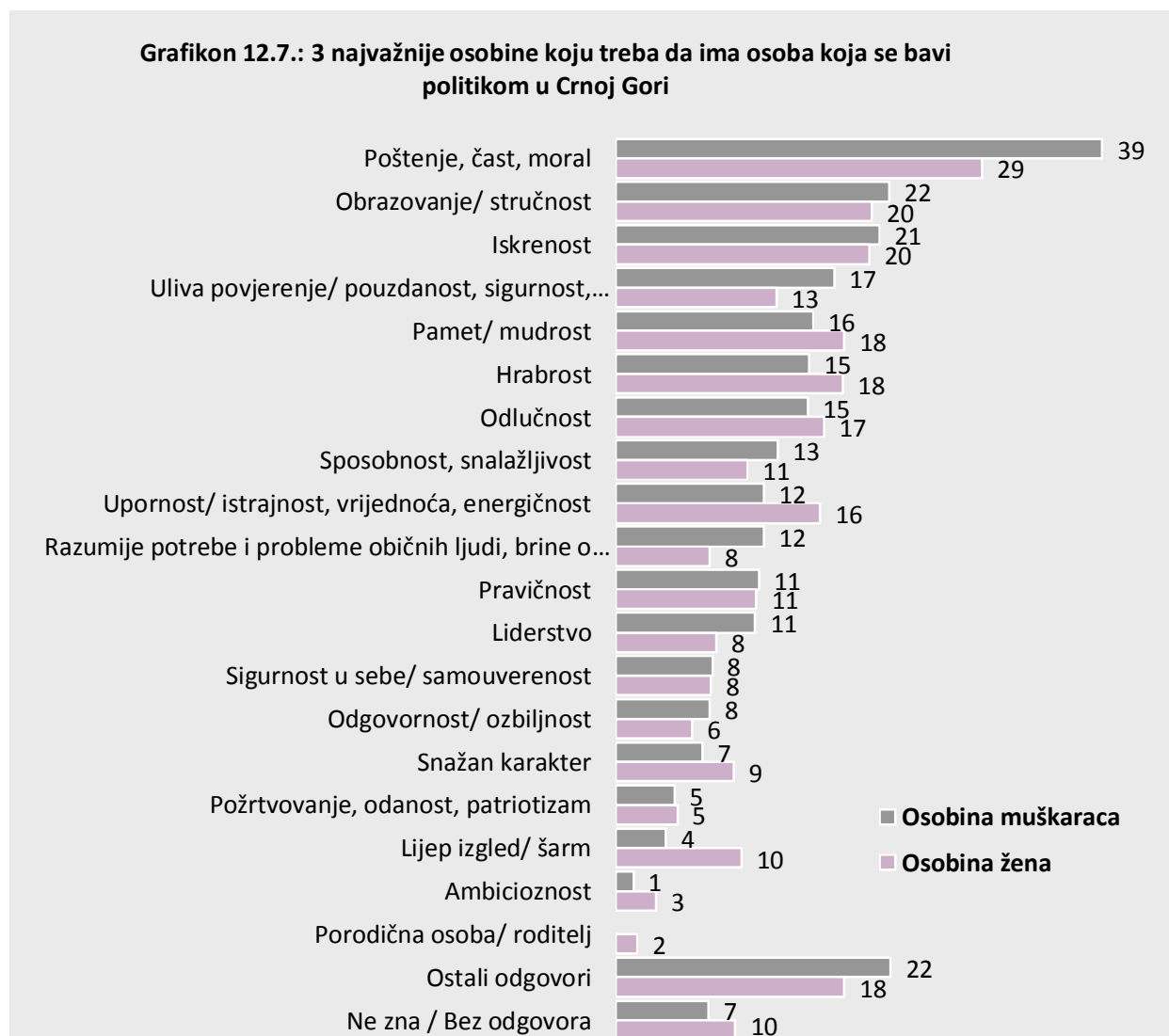
Na kraju, idealna osoba koja se bavi politikom u Crnoj Gori se najčešće vidi kao muškarac (60%), a znatno ređe kao žena (14%). Jedino kod ove osobine idealnog političara pol ispitanika igra značajnu ulogu – muškarci značajno rjeđe od žena idealnog političara vide kao ženu (6% nasuprot 21%), a značajno češće kao muškarca (69% nasuprot 51%). Jako je važno napomenuti da, i pored toga, više od polovine žena (51%) smatra da je idealni političar muškog pola, što direktno ukazuje na to da većina žena u Crnoj Gori vidi politiku kao profesiju ‘rezervisanu’ za muški dio populacije.

Grafikon 12.6.: Pol i predstava o idealnom političaru/ki

Poželjne osobine koje treba da posjeduju političari i političarke u velikoj mjeri se preklapaju. Tako, muškarci koji se bave politikom treba da budu poštteni, časni i moralni (39%), a ta osobina je najvažnija i za žene koje se bave političkim pozivom (29%). Oko petine građana smatra da političari oba pola treba da budu obrazovani i stručni, kao i iskreni. Kao važne osobine političarki češće se spominju upornost, istrajnost i vrijednoća, kao i lijep izgled, dok se od političara, osim gorepomenutog poštenja i časti, očekuje da ulivaju povjerenje i sigurnost.

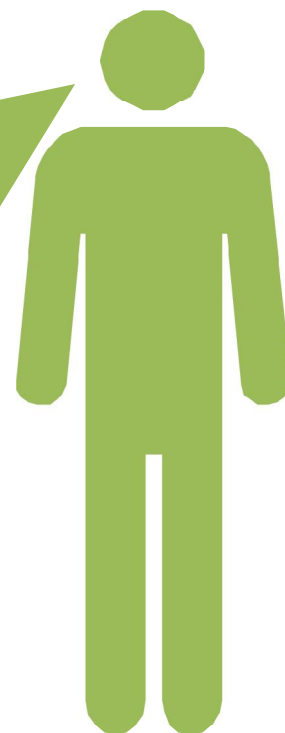
Zanimljivo je da muškarci značajno češće od žena pominju mudrost kao važnu osobinu političara. Takođe, žene češće spominju kulturu, dostojanstvo, vaspitanje i dostupnost ljudima, kao važne odlike muškarca koji se bavi politikom, dok te osobine rjeđe spominju muškarci. Istovremeno, građankama je značajno važnije požrtvovanje, odanost, patriotizam kod žena koje se bave politikom, dok tu odliku ređe spominju građani.

Grafikon 12.7.: 3 najvažnije osobine koju treba da ima osoba koja se bavi politikom u Crnoj Gori

Oženjen, ima djecu, Crnogorac, po vjeroispovjesti pravoslavac. Fakultetski obrazovan, srednjih godina i dolazi iz Podgorice. Nacionalnost, vjeroispovjest i grad iz kog dolazi nisu toliko važni! Najvažnije osobine koje treba da ima idealan muškarac koji se bavi politikom su poštenje, iskrenost, stručnost, mudrost i hrabrost.

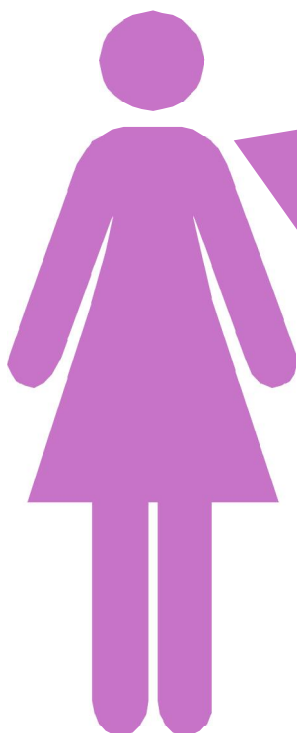
Njegove birače u najvećoj mjeri brinu oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta, povećanje životnog standarda, borba protiv siromaštva, korupcije i organizovanog kriminala. 68% njegove podrške će vjerovatno glasati na sledećim izborima. 5% njegove podrške čine

Udata, ima djecu, Crnogorka, po vjeroispovjesti pravoslavka. Fakultetski obrazovana, srednjih godina i dolazi iz Podgorice. Nacionalnost, vjeroispovjest, grad iz kog dolazi, ali i bračno stanje nisu toliko važni! Najvažnije osobine koje ima idealna političarka su poštenje, iskrenost, stručnost, odlučnost i hrabrost.

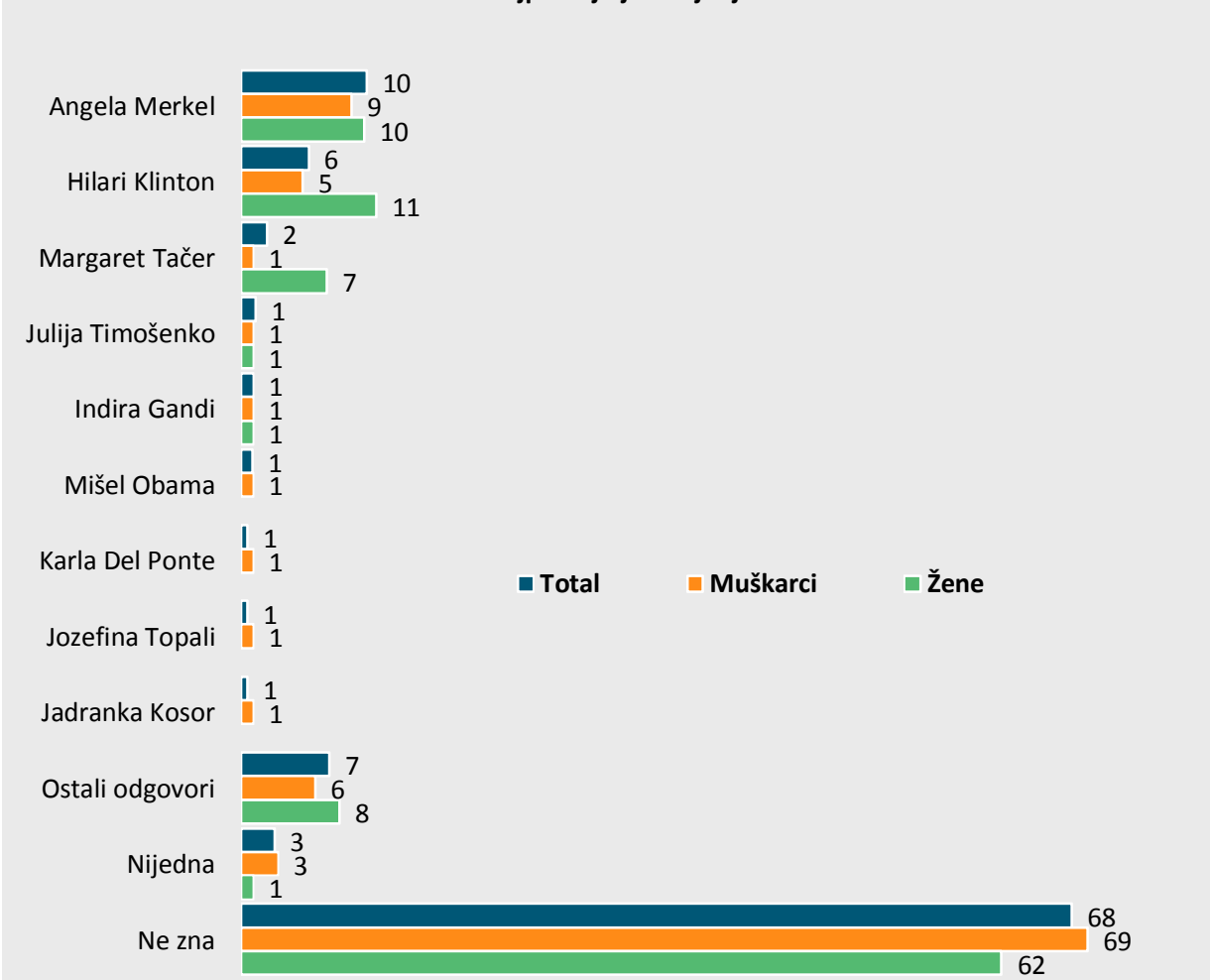
Njene birače brinu isti problemi kao i birače idealnog muškarca političara samo nešto u većoj mjeri. Na prvom mjestu im je oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta a odmah zatim borba protiv siromaštva.

62% njene podrške će vjerovatno glasati na sledećim izborima. 10% njene podrške nije opredjeljeno za neku određenu stranku.

Značajan je nalaz da ubjedljiva većina građana (68%) ne zna da navede niti jednu političarku na svijetu o kojoj ima veoma povoljno mišljenje. Svaki deseti navodi Angelu Merkel, 6% stanovništva izdvaja Hilari Klinton, a 2% Margaret Tačer. Žene učestalije od muškaraca spominju Hilari Klinton i Margaret Tačer od muškaraca i, uopšteno gledano, sposobne su da navedu veći broj žena političarki od muškaraca.

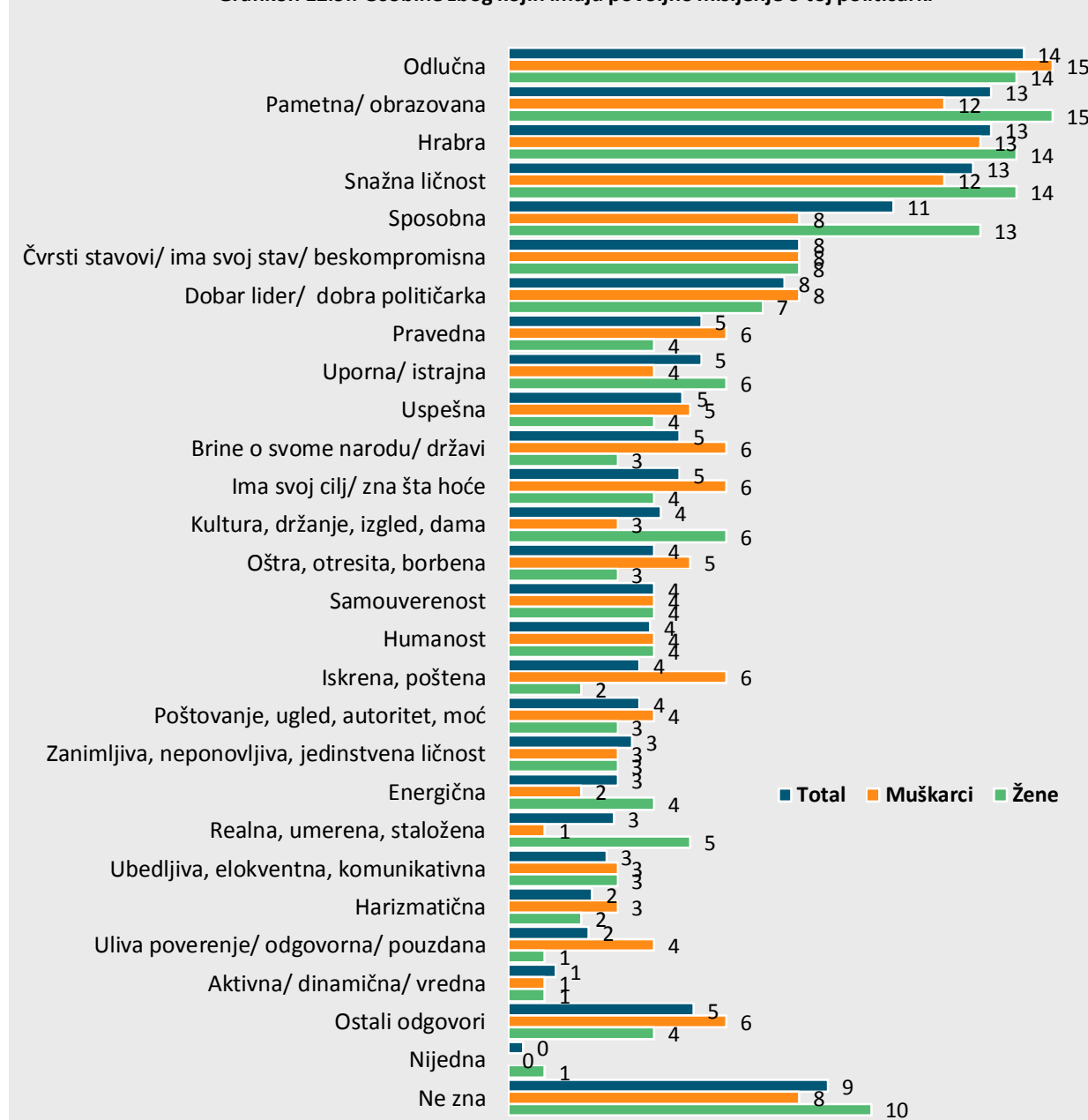
Grafikon 12.8.: Političarka na globalnom nivou u koju građani Crne Gore imaju najpovoljnije mišljenje

Osobine zbog kojih građani povoljno misle o nabrojanim političarkama su odlučnost (14%), pamet (obrazovanje) (13%), hrabrost (13%), snaga ličnosti (13%), sposobnost (11%), beskompromisnost (8%), liderstvo (8%), itd.

Angela Merkel se u značajno većem procentu od ostalih političarki smatra odlučnom, a tu osobinu značajno češće navode građani visoke demokratičnosti i oni koji smatraju da su žensko iskustvo i kvalitete kao bitno različiti od muških neophodan doprinos politici.

Grafikon 12.9.: Osobine zbog kojih imaju povoljno mišljenje o toj političarki

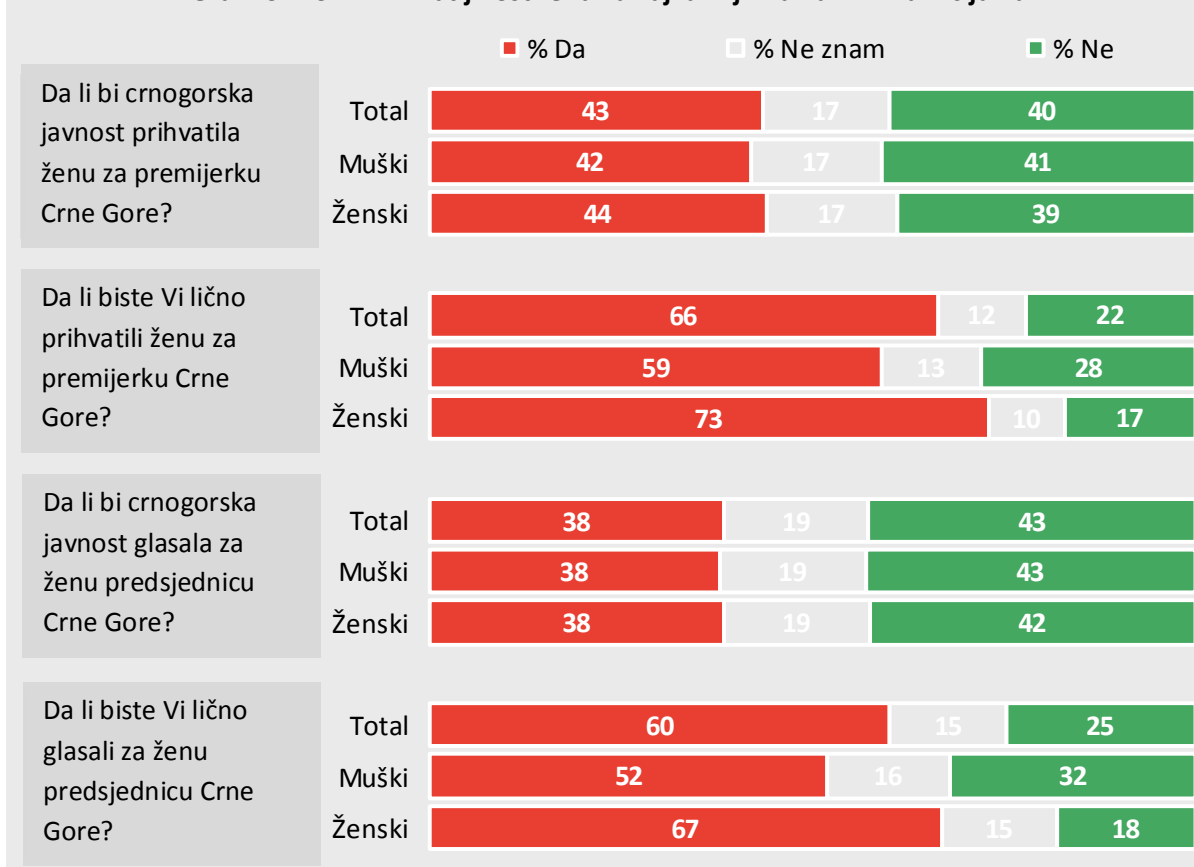

13. Perspektiva žena u politici

Stanovništvo Crne Gore podijeljeno je po pitanju spremnosti da prihvati ženu na najodgovornijim državnim funkcijama. Na ličnom nivou, deklarativno, građani su spremni da prihvate ženu predsjednicu ili ženu premijerku, ali ne vjeruju da je crnogorska javnost spremna da napravi takav iskorak. Kao potencijalni kandidati izdvajaju se 2 kandidatkinje, mada nešto više od četvrtine građana ne zna koju ženu bi voljelo da vidi na mjestu premijerke, odnosno predsjednice.

Stanovništvo Crne Gore veoma je podijeljeno kada razmatra spremnost javnosti da prihvati ženu premijerku – oko 43% smatra da bi premijerka bila prihvaćena, dok 40% misli da ne bi. Zanimljivo, građani izjavljuju bi oni lično prihvatili ženu premijerku (66%) - i to značajno češće tvrde žene (73%) nego muškarci (59%). Dalje, da bi žena predsjednica bila izglasana vjeruje 38% populacije, dok 43% smatra da joj crnogorska javnost ne bi dala povjerenje. Istovremeno, većina kaže da bi lično glasala za ženu predsjednicu (60%), značajno češće osobe ženskog (67%), nego osobe muškog pola (52%). S druge strane, značajno više muškaraca (32%) spram žena (18%) nije spremno da da glas ženi koja se kandiduje na predsjedničkim izborima.

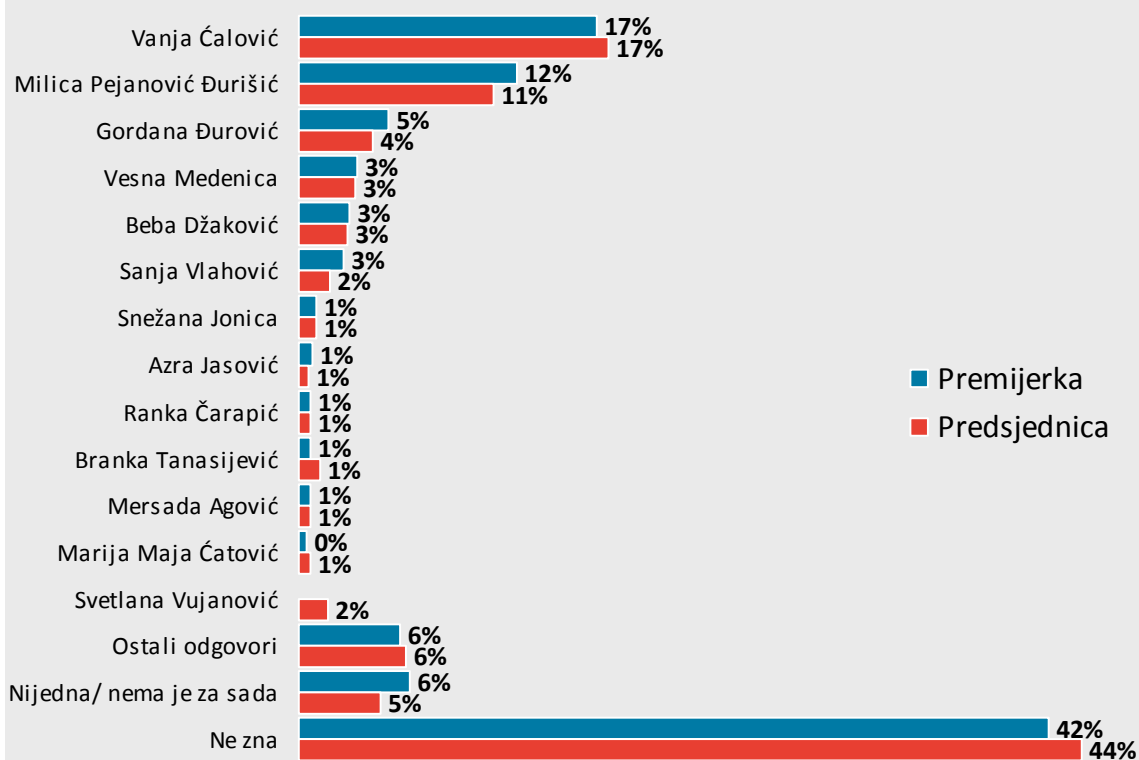
Grafikon 13.1.: Prihvatljivost žena na najvažnijim državnim funkcijama

Više od 40% građana ne zna koju ženu bi voljelo da vidi na mestu premijerke (42%) odnosno predsednice (44%). Kao potencijalni kandidati izdvajaju se Vanja Čalović (17% bi voljelo da je vidi kao premijerku, a isto toliko i kao predsjednicu), Milica Pejanović Đurišić (12% kao premijerku, 11% kao predsjednicu) i Gordana Đurović (5% kao premijerku, 4% kao predsjednicu).

Vanju Čalović kao premijerku češće vide građani srpske nacionalnosti, glasači NSD-a i SNP-a, dok Milicu Pejanović Đurišić češće izdvajaju glasači DPS-a. Gordanu Đurović češće biraju građani crnogorske nacionalnosti.

Grafikon 13.2.: A koju ženu biste najprije voljeli da vidite kao ...?

Pomak u uključenosti i angažovanju žena na političkoj sceni posljednjih godina je vidljiv smatraju predstavnici medija, nevladinog sektora i političkih stranaka. Ipak, da bi žene u perspektivi zauzele više i značajnije funkcije vjeruje se da je potrebna, prije svega, politička volja ali i inicijativa samih žena.

Da bi žene u Crnoj Gori bile birane za ministarke, predsjednice stranaka i premijerke mora se početi od veće zastupljenosti žena u parlamentu i predsjedništvima stranaka. Veći broj bi doveo i do većeg kvaliteta, ali bi i bio znak ženama da postoji potreba i želja za njihovim aktivnijem uključenjem. Trenutno, većina sagovornika ne vidi nijednu ženu koja ima ambiciju da prihvati najvišu funkciju u državi iako se njihove sposobnosti ne dovode u pitanje. I same sagovornice koje se aktivno bave politikom nisu iskazale visok nivo lične ambicije i svoj budući rad uglavnom vezuju sa Skupštinu i skuštinske odbore.

Političarka: „Mislim da žena premijerka nije neki problem, mislim da to može da se desi. Ali ne vidim nekoga još uvek ko je ambiciozan do te mjere da to hoće. Ne vidim da je to neka barijera. Mislim da bi mogla da prihvati i premijersko mesto.“

Ipak, pored podsticanja njihove ambicije i motivacije i dalje je mnogo uticajni faktor stav vrha stranaka. Posebno sagovornici koji su kritički nastrojeni, a među njima je najviše predstavnika medija, vjeruju da će se ženama otvoriti prostor tek kada vodeće političke ličnosti, vjerovatno iz stranačkog interesa i pritiska zapada, odluče da na visoke pozicije postavljaju političarke. Ovaj dio sagovornika najveću moć zapravo locira u predsjedništvu stranaka, a oni najpesimističniji na mjestu predsjednika stranke žene vide tek za 50 godina.

S druge strane, iako okarakterisano kao patrijarhalno vjeruje se da bi Crnogorsko društvo prihvatilo ženu na mjestu premijerke ili predsjednice, te da sa te strane ne postoji problem. Trenutno postoje predrasude građana da ženama nije mjesto u politici, ali i sklonost ka tome da sve odluke viših instanci prosto prihvate. Tako bi bilo i sa političarkom na mjestu premijera.

14. Zaključci i preporuke

Zaključci i preporuke

Argumenti za zastupljenost žena u politici danas, mogu se podvesti pod nekoliko ključnih: pravda ili pravičnost, reprezentacija ženskih interesa, poštovanje ženskih ljudskih prava, revitalizacija demokratije.

Ovaj izvještaj pokazuje kako građani i građanke Crne Gore danas vide položaj žena u politici, šta smatraju razlozima za neuključivanje većeg broja žena u proces donošenja odluka i šta vide kao šanse za žene. Takođe, ovaj izveštaj nudi i perspektivu donosioca odluka na ovaj problem, kao i percepciju medija o ženama u politici.

ZASTUPLJENOST ŽENA

Žene su značajno manje od muškaraca prisutne na predstavničkim mjestima u procesima odlučivanja, što predstavlja rezultat **vertikalne i horizontalne podjele rada u politici** u Crnoj Gori.

Prema procentualnoj zastupljenosti žena u Skupštini **Crna Gora se nalazi na 99. mestu** među zemljama svijeta. U poređenju sa svjetskim prosjekom procentualne zastupljenosti žena u parlamentima (19.6%) Crna Gora sa 13.6% poslanica u parlamentu se nalazi **ispod svjetskog proseka**. Među zemljama koje su nastale raspadom bivše zajedničke države Crna Gora se nalazi na posljednjem mjestu iza Bosne i Hercegovine (21.4%), Hrvatske (23.8%), Makedonije (30.9%), Slovenije (32.2%) i Srbije (32.4%).

Veći broj žena je registrovan u uslužnim djelatnostima, tijelima koja se bave obrazovanjem, zdravstvom, socijalnim staranjem i administraciji. Muškarci u finansijskim, bezbjedonosnim, spoljnopoličkim i ekonomskim resorima. Takvu sliku **horizontalne segregacije** najvjerodostojnije odlikava učešće žena u skupštinskim odborima. U parlamentarnim radnim telima ima svega 15.4% žena. Žene čine većinu u Odboru za rodnu ravnopravnost (63.6%), dok su u ostalim radnim tijelima žene zastupljene u značajno manjem procentu (između 12.5% i 20%). Dominantno `muški` su Odbor za bezbjednosti i odbranu, Odbor za ekonomiju, finansije i budžet i Administrativni odbor parlamenta u kojima od 13 članova nema nijedne žene.

Hijerarhijska marginalizacija se ogleda u nadprosječnom prisustvu visoko obrazovanih muškaraca u visokim sferama političkog sistema u Crnoj Gori. Ovaj fenomen se upućuje na pravilo da tamo gdje raste moć broj žena opada. Ilustrativan je primjer sadašnja Vlade Crne Gore koja ima 86 članova. Čine je Predsjednik i potpredsjednici Vlade, ministri i pomoćnici ministra i Generalni sekretarijat. Funkciju predsjednika i potpredsednika Vlade Crne Gore obavljaju muškarci. Od ukupno 17 ministarstava funkciju ministarke obavljaju samo dvije žene (Ministarstvo odbrane i Ministarstvo nauke). Nešto veća zastupljenost žena je na mjestu pomoćnica ministra : 41%. Najveća zastupljenost žena je u Generalnom sekretarijatu : 60% - od 5 članova ovog tijela, žene zauzimaju 3 mjesta. Ukoliko se posmatra sastav Vlade u cjelini, žene čine 34.9% sastava Vlade, i to prvenstveno zbog broja žena koje se nalaze na mjestu pomoćnice ministra.

S druge strane, više od polovine građana Crne Gore nije zadovoljno zastupljenošću žena u Skupštini Crne Gore i više je nezadovoljnih žena nego muškaraca. Situacija je slična i što se zastupljenosti žena u Vladi Crne Gore tiče. Iako najveći procenat stanovništva smatra da ne postoje razlike između muškaraca i žena što se obavljanja poslaničkog i ministarskog posla tiče, češće su muškarci ti koji će reći da žene lošije obavljaju svoje dužnosti na poslaničkim i ministarskim mjestima.

Veća zastupljenost žena (iznad 30% u Skupštini i Vladi Crne Gore), po mišljenju većine u opštoj populaciji, rezultirala bi povećanjem kvaliteta u političkom životu Crne Gore (69%).

Ovakvi rezultati zastupljenosti žena i muškaraca na najvišim mjestima odlučivanja stoga su prije svega proizvod vladajućih rodni normi, tj. uvjerenja da su neki poslovi ili pozicije po „prirodi stvari“ rezervisani za muškarce, a ne stvarnih nedostataka sposobnosti ili znanja žena. Značajno manji broj žena na političkoj sceni, tj. odsustvo stvarnih djelotvornih mehanizama kojim bi se reagovalo na ovaj problem se stoga, mogu smatrati instiucionalnom i strukturalnom diskriminacijom prema ženama .

Planetarna iskustva, s druge strane pokazuju da se na ovakav problem reaguje obezbjeđivanjem sistemskih mjera (kvota za manje zastupljen pol ugrađen u zakon, obaveza stranaka da izvještavaju o položaju žena u vlastitim strankama i slično), i da je to (naročito u proporcionalnim izbornim sistemima) trenutno najefikasniji model.

Novi zakon o izboru poslanika kao i cjelokupan proces njegovog donošenja provocira spontane i oprečne reakcije sagovornika u dubinskim intervjuima. Najviše polemike izazvale su odrednice koje obavezuju stranke da na izbornoj listi 30% kandidata bude ženskog pola, ali i neusvajanje amandmana kojim bi pored rasporeda na listi koji podrazumijeva da svaka treća osoba bude žena bila definisana i zamjena kandidata osobom istog pola. Posljedično, ovaj zakon ne osigurava da u Parlamentu 30% poslanika/ca budu žene, već ostaje na strankama da odluče koliki će biti udio žena u njihovom poslaničkom klubu. Iz tog razloga od ovako definisanog zakona se ne očekuje da značajno unaprijedi položaj žena mada se vjeruje da će u sljedećem sazivu biti nešto zastupljenije. Ipak, očekuje se da taj procenat bude manji od 30%.

- ✓ Idealno rješenje ove situacije bi bilo ponovo uvođenje izbornog zakona u proceduru ili amandmana kojim bi se obezbjedilo svaka treća pozicija na izbornoj listi za manje zastupljen pol.

No, imajući u vidu da je ovakav rasplet situacije teško moguć u kratkom vremenskom periodu pred izbore, potrebno je razmotriti druge mogućnosti:

- ✓ Mobilizaciju lobističkih potencijala koji će obuhvatiti žene u strankama, nevladine organizacije, međunarodne organizacije, medije, eksperte i pojedinke/ce od ugleda da u kratkom roku izvrše pritisak koji će ženama kandidatkinjama u strankama omogućiti povoljan raspored na izbornim listama.
- ✓ Lobiranje da stranke uvedu rodne kvote u stranačke statute. Rodne kvote osiguravaju zastupljenost žena u stranačkim tijelima i na izbornim listama. Afirmativna akcija putem kvota nužna je kako bi se ženama uopšte dala šansa da značajno iskažu svoje potencijale u samoj stranci u kojoj je skoncentrisana sva moć.

- ✓ Na duži period, odmah nakon sledećih izbora, podstaći organizovanje pripreme amandmana na izborni zakon kojima bi se formalizovao raspored kandidata manje zastupljenog pola na izbornim listama za neke buduće izbore
- ✓ Takođe, drugim zakonodavstvom (na primjer, vezanim za finansiranje političkih stranaka ili Zakonom o rodnoj ravnopravnosti), može se zahtjevati od stranka da jasno formalizuju mehanizme za uspostavljanje rodne ravnopravnosti).

Političke partije imaju ogromnu društvenu moć i odgovornost u kreiranju javnih politika, stoga su posebno odgovorne za uvođenje principa rodne ravnopravnosti i ostvarenje ženskih ljudskih prava. Od toga da li i na koji način određene političke stranke usvajaju koncept rodne ravnopravnosti, zavisice u velikoj mjeri i društvena reprezentativnost žena i društveni status koncepta rodne ravnopravnosti²¹

Demokratizacija države nije moguća bez demokratizacije političkih stranaka te shodno tome , jeste jako važno da se unutar političkih stranaka povećaju kapaciteti za rodnu ravnopravnost²².

Sa druge strane:

- ✓ Potrebno je političku mobilizaciju žena usmjeriti ka različitim strukturalnim nivoima i fokusirati je ka većoj moći i participaciji. Neophodno je podstaći nominaciju žena za kandidaturu na upravljačke funkcije od strane političkih partija, a zatim izgraditi mrežu podrške ženama političarkama koje će uključiti i saradnju sa (prije svega) ženskim civilnim sektorom. Dosadašnje iskustvo pokazuje da specifične ciljane kampanje mogu biti efikasne u ohrabriranju žena da se kandiduju i u stvaranju pritiska kojim bi se natjerale partije da ih kandiduju.
- ✓ Posebnu pažnju posvetiti kandidovanju žena za ulazak u lokalne institucije jer su njihovi interesi češće koncentrisani na teme bliske užoj zajednici i okruženju u kome žive. Takođe uporedna iskustva pokazuju da žene na pozicijama moći na lokalnom nivou stvaraju dobre „role modele“ i utiču na smanjenje tradicionalnih uloga žena.
- ✓ Istovremeno usljed težnji približavanju standardima i zahtjevima EU, zastupljenost žena na neki način postaje i stvar takmičenja među strankama pa je potrebno i podstaći takmičarski duh među strankama, i to kroz insistiranje u medijima na ovoj temi.

²¹ „Kapaciteti političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje rodne ravnopravnosti“, Višnja Baćanović, Ana Pajvančić, 2010,

²² Kapacitete političkih stranaka (Baćanović, Pajvančić) za povećanje rodne ravnopravnosti moguće je pratiti kroz set indikatora kao što su:

- ✓ Analiza zastupljenosti koncepta rodne ravnopravnosti u normativnim aktima političkih stranaka
- ✓ Procjena stepena i oblika rodne senzibilisanosti članova i članica stranke
- ✓ Procjena položaja žena u političkim strankama
- ✓ Analiza političkih preferencija članica stranaka
- ✓ Analiza „faktora uspjehnosti“ visokih funkcionerki

POLITIKA NA ŽENSKI NAČIN ili KAKO ŽENSKJE INTERESE UVESTI U POLITIČKI DISKURS

Za formiranje rodno senzitivne politike od presudnog značaja je odnos između brojčane prisutnosti žena i otvorenosti institucija jer povećanje broja žena u parlamentu na nacionalnom i lokalnom nivou jeste veliki napredak, ali to je samo dio problema. Uvećanje broja žena ili kvantitativna reprezentacija gubi na značaju ukoliko nije istovremeno i supstancijalna, odnosno ako se njihovi stavovi i mišljenja ignorišu ili nedovoljno uvažavaju u procesu odlučivanja. Žene u predstavničkoj demokratiji moraju imati pristup svim tijelima gde se donose značajne odluke i njihovi interesi i mišljenja moraju biti suštinski uzeta u obzir.

Pretpostavka, utemeljena prvenstveno na osnovu istraživanja u zapadnim zemljama, jeste da će žene na visokim pozicijama u partijama, bile feministički nastrojene ili ne, koristiti svoje pozicije za zalaganje u partijskom vrhu, za to da bude više žena i da one budu uticajnije, da će podizati svijest o podzastupljenosti žena, uticati na emancipaciju žena kao „role modeli“. Međutim, mogu se utvrditi specifičnosti u ovom aspektu djelovanja političarki u regionu, kao i u odnosu društva, političkih struktura, medija, prema njima. Djelovanje žena u parlamentima odlikuje nedostatak zajedničke platforme odnosno djelovanje po nalogima i u okviru politika i odluka stranaka ili poslaničkih grupa. Žene same ostaju „slijepe“ za rodne posljedice odluka koje njihove stranke donose u parlamentima, što je u Mađarskoj tokom 1990-tih na primer objašnjeno i slabošću i nepostojanjem feminističkih organizacija. One ne ulaze u politiku kao žene, niti feministički pokret na neki način utiče na institucionalno djelovanje elita.

Stoga je važno praviti razliku između reprezentacije žena i reprezentacije ženskih interesa.

Ženska organizacija u nekom obliku postoji u svim parlamentarnim strankama. Ipak, većina sagovornika iz drugih oblasti (mediji, NVO) ocjenjuje da ove organizacije postoje samo formalno, bez aktivnog djelovanja i samim tim bez uticaja na rad stranke. U skladu sa djelovanjem je i njihova poznatost široj javnosti, Naime, one su medijski gotovo neprimjetne.

Rukovodeći funkcioneri u strankama i političarke imaju nešto drugačiju perspektivu i ženske forume ne percipiraju kao fiktivne, ali priznaju da je potrebno unaprijeđenje položaja žena i samih ženskih organizacija. Iz tog razloga većina stranaka trenutno radi na reorganizaciji ove organizacije u svojoj stranci i po potrebi izmjeni statuta kako bi se administrativno poboljšao njihov značaj.

Stiče se utisak da za rukovodioce ženska organizacija predstavlja prije svega način za bolju regrutaciju žena u stranku i njihovu selekciju, a ne strukturu koja bi kvalitativno uticala na rad stranke sagledavajući politiku iz ugla žena.

Dalje, **neformalne mreže među muškarcima** su razvijenije i nedostupne su ženama. Žene oskudjevaju i u pripremi i treninzima, podršci i solidarnosti od strane drugih žena u partiji i nisu toliko uspješne u stvaranju neformalnih mreža i obezbjeđivanju podrške od strane drugih žena u stranci.

Plan rukovodioca partija uglavnom predviđa da se organizacija osnaži od opštinskog nivoa kako bi se povećala baza članica koje bi bile uključivane u više strukture. Pretpostavka koja leži iza ovakvog sistema

je da će rad na kvantitetu posljedično povećati i kvalitet, te da će stranke imati na raspolaganju veći broj kvalitetnog ženskog kadra.

Institucionalizacija reprezentacije ženskih interesa obuhvata i finansiranje ženskih grupa od strane države, veće prisustvo ekspertkinja u parlamentu i vladi, uspostavljanje posebnih tijela za rodnu ravnopravnost (na svim nivoima vlasti) i saradnju sa ženskim nevladinim organizacijama i ostalim organizacijama civilnog društva, izgradnju partnerstva između sektora privrede, države i političkih aktera koje će imati za cilj otklanjanje barijera većem učešću žena u politici. U svim ovim procesima, političke partije treba da igraju dominantnu ulogu²³.

Saradnja političarki sa nevladinim sektorom i organizacijama koje unaprijeđuju položaj žena u mnogome odgovara trenutnom položaju žena u strankama i aktivnosti njihove organizacije unutar stranke. Saradnja se dešava sporadično i ukoliko se ostvari nije isključeno da se i na edukacijama i skupovima političarke ponašaju kao vojnici partije, a ne kao žene koje imaju za cilj da unaprijede svoj položaj i položaj drugih žena. Sa druge strane, postoje i pozitivni primjeri žena koje aktivno traže razmjenu iskustva sa koleginicama iz regiona i svaku ponuđenu edukaciju vide kao priliku da unaprijede svoje vještine. Istovremeno, ovaj dio političarki vrijednuje podršku koji njihovi prijedlozi u Skupštini dobiju od nevladinog sektora.

Uzimanje u obzir rodne perspektive i analizu posljedica politika i odluka stranke na žene je praksa koja je ne samo slabo zastupljena, već i slabo prepoznata kao potrebna. Čak i žene koje su aktivne u politici često ne vide potrebu da se ovaj vid analize posebno vrši i na posredan način negiraju razliku uticaja političkih odluka na muškarce i žene. Političarke koje su rodno osjetljivije upravo u ženskim organizacijama i forumima vide priliku za podsticanje i bavljenje analizom uticaja politika na žene. Po njihovim riječima postojeći forumi uglavnom trenutno doprinose jačanju saradnje između žena i njihove međusobne podrške, ali očekuju da u perspektivi upravo rodna analiza bude jedna od primarnih tema.

- ✓ Potrebno je obezbjediti (unutarstranačke) mehanizme koji će neutralisati neformalne mreže muškaraca da obeshrabre žene i izoluju ih u procesima donošenja odluka. Ovo se prvenstveno može postići kroz osnaživanje žena u političkim organizacijama da insistiraju na formalizovanju donošenja odluka u strankama tako što će se obezbjediti jača uloga ženskih organizacija u strankama, ali i uzimati u obzir rodna perspektiva prilikom donošenja odluka i omogućiti šira rasprava i mehanizmi za podnošenje prijedloga.
- ✓ Potrebno je omogućiti veću podršku, kroz državne i međunarodne fondove, nevladinim organizacijama da unaprijede programe obuka za žene političarke. Ovdje je važno insistirati na procesu selekcije potencijalnih kandidatkinja, od strane političkih stranaka, a koji će uključiti, na prvom mjestu, visok stepen motivacije kandidatkinja, potencijal da prenesu stečena iskustva na druge žene u stranci i mogućnost da nove stvari sprovedu u djelo.
- ✓ Podržati programe i aktivnosti političkih stranaka, nevladinih organizacija, akademske zajednice, medija i civilnog društva usmjerene na promociju, umrežavanje, mentorstvo, izgradnju

²³ Iskustva zapadnih država pokazuju da upravo ova vrsta saradnje suštinski mijenja javne politike, i predstavlja esenciju onog što se zove politika na ženski način.

samopouzdanja, programe vođenja i obuke za žene koje razmatraju ulazak u političko i javno odlučivanje, uključujući i podršku i promociju mladih ljudi, naročito mladih žena.

- ✓ Dalje, kako se u saradnji sa postojećim ženskim organizacijama rodno ne senzibiliju i analiziraju politike stranaka, potrebno je insistirati na građenju kapaciteta političarki za uključivanje rodne analize stranačkih politika kao obaveznog programa ženskih organizacija u strankama u bliskoj budućnosti. Zato je neophodno kreirati niz obuka (treninga, prezentacija, okruglih stolova i sl.) za ključne aktere - donosiocice odluka u strankama, institucijama ali i u medijima.
- ✓ Prilikom organizovanja edukacija važno je da se u strankama vodi računa o tome da su edukacijama podjednako prisutne i žene i muškarci.

PREPREKE VEĆOJ PARTICIPACIJI ŽENA U POLITICI

Prepreke većoj zastupljenosti žena u politici grubo se mogu podijeliti na uticaj sredine i individualne činioce koji zavise od samih žena.

Patrijahalne norme su u crnogorskom društvu duboko ukorijenjene. Veliki broj građana sklon je da se saglasi sa tvrdnjama koje vrlo eksplicitno izražavaju stavove po kojima je ženama mjesto u kući, a ne u javnom i političkom životu. Žene se takođe, vrlo često slažu sa ovakvim stavovima, iako rijeđe od muškaraca. Stoga se može reći da su i privatni i javni patrijarhat, kao sklop stavova o rodnim ulogama i mjestu muškaraca i žena u javnom i privatnom životu, veoma izraženi.

Očekivano, patrijarhat je koreliran sa stavovima o političkoj participaciji žena – kod osoba koje su sklone da vjeruju da su poslovi vezani za domaćinstvo i odgoj djece tipično ženski češće iznose stav da poslanice lošije obavljaju posao od svojih kolega, nisu spremni da prihvate ženu predsjednika ili premijera i vjeruju da je broj žena koje trenutno učestvuju u radu Skupštine Crne Gore dovoljan ili čak preveliki.

Lični razlozi za neulazak u politiku, o kojima građani Crne Gore izvještavaju i o kojima je već bilo riječi, veoma su slični percipiranim razlozima neulaska muškaraca.

S druge strane, faktori koji onemogućavaju uključivanje žena u politički život Crne Gore ukazuju na visok stepen rodne diskriminacije. Dakle, kada se građani izjašnjavaju šta je to što njih spriječava da se aktivno bave politikom, to su najčešće nezainteresovanost i drugi činioci lične prirode dok percipirani problemi sa kojima se suočavaju žene nisu lične prirode, već potiču iz okoline, porodice, društva.

Društvena i rodna podjela rada su takve da stvaraju veliku opterećenost žena poslovima iz domena ekonomije brige (kućni poslovi, briga o drugima, o djeci, starima, bolesnima i odraslim članovima porodice, itd), a ta velika opterećenost u privatnoj sferi veoma utiče na njihove mogućnosti i postignuća u javnoj sferi. Naime, žene u najvećem broju slučajeva imaju porodicu i djecu i pored svih profesionalnih obaveza na njih pada i obaveza vođenja brige o domaćinstvu. Čak i kada imaju razvijen sistem podrške i pomoći, prije svega oko čuvanja djece, žene koje se bave politikom i dalje većinu kućnih obaveza obavljaju same što njihov radni dan čini mnogo dužim. Ukoliko, pak, nemaju roditelje ili bračne partnere koji bi preuzeli brigu o djeci u toku dana, žene su primorane da izdvoje novac za usluge čuvanje djece i tu

nailazimo na još jednu prepreku njihovom ulasku u politiku, a to je ekonomska nezavisnost. U trenutnoj ekonomskoj situaciji mali je procenat žena koje su na taj način materijalno obezbjeđene i nezavisne da bi mogle svoje svakodnevne obaveze organizovati na način na koji bavljenje politikom to zahtjeva.

U takvom sistemu gdje **žena nema institucionalnu podršku**, a gdje se od žene očekuje da prvenstveno bude, po riječima jedne poslanice „dobra majka, sestra, supruga, pa tek onda sve ostalo“ u politiku ulaze ili mlade žene bez porodice, što je rjeđi slučaj ili najčešće profesionalno afirmisane i ekonomski nezavisne žene čija djeca su već odrasla ili u adolescentskom periodu.

Građani Crne Gore se uvijek u većem broju izjašnjavaju da je prihvatljivije da muž bude taj koji će se politički angažovati, a podaci o stvarnom učeću žena i muškaraca u obavljanju kućnih i porodičnih poslova i relativnom doprinosu muškarca i žene u popunjavanju kućnog budžeta, a do kojih smo došli tokom istraživanja, govore da je faktičko stanje u skladu sa stavovima o kojima smo ovdje govorili (žene rade čak tri puta više, a u 2/3 crnogorskih porodica muškarac je taj koji najviše doprinosi ukupnim prihodima kojima ta porodica raspolaže).

Takođe, građani smatraju da muškarci u politici imaju znatno veće mogućnosti napredovanja, kao i da ih političke partije favorizuju. Razlozi za nemogućnost napredovanja žena su najčešće predrasude, društveni mentalitet, kao i dominacija muškaraca i njihovo međusobno podržavanje. Pored favorizovanja muškaraca, rasprostranjeno je i uvjerenje da su muškarci uspješniji na svim državnim funkcijama. Kao što se može pretpostaviti, muškarci su jači zastupnici ovog stava. Što se fizičkog izgleda tiče, on je bitniji za jednu ženu u politici, nego što je to za muškarca.

Sagovornici u dubinskim intervjuima takođe kažu da bi se prepreke većoj zastupljenosti žena u politici grubo mogle podijeliti na uticaj sredine i individualne činioce koji zavise od samih žena. Sa jedne strane stoji istorijski kontekst i tradicija u kojoj je politika muška oblast u kojoj žena ne može u potpunosti da ostvari svoje kapacitete, i u kojoj nema dovoljno ni moralne ni praktične podrške okoline, a sa druge nespremnost žena da prihvate često prljava pravila igre u političkom životu.

Stanovništvo Crne Gore podijeljeno je po pitanju spremnosti da prihvati ženu na najodgovornijim državnim funkcijama. Na ličnom nivou, deklarativno, građani su spremni da prihvate ženu predsjednicu ili ženu premijerku, ali ne vjeruju da je crnogorska javnost spremna da napravi takav iskorak.

Ipak, žene koje su čvrsto riješile da se bave ovim pozivom navode da im je to omogućila podrška najbližeg okruženja, ali su saglasne da to nije čest slučaj u Crnoj Gori, već prije izuzetak.

Žene u politici se na različite načine odnose prema svom rodnom identitetu.²⁴ One polaze od pravila demokratije kao rodno neutralnih, odnosno smatraju da su lični kvaliteti presudni za uspjeh. Time se

²⁴ Podaci prikupljeni tokom istraživanja na uzorku od 71 političarke iz regiona koje su sprovele Gallian i Clavero (2008.) ilustruju odnos političarki prema rodnoj ravnopravnosti. Ispitane političarke misle da je broj žena u politici važno pitanje i da bi trebalo da ih bude više, ali ne zbog mogućnosti da se zalažu za ženske interese. Ovo ne prepoznaju ni kao svoju ulogu u politici, i čak smatraju da bi ih to učinilo manje konkurentnim i kompetentnim za druga pitanja. S druge strane, polaze od rodno zasnovanih pretpostavki o obrascima političkog djelovanja žena, kao što su tolerancija, insistiranje na koncenzusu, demokričnost u donošenju odluka, i rodno zasnovanih pretpostavki o oblastima politike u kojima su žene bolje, prvenstveno socijalna zaštita,

može poslati pogrešna poruka ženama uopšte - da rodne diskriminacije i barijera nema i da od individualnih sklonosti i zalaganja zavisi uspjeh. Slično je i sa balansiranjem rodni i profesionalnih uloga, što jeste prepoznato kao jedna od prepreka za žene u politici, ali se takođe može izbjeći ličnim sposobnostima, čime se implicira da je to lična odgovornost svake žene. Nerijetko se, pa i u ovom istraživanju, kao prepreka za žene u politici navode njihove lične karakteristike, nedostatak ambicije, odlučnosti i zainteresovanosti za politiku.²⁵

Jedan dio sagovornika zastupao je i tezu da su žene jedne drugima najveća prepreka u politici, budući da među njima ne postoji dovoljno solidarnosti, često ni unutar iste stranake. Zastupnici ovog stanovišta vjeruju da žene čak aktivno sabotiraju inicijative drugih političarki i da to žene koje razmišljaju o ulasku u politiku dobro prepoznaju.

Faktor koji se atribuiru samim ženama je njihova slaba spremnost da uđu u politiku koju smatraju prljavom. Naime, vjeruje se da žene po svojoj prirodi ne vole otvorene sukobe dok je istovremeno politička scena u Crnoj Gori upravo takvim sukobima bogata. Takođe se vjeruje da žene bavljenje politikom najčešće percipiraju ne samo kao prljavu, već i prilično korumpiranu. U takvom okruženju bavljenje politikom i nju kao političarku čini prljavom i stavlja na kocku cjelokupnu prijašnju profesionalu karijeru i integritet na šta se žene teško odlučuju. Upravo se veći otklon prema nezakonitim radnjama i veća principijelnost i načelo pravednosti smatraju velikom prednosti političarki u odnosu na muškarce iako im to incijalno predstavlja prepreku.

Žene u političkim strankama suočavaju se sa svim izazovima sa kojima se suočava svaka žena u Crnoj Gori koja želi da se realizuje u profesionalnom životu. **Zato svaka strategija podsticanja veće participacije žena u politici mora podrazumijevati razvijanje državnih mjera koje će se efikasno suočiti s problemima uslovljenim tradicionalnim ulogama žena u društvu, ravnopravnoj raspodjeli rada, jednakim šansama za napredovanje u karijeri i ravnopravnoj raspodjeli porodičnih odgovornosti.**

- ✓ Ove mjere obuhvataju i infrastrukturu za njegu i čuvanje djece i podsticaje muškarcima da više participiraju u poslovima vezanim za domaćinstvo i čuvanje djece. Ukoliko muškarci ne budu obuhvaćeni odgovarajućim setom mjera kojima bi se uticalo na balansiranje privatnih obaveza između muškaraca i žena, potencijalne političarke će se sve češće suočavati sa izazovima usklađivanja poslovnih i privatnih obaveza.
- ✓ Nedostaje i odgovarajuća podrška dobro organizovanih socijalnih usluga (dječije ustanove, pomoć u kući, dnevni centri, servisi za pomoć starim osobama).
- ✓ Stereotipnim predstavama o rodni ulogama dobrim dijelom doprinosi i androcentrični model vaspitanja i konzervativni odnos školskih programa, školskih udžbenika i instruktivnih materijala.
- ✓ U školske nastavne planove i programe uvesti i unaprijediti obrazovne i vaspitne aktivnosti usmjerene na podizanje svijesti mladih ljudi o ravnopravnosti polova, te posebne programe za ravnopravnost polova u medijsko izvještavanje za studente/studentkinje novinarstva;

zdravstvo, obrazovanje, briga o porodici. Ovdje je takođe identifikovan njihov odnos prema kvotama, kao ambivalentan i čak negativan, jer one smatraju da je potrebno osnažiti žene političarke kako bi one mogle na osnovu sopstvenih kvaliteta i sklonosti u fer i ravnopravnim uslovima da zauzmu mjesta u parlamentima., Bacanović 2010.

²⁵ Politička participacija i ženski pokret u Jugoistočnoj Evropi, Višnja Bacanović, 2010.

- ✓ Podsticati državna ali i privatna preduzeća i asocijacije da osiguraju uravnoteženo učešće žena i muškaraca u svojim tijelima koja donose odluke, naročito ona koja se za obavljanje svoje djelatnosti finansiraju iz državnih i javnih fondova.
- ✓ Organizovanje stalnih obuka i seminara o ravnopravnosti polova za predstavnike/ce svih nivoa vlasti, sa naročitim akcentom na najviše pozicionirane zvaničnike, radi podizanja njihove svijesti o važnosti uravnoteženog učešća žena i muškaraca na svim nivoima odlučivanja, kao i ulozi stranke u promociji ravnopravnosti.
- ✓ Promovisati kampanje usmjerene na cjelokupnu javnost kako bi se podigla svijest o važnosti polno uravnotežene zastupljenosti u političkom i javnom odlučivanju kao preduslovu za istinsku demokratiju i kampanje usmjerene na ravnopravnu podjelu porodičnih odgovornosti žena i muškaraca.
- ✓ Podsticati programe medija i nevladinih organizacija koji se odnose na redovnu analizu prisutnosti i prikazivanja žena i muškaraca u informativnim emisijama i programima o tekućim događajima, posebno za vrijeme održavanja izbornih kampanja.

Primarna odgovornost za povećanje političke participacije žena je na političkim strankama. One se pitanjima rodne ravnopravnosti bave deklarativno i vrlo konzervativno, najčešće ograničavajući žene na njihovu reproduktivnu ulogu. Političari u medijima češće govore o ženama koristeći se stereotipnim modelima kao onih koje u većoj mjeri padaju na teret države (studentkinje, majke/porodilje), a manje kao osobe koje doprinose razvoju zemlje (preduzetnice, stručnjakinje, naučnice).

- ✓ Stoga je neophodno osuditi i sankcionisati seksističke i diskriminatorne istupe pojedinih stranaka i njihovih članova/članica, kao što je bio slučaj sa kampanjom na nedavno održanim lokalnim izborima u Herceg Novom.
- ✓ U komunikaciji s javnošću i političkoj promociji stranke moraju izbjegavati stereotipno prikazivanje žena. Reprodukovanje rodni stereotipa ne doprinosi rodnoj ravnopravnosti, već dodatno učvršćuje postojeći društveni položaj žena. Stoga je važno da se izvrši pritisak da bi se izborne kampanje odvijale na rodno korektan način i da ne reprodukuju rodne stereotipe.
- ✓ Ukoliko žene nisu vidljive u javnosti, i to kao ravnopravne i aktivne osobe, teško da će se stereotipi mijenjati. Zato je nužno da stranke preduzmu odgovarajuće aktivnosti za povećanje vidljivosti svojih članica, ali ne kao stranačkog dekora, već stranačkih subjekata²⁶.
- ✓ Takođe, lobirati u strankama za izradu/prilagođavanje rodno osjetljivih stranačkih programa²⁷.
- ✓ **Promovisati rodnu ravnopravnost kao temeljnu društvenu vrijednost.** Član 18. Ustava Crne Gore kaže da država jemči ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti.

²⁶ Ovo je posebno važno ako se ima u vidu da žene na visokim pozicijama, njihova vidljivost u medijima i javnosti, percepcija o njima, snažno utiče na aspiracije mladih ljudi (role modeli).

²⁷ Savjet Europe definiše rodno osjetljivu politiku (gender mainstreaming) kao "reorganizaciju, poboljšanje, razvoj i evaluaciju političkih procesa, tako da je perspektiva rodne ravnopravnosti uključena u svaku politiku na svim nivoima i u svim djelatnostima.

Percepcija žena i muškaraca u politici, kao prepreka i šansa

Ako se posmatraju prosječne ocjene na atributima kojim se opisuju tipični muškarci i žene u politici, statistički značajne razlike u ocjenama u korist muškaraca su registrovane u pogledu sigurnosti u sebe, samostalnosti u donošenju odluka, leaderskih sposobnosti, odlučnosti, hrabrosti, čvrstine prema drugima i ubjedljivošću. S druge strane, političarke se, značajno više od političara, doživljavaju kao osobe koje razumiju potrebe i probleme običnih ljudi, kao iskrene i pravične i kao osobe koje brinu o drugima.

Žene i muškarci se vide jednako uspješnim u svim oblastima u kojima su žene napravile iskorak u crnogorskom društvu, pa na pozicijama kao što su sudija, odbornik u opštinskom parlamentu, tužilac, pomoćnik ministra, poslanik, državni sekretar, direktor javnog preduzeća i predsjednik opštine građani najčešće smatraju da bi i žene i muškarci bili jednako uspješni. Mala razlika u korist muškaraca je evidentna i na pozicijama ministara i predsjednika političkih stranaka. **Jedine dvije funkcije na kojima je procenat građana koji smatraja da bi muškarci bili uspješniji** veći od zbira onih koji smatraju da bi bile uspješnije žene i onih koji ne prave razliku na osnovu pola, jesu dvije od tri najvažnije funkcije u političkom životu Crne Gore – **Predsjednik države i Predsjednik Vlade.**

Crnogorske političarke se smatraju najviše uključenim u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovanja, dok se političari percipiraju kao veoma aktivni u borbi protiv kriminala i korupcije, i u sprovođenju reformi političkog sistema. Najvažnije pitanje za stanovnike Crne Gore, oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta, skoro četvrtina građana smatra dominantno muškim, ali se istovremeno žene opažaju aktivnijim od muškaraca upravo u tri najvažnije oblasti za građane/ke Crne Gore, a to su oporavak privrede i otvaranje novih radnih mjesta, borba protiv siromaštva i povećanje životnog standarda.

Interesima i potrebama žena se nedovoljno brine u političkom životu, dok su interesi i potrebe muškaraca u dovoljnoj mjeri predmet brige. Iako građani kao političku partiju koja najviše brine o potrebama žena izdvajaju Demokratsku partiju socijalista, veći je procenat onih koji smatraju da nijedna partija ne pokazuje adekvatnu brigu.

Sagovornici u dubinskim intervjuima saglasni su da žene u politiku unose kvalitete koje muškarci ne posjeduju ili bar ne u istoj mjeri. I predstavnici stranaka i predstavnici medija slažu se da su u pitanju prvenstveno posvećenost, temeljitost, stručnost, odmjerenost, briga o potrebama običnog čovjeka i stavljanje interesa društva ispred ličnih interesa, kao i drugačiji način komuniciranja sa političkim neistomišljenicima.

Nalazi studije jasno pokazuju da postoje i predrasude o tome ko bi uspješnije obavljao određena zanimanja koja imaju veze sa politikom. Dobili smo prilično jasne i nedvosmislene odgovore – da, postoje oblasti u političkom polju Crne Gore u kojima se žene vide kao potencijalno uspješnije od muških kolega i one su prilično jasno definisane.

Ove podjele na muško/ženske oblasti nastale su kao posljedica tradicionalnih rodnih uloga i stereotipa ali se ovi stereotipi i predrasude mogu „okrenuti“ i koristiti tako da daju u kraćem roku pozitivan

efekat na veću zastupljenost žena u politici, tako što će se omogućiti veća prisutnost žena na ključnim i najodgovornijim mjestima upravo u ovim oblastima.

Ukoliko donosioci odluka u političkim strankama žele da se ponašaju u skladu sa očekivanjima svog biračkog tijela, trebalo bi da žene budu te koje će zastupati partijske politike u sljedećim oblastima: suzbijanje nasilja u porodici, socijalna briga i staranje o siromašnima, briga o mladima, penzionerima, obrazovanje, briga o životnoj sredini, zdravstvo i nasilje u školama i siromaštvo. Sve ove oblasti političkog djelovanja i baš ovim redom, ocjenjenje su kao oblasti u kojima bi žene imale više uspjeha među ispitanicima i to u statistički značajnim relacijama²⁸.

Sa druge strane, ne smije se umanjiti značaj ovih oblasti za koje postoji percepcija da bi žene bile uspješnije od muškaraca, jer četiri od devet oblasti u kojima se očekuje veći uspjeh žena spadaju u prvih devet oblasti koje su najvažnije opštoj populaciji, a to su borba protiv siromaštva, zdravstvo, obrazovanje i briga o socijalno udruženim grupama. Ove oblasti nisu vruće političke teme ali su svakako preokupacije velike većine građana koja je umorna od velikih tema i koja pokušava da nađe rješenje za svoje svakodnevne probleme

Ukrstimo li to sa stavovima koji govore o tome da su žene političarke jednako stručne a često i stručnije od muških pandana, da ćešće usklađuju struku sa političkim ambicijama, da su realnije u procjeni sopstvenih sposobnosti i ambicija – eto cijelog polja **argumentacije** kojim bi se mogla podržati ideja kandidature žena na najbitnije funkcije u strukturi vlasti.

Drugi nalaz koji proističe iz ovih rezultata je da kada analiziramo oblasti za koje građani smatraju da bi prevashodno žene imale više uspjeha od muškaraca ispred većine njih, ako ne i svake, stoji ili može stajati riječ BRIGA. Briga o siromašnima, penzionerima, životnoj sredini, mladima. **Iako BRIGA o drugima predstavlja jednu od prvih tradicionalnih rodnih uloga** kojima su žene izložene još u najranijem djetinjstvu a koje imaju ozbiljne posljedice na rodnu segregaciju zanimanja, ali i na vertikalnu i horizontalnu segregaciju na tržištu rada, **ovaj dio dubokog uvjerenja opšte populacije i ugrađenog rodnog identiteta žena se može iskoristiti u političkom marketingu** kao važno sredstvo za povećanje učešća žena na najodgovornijim funkcijama u zemlji. Ne treba zaboraviti da su upravo briga o drugima, razumijevanje potreba i problema običnih ljudi, ali i iskrenost i pravičnost atributi na kojima su značajno bolje ocjenjene tipične političarke od svojih kolega muškaraca. Otuđenost političkih elita i nerazumijevanje problema običnih ljudi je nešto što se danas najčešće zamjera političarima.

Tradicionalni politički sistemi ustrojeni su vertikalno, po principu uske piramide na čijem je čelu lider i najuže rukovodstvo, koje nije u direktnoj komunikaciji sa stanovništvom ali je u moći da povede zemlju u određenom smjeru i da se održava na vlasti sve dok ga neka druga grupacija, ideja, projekt odatle ne potisnu.

Moderna demokratska društva, su ustrojena na potpuno drugačiji način – ona teže da političku piramidu vlasti prošire do horizontale ne bi li time uspjeli da pokriju što više pojedinačnih interesa i da uključe što

²⁸ Interesantno je da obje subpopulacije u svim ponuđenim oblastima vide svoj pol kao bolji, ali se kod žena izdvajaju istih devet oblasti i po gotovo istom redosljedu, koje smo detektovali na ukupnoj populaciji, kao one oblasti u kojima bi žene bile najbolje

veći broj građana u procese odlučivanja i rješavanja problema. BRIGA o pojedinačnim interesima, običnim ljudima ili grupama na taj način postaje trademark modernih demokratskih društava.

- ✓ **U tom smislu u procesu modernizacije crnogorskog društva, a sve u okviru evroatlantskih integracija, neophodno je sve veće „obaranje“ političke vertikale u političku horizontalu i obuhvatanje interesa sve većeg broja raznorodnih interesa. Među njima su i interesi ženske populacije, od kojih je jedan i da što veći broj žena učestvuje u ravnopravnoj i fer podjeli političkog uticaja i diobi polja političke moći.**
- ✓ Ovdje treba posebno imati na umu da će se najveće prepreke za ovu vrstu promjena naći upravo u političkim strankama, da muškarci (ali i određeni broj žena) neće biti skloni bilo kakvim promjenama, te je važno osmisliti strategiju upravo ka ovim članovima stranaka (politička volja tj. opredeljenost partijskog lidera ovdje može igrati važnu ulogu, unutar stranački mehanizmi, spremnost žena da se udruže i istraju uprkos preprekama, muški saveznici i sl.)
- ✓ Osim toga, žene su značajno više zastupljene u populaciji apstinenata i neodlučnih birača koji je izuzetno značajan i nezanemarljiv. Posebno kada se shvati da se sadašnji odnos snaga na političkoj sceni Crne Gore može značajno mijenjati u različitim pravcima a da žene predstavljaju izuzetno važan potencijal naročito za one stranke koje bi se odlučile da svoje biračko tijelo uvećaju oslanjajući se na potrebu za modernizacijom društva i primjenu modernih politika koje bi imal za cilj BRIGU o običnom čovjeku²⁹.
- ✓ **Takođe imajući u vidu da percepcija o ženama u politici kao onima koje su sklonije da brinu o običnom čovjeku, više odgovornim i stručnijim, sa realnijim sagledavanjima problema i boljom samoprocenom, treba iskoristiti za promociju novih lica u politici, političarki novog doba i slično. Ono što je posebno važno imati na umu ovdje je da je promocija političarki kao autonomnih, samostalnih, stručnih, hrabrih da se suoče sa izazovima i spremnih da donesu važne odluke od velike važnosti, kako žene u politici ne bi stereotipno ostale u sijenci, tj. ponovile model majke, sestre, supruge kao „snage iza prijestola“.**

Vidljivost žena u politici i povjerenje prema političarkama

Kada se posmatraju konkretni političari i političarke u Crnoj Gori, dolazi se do zaključka da žene u politici imaju problem sa nedovoljno visokom poznatošću. One su prije svega prisutne u Skupštini Crne Gore i svega ih je nekoliko na izvršnim funkcijama koje omogućavaju čestu prisutnost u medijima, fokusiranost na određene oblasti i probleme crnogorskog društva. Upravo zbog toga kada se uporede muškarci i žene na političkoj sceni generalno, jasno se vidi uticaj „staklenog plafona³⁰“ kao oblika vertikalne segregacije koji onemogućava ženama prohodnost na najodgovornije **izvršne** funkcije u zemlji a samim tim veću poznatost kod građana i moć u političkom životu Crne Gore.

²⁹ U SAD žene konstantno više glasaju na prededničkim izborima nego muškarci (čak 9,7 miliona žena više glasa) te se politička poruka posebno oblikuje prema ženama biračima; Političke stranke u Crnoj Gori bi morale da uzmu u obzir potencijal ženskog biračkog tijela.

³⁰ Nevidljive barijere koje sprečavaju žene da u političkoj i stranačkoj hijerarhiji napreduju do najviših rukovodećih položaja

Interesantno je da žene imaju više povjerenja u političarke i političare u Crnoj Gori³¹.

Iako su građani/ke Crne Gore uvjereni da crnogorska javnost više vjeruje političarima (58%) nego što je to slučaj sa političarkama (10%), opšta populacija ima više povjerenja u političarke nego u političare³².

Takođe, neopredjeljeni birači (oni koji će glasati na sljedećim izborima za Skupštinu Crne Gore ali u ovom trenutku ne znaju za koga) imaju značajno više povjerenja u žene (2.41) na političkoj sceni nego u muškarce (2.30).

Pol nosioca političke poruke, izolovan od drugih potencijalnih determinanti, ni na koji način ne utiče na povjerenje birača. Ipak, pol postaje jako važan faktor povjerenja kada se uključe i drugi važni činioci, poput teme o kojoj govori i karakteristikama ciljne grupe. **Postoje teme u koje građani imaju više povjerenja ukoliko ih čuju od žena, nego ukoliko su njihovi nosioci muškarci. U ovom istraživanju potvrđujemo je da su to teme bezbjednosti i pravosuđa i socijalne zaštite, ali i teme poput unutrašnjih pitanja (korupcija, identitet) i zdravstvene zaštite ukoliko posmatramo samo dio uzorka stariji od 35 godina.**

Zanimljivo je da žene u prosjeku bolje reaguju na političku poruku ukoliko je nosilac muškarac i to za svaku od testiranih tema, dok muškarci na neke teme bolje reaguju na političarke, a na nekim temama razlike nema. Takođe, **na političke poruke koje čuju od žena bolje reaguju i neopredjeljeni i apstinenti** i, što je još važnije, ovakav zaključak važi za skoro sve teme koje su testirane u ovom istraživanju.

- ✓ **Dalje, visoko povjerenje u političarke i njihov potencijal može biti izuzetno važan argument za donosiocima odluka u strankama kako bi se motivisali da istaknu žene kao kandidate za najodgovornije funkcije.**
- ✓ Osim toga, žene se moraju uže specijalizovati za određene teme kako bi postali ključni sagovornici medijima za određene oblasti.
- ✓ ovo je takođe i prilika da žene možda uđu i u rodno ne stereotipne oblasti tj. zauzmu visoke pozicije u ovim oblastima politike
- ✓ Strategija koja je usmjerena na povećanje poznatosti i prisutnosti žena mora uključiti i rad na vještinama javnog nastupa političarki, interpretaciji i prikupljanju podataka, izgradnji argumentacije i drugim vještinama neophodnim za ubjedljiv javni nastup.
- ✓ Neophodno je insistirati da žene u većoj mjeri budu prisutne na izvršnim funkcijama (samo ovo istraživanje nudi valjane razloge za to), prije svega u Vladi i na ključnim pozicijama u lokalnim

³¹ Gledajući prosječne ocjene povjerenja na četvorostepenoj skali na kojoj 1 znači uopšte nemam povjerenja a 4 znači imam veliko povjerenje, prosječno povjerenje žena u političarke i političare (obuhvaćene ovim istraživanjem) iznosi 2,40 dok je prosječno povjerenje muškaraca 2,23. Ova razlika je statistički značajna.

³² Naime, ako se uzme prosječno povjerenje svih političarki obuhvaćenih ovim istraživanjem ono iznosi 2.37 dok je prosječno povjerenje u političare 2.23. Kao u i u prethodnom slučaju ova razlika je statistički značajna. Važno je naglasiti da ipak ove nalaze u vezi sa povjerenjem u političare i političarke treba posmatrati kroz prizmu ograničenih dometa ovog istraživanja. Naime, ukupno je testirano 34 žena i muškaraca koji su prisutni u političkom životu.

samoupravama, jer uprave te funkcije omogućuju visoku prisutnost u medijima, povećanje poznatosti i uticaja na javne politike.

MEDIJI I ŽENE U POLITICI

Perespektiva predstavnika medija i političarki kada je u pitanju odnos medija prema ovom dijelu političke scene donekle se razlikuje. Sa jedne strane, **žene koje se bave politikom bez obzira na stranačku pripadnost i poziciju koju zauzimaju, uglavnom nemaju intenzivnu saradnju sa medijima, dok sa druge urednici i novinari negiraju da pol predstavlja značajnu detriminantu u odabiru sagovornika.**

Iz ugla medija tema razgovora je jedini faktor koji određuje strukturu gostiju u emisiji ili sagovornika za novinski tekst.

Ipak, zastupljenost žena iz oblasti politike ocjenjuje se kao mala. Razlog tome mediji vide u generalno slaboj zastupljenosti žena u politici („*zastupljene u medijima proporcionalno njihovoj zastupljenosti u politici*“). **Većina sagovornika iz ove branše položaj žena u politici vidi kao marginalan, daleko od donosioca odluka i bitnih aktera, uz nekoliko izuzetaka žena koje zauzimaju visoke položaje. Iz ove pozicije proizilazi i njihova pozicija u medijskom izveštavanju.**

Prikazani princip odabira sagovornika ukazuje da crnogorski mediji nisu osjetljivi za specifične potrebe žena i da s toga ne smatraju da je u analizi problema i politika potrebno posebno analizirati njihov uticaj na kvalitet života žena i na kvalitet života muškaraca.

Iako urednici dijele istovjetni stav da su žene podjednako dobri sagovornici kao i muškarci, te da ne postoji praksa da se sa određenim muškarcima priča na sve teme, a sa ženama usko vezano za njihovu struku, postoje naznake da su žene češće intervjuisane na temu porodice, nasilja, socijalne zaštite, zdravlja, obrazovanja odnosno na teme koje se generalno prepoznaju kao više ženske.

Istovremeno, smatra se da žene dolaze na razgovor dobro pripremljene i da same preferiraju da govore o oblastima u kojima su stručne i kojima se bave, te da nisu sklone improvizaciji za razliku do muškaraca, što je po ocjeni medija prednost žena kao sagovornika.

I predstavnici medija i politički akteri su svjesni uticaja medija na kreiranje javnog mnjenja. **Upravo je slaba zastupljenost žena u izveštavanju jedan od razloga što su političarke u Crnoj Gori slabo prepoznate, te je samim tim i njihov uticaj među građanima mnogo manji od uticaja muškaraca.**

Mediji vjeruju da se njima ne može pripisati značajan dio te odgovornosti i da bi slika bila drugačija kada bi se žene aktivnije uključile u politiku i izborile za bolje pozicije.

Političarke, pak, smataju da su mediji u Crnoj Gori suviše senzacionalistički nastrojeni, te da to značajno utiče na slabu pokrivenost njihovog rada posebno inicijativa koje pokreću u parlamentu.

- ✓ Crnogorski mediji, a naročito oni koji se finansiraju iz budžeta moraju usvojiti politiku kojom će promovisati veće učešće žena u svom izvještavanju kao dio vlastitog društveno odgovornog poslovanja.
- ✓ Da bi mediji na pravi način u većoj mjeri uključili žene oni moraju biti rodno senzibilisani. Stoga je neophodno približiti temu rodne ravnopravnosti aktuelnim novinarima ali prije svega uradnicima kroz organizovanje radionica na temu participacije žena u politici i rodne ravnopravnosti.
- ✓ Osim toga, uvođenje izbornih predmeta vezanih za temu rodne ravnopravnosti otvoriće mogućnost permanentno senzibilisanja novih generacija novinara.
- ✓ Mediji u svom izvještavanju moraju u većoj mjeri sagledavati posljedice aktuelnih politika na posebno na živote žena i muškaraca.
- ✓ Međunarodne organizacije mogu promovisati i pospješiti ovaj proces kroz konkurse o izvještavanju o rodnoj ravnopravnosti i političkoj participaciji žena koji bi bili usmjereni na studente novinarstva.
- ✓ Posebna pažnja se mora posvetiti izvještavanju medija tokom izbornih kampanja, jer se u tom periodu u najvećoj mjeri koristi stereotipizacija žena ali se istovremeno najviše pažnje poklanja liderima stranaka koji su u najvećem dijelu muškarci.
- ✓ Takođe, kroz promovisanje rodne ravnopravnosti, isticanje posledica donošenja politika bez rodne analize, u medijima se mora povećati prostor koji će biti rezervisan za žene, ali taj prostor nikako ne smije biti popunjen samo sadržajima vezanim za rodnu ravnopravnost već i za sve one oblasti koje su od najveće važnosti građanima/kama u Crnoj Gori.
- ✓ Mediji moraju biti nezaobilazan dio široke koalicije stake holder-a koji kordinisano raditi na pospješivanju zastupljenosti žena u politici.

Ipsos Strategic Puls
Rimski trg 50, PC Kruševac
Podgorica, Crna Gora
Tel. centrala: +382 20 411 610
Fax: +382 20 411 610
www.ipsos.com

Ipsos Strategic Marketing
Gavrila Principa 8
Beograd, Srbia
Tel. centrala: +381 11 328 40 75
Fax: +381 11 2626430
www.ipsos.com

Tim Ipsos Strategic Marketinga koji je realizovao ovo istraživanje:

- Predrag Kurčubić
- Marko Uljarević
- Ana Delić
- Jelena Jakić
- Tanja Stojadinović
- Milena Lazić
- Aleksandar Gavrilović
- Biljana Maletin Uljarević
- Vladimir Raičević
- Cvetana Tošković

